

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Педагогічний факультет
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

**Тези доповідей V Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

24 квітня 2020 року

**Івано-Франківськ
"НАІР"
2020**

УДК 167.1:373.66:371.122-03

Т 33

*Рекомендовано до друку Вченою радою педагогічного факультету
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(протокол № 6 від 20 травня 2020 р.)*

Рецензенти:

Гомонюк О. М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та педагогіки. Хмельницький національний університет Міністерства освіти і науки України, м. Хмельницький

Гевчук Н. С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

Редакційна колегія:

Михайлишин Г. Й. – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ковбас Б. І. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 24 квітня 2020 р. / упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 180 с.

ISBN 978-617-8011-07-9

У збірнику представлені тези доповідей та повідомлень учасників V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи», що розкривають сучасний стан та перспективи розвитку соціальної роботи в Україні; технології соціальної роботи з уразливими сім'ями та дітьми; творчі технології в сучасній соціально-педагогічній діяльності та практиці соціальної роботи; форми та методи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.

ISBN 978-617-8011-07-9

© ДВНЗ ПНУ, 2020

Людмила Березовська
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Христина Ваків
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

Упродовж останніх років у нашій державі разом зі складною політичною та економічною ситуацією все більшого розголосу набуло поширення таке явище, як шкільний булінг. Майже в кожному класі у закладах загальної середньої освіти є діти, які стають об'єктами глузувань чи знущань, вони переживають важкі емоції – страх, розпач, гнів, почуття приниження та ін. Насильство вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи негативні наслідки. У зв'язку з цим актуальним є використання профілактичних методів роботи, тренінгових програм, спрямованих на протидію насильству, формуванню здорових міжособистісних відносин в учнівському середовищі.

Проблему насильства в освітньому середовищі вивчали С. Бурова, Т. Вовчок, І. Даниленко, В. Кириченко, Г. Ковганич, О. Лавриненко, О. Можайкіна, Н. Степура, Ю. Приходько та ін. Незважаючи на численні праці науковців, недостатньо дослідженими є профілактичні форми роботи щодо запобігання булінгу.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми шкільного боулінгу та розкрити значення тренінгових програм у здійсненні профілактичних заходів.

У контексті теми дослідження розглянемо сутність поняття «булінг», «агресія», «насильство».

Зазначимо, що поняття «булінг» пояснюється вченими неоднозначно.

Уперше термін булінг (з англ. «to bully» – хуліган, забіяка, грубіян, насильник; «bullying» – цькування, залякування) з'явився на початку 70-х рр. ХХ ст. у Скандинавії. Одним із перших дослідив поняття «булінг» норвезький учений Д. Ольвеус у 1993 році. Науковець вважає, що булінг – це навмисна агресивна поведінка, що повторюється [8].

У законі України «Про освіту» поняття «булінг» пояснюється як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій. Вони вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

У психології «булінг» розглядається як агресивна поведінка щодо окремої особи або групи, з метою приниження, домінування, фізичного чи психологічного самоствердження [6].

Вчені М. Бородаєва, Д. Булда, О. Морозова пояснюють дефініцію «булінг», як агресивне переслідування одного з членів колективу іншими учасниками [4, с. 78]. С. Стельмах визначає булінг як неодноразовий напад (фізичний, психологічний, соціальний або вербальний) на тих, хто не має можливості захиститися [5, с. 432]. На думку Т. Федорченко, булінг – це явище соціальної взаємодії, через яку одна людина зазнає нападів від іншої впродовж тривалого часу, що веде до пригнічення [7, с. 74].

Аналізуючи літературні джерела, можемо стверджувати, що булінг тісно пов'язаний із такими поняттями, як «насильство» (застосування силових методів, психологічного тиску за допомогою погроз, спрямованих на тих, хто в силу різних причин не може чинити опір), «агресія» (дії, спрямовані на порушення фізичної і психічної цілісності людини або групи людей). Агресія пов'язана з насильством, проте, є ширшим за поняття «насильство», оскільки включає насильство [1]. Усі ці поняття відображають різні аспекти такого явища, як булінг.

Одним із важливих напрямів профілактичної роботи, спрямованої на протидію булінгу в закладах освіти, є просвітницька робота серед учнівської молоді, яка може здійснюватися у формі лекцій, бесід, виховних тематичних годин, тренінгових занять. У дослідженні акцентуємо увагу саме на тренінгу, оскільки вважаємо, що він забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників із застосування інтерактивних методів навчання, спрямованих на оволодіння певними знаннями, технологіями та практичними вміннями. Під час тренінгу відбувається неформальне, невимушене спілкування, яке дозволяє учасникам встановити довірливі, щирі взаємини, налаштувати на позитивну та конструктивну діяльність. Характерними особливостями тренінгу є: чітко визначена група (10-15 осіб); час та місце проведення; дії: все відбувається тут і тепер, на особистому досвіді учасників та тренера, без домашніх завдань та попередньої підготовки; заняття, спрямовані не лише на формування знань, а й на розширення практичного досвіду [3].

Основною метою соціально-педагогічного тренінгу з профілактики булінгу в освітньому середовищі є зниження рівня агресії шляхом вироблення навичок адаптивної поведінки та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Перед початком впровадження тренінгової програми було проведено анкетування з метою з'ясування рівня обізнаності учнів з поняттям «булінг», його видами, причинами та наслідками. В опитуванні взяли участь 56 учнів 6-х – 9-х класів Розточківської гімназії Витвицької ОТГ Долинського району Івано-Франківської області. У ході проведеного дослідження виявили, що 35,7 % опитаних недостатньо володіють інформацією щодо такого соціального явища, як булінг, не знають, як йому протидіяти, куди звертатися у разі необхідності. Розробляючи тренінгову програму «Усі ми різні – усі ми рівні», ми намагалися створити позитивну атмосферу, довірливі взаємини, на основі яких

розвиваються такі риси, як гуманність, доброта, щирість, відкритість, готовність допомогти іншому.

Тренінг тривав протягом чотирьох днів, кожен з яких включав не лише тренінгові вправи, а й міні-лекції, спрямовані на більш поглиблене вивчення теми, а саме: «Булінг: як йому протидіяти?», «Пізнай себе – зрозумій інших», «Мої особисті кордони». Найцікавішими виявились вправи, де учасники мали можливість відчувати переживання, емоції та почуття своїх товаришів, як-от: «Ярлики», «Що трапилось з героєм?», моделювання та розігрування ситуацій «Можна – не можна», «Знайди вихід із ситуації», «Розвіюємо міфи», «Як протистояти булінгу?».

Основне завдання вправ полягало у формуванні ціннісного ставлення вихованців до іншої особистості, розвитку вміння вибудовувати доброзичливі стосунки, виховувати терпимість, толерантність, повагу до інших за допомогою моделювання конфліктних ситуацій, виконання вправ, їх обговорення.

Неабияку зацікавленість учасники тренінгу виявили до перегляду відеороликів: «Пам'ятай, що тільки так ти здолаєш задирак», «Емпатія і співчуття», після перегляду яких учасники тренінгу планували подальші дії з запобігання та попередження булінгу у взаєминах між однолітками, обговорювали та аналізували представлені у відеоматеріалах ситуації, робили висновки. Важливо, що інформація надходить від учасників, а не нав'язується ведучими як догма.

Пріоритетним завданням соціально-педагогічної роботи спрямованої на профілактику шкільного насильства в учнівському середовищі є: навчання соціально прийнятних способів поведінки на негативну ситуацію; формування навичок самоконтролю й управління власними емоціями та почуттями; усунення надмірного емоційного напруження й тривожності, розвиток комунікативних навичок конструктивної міжособистісної взаємодії. Завдяки спеціально організованій роботі під час тренінгових занять, залученню учасників у процес розв'язання змодельованих конфліктних ситуацій, можна надати учням реальну можливість виробити практичні уміння спрямовані на запобігання боулінгу та формуванню позитивних міжособистісних взаємин.

Література

1. Дроздов О. В. Феномен третирування в школі: шляхи вирішення проблеми. *Соціальна психологія*. 2007. № 6. С. 124-132.
2. Закон України «Про освіту». Прийнято Верховною Радою України 05.09.2017 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 11.04.2020).
3. Мілютіна К. Л. Теорія і практика психологічного тренінгу: навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 192 с.
4. Плутицька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 29 (2). С. 78-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_29%282%29_21 (дата звернення: 12.03.2020).
5. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць*. Слов'янськ : СДПУ, 2011. Вип LVI. С. 431-440.
6. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. 640 с.

7. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей. Київ : ТОВ «ХІК», 2003. 128 с.
8. Olweus D. Bullying at school / Blackwell Publ. 1993. 215 p. Mode access: <http://books.google.com.ua> (дата звернення: 11.04.2020).

Людмила Березовська
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Юлія Жмурик
студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї

Період економічних, політичних змін які відбуваються у соціокультурному просторі України, супроводжуються актуалізацією кризових процесів інституту сім'ї: зниженням якості сімейних взаємин, погіршенням виховних можливостей сім'ї, послабленням захисної функції. Все це призводить до дезорганізації сімейних взаємин, а сім'я – це перший соціальний інститут, у якому формується особистість дитини.

Теоретичне осмислення проблеми соціалізації особистості відображено у наукових дослідженнях Н. Заверико, І. Зверевої, Н. Лавриченко, Г. Лактіонової, Т. Кравченко, А. Мудрик, І. Рогальської, С. Савченко, С. Харченко та ін. Соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей особистості розкрито в працях І. Бега, Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, О. Кононко, В. Мухіної, А. Петровського та ін. У дослідженнях Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Жаровцевої, Т. Поніманської, Н. Рогальської та ін. висвітлено завдання закладів дошкільної освіти як інституту соціалізації.

Метою статті є аналіз процесу соціалізації та висвітлення впливу сімейних взаємин на соціалізацію особистості дошкільника.

У контексті теми дослідження розглянемо сутність поняття «соціалізація». Соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – процес входження індивіда в суспільство, засвоєння ним соціального досвіду та ролей, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві [9, с. 237].

У філософському словнику соціалізація пояснюється як процес засвоєння і розвитку індивідом соціокультурного досвіду, знань, норм, цінностей; включення його в систему соціальних зв'язків і якостей [10, с. 540].

Н. Гавриш, О. Рейпольська вбачають у соціалізації особистості двобічний процес взаємодії людини і соціального середовища, включення її в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду [8, с. 30].

За І. Рогольською, соціалізація – це процес становлення дитячої особистості в її взаємодії із соціальним світом на основі поетапного входження дитини у систему соціальних зв'язків, соціокультурного досвіду через пізнання і конструювання образу навколишнього світу [6, с. 17]. Провідними завданнями соціалізації на етапі дошкільного дитинства вчена визначає: забезпечення пристосування дітей до нових соціальних умов; набуття соціально-емоційної рівноваги та стійкості до впливу змінних умов соціального середовища; розширення і збагачення досвіду конструктивної взаємодії з людьми, які їх оточують; побудова соціальних стосунків на основі комунікації; розвиток активності, ініціативності, самостійності та відповідальності як базових якостей особистості; залучення дітей у широке суспільне довкілля з метою формування уявлень про життя людей у соціумі.

В соціалізації дитини дошкільного віку важливу роль відведено сім'ї. У ній виникають перші соціальні зв'язки, засвоюються норми та правила поведінки, соціальні ролі. Сім'я – це модель життя суспільства та форма базового життєвого тренінгу особистості [6, с. 33]. У сімейних взаєминах реалізуються потреби у зв'язках, самоствердженні, прихильності, самосвідомості, індивідуальності [2, с. 40].

В. Кравець виокремлює чинники, які впливають на успішну соціалізацію дитини-дошкільника, як-от: вид стосунків між батьками (співдружність, змагання, консолідація); спрямованість сімейних взаємин (ділова, колективістська, індивідуалістська); стиль взаємин у сім'ї (авторитарний, ліберальний, демократичний); функція батьків у стосунках із дітьми (джерело емоційного тепла, приклад для наслідування, друг і порадник); авторитет батьківської влади (придушення дитини, економічне стимулювання, педантизм, авторитет особистості батьків, любов і довіра, дружба); моральні цінності сім'ї (любов, довіра, розуміння, взаємна підтримка, рівноправ'я); права дитини в сім'ї (на спілкування та усамітнення, самовираження, самоствердження, участь в обговоренні й розв'язанні сімейних проблем); обов'язки дітей у сім'ї; способи засвоєння дитиною норм, цінностей, настанов, прийнятих у сім'ї; характер сімейної праці (самообслуговування, господарсько-побутова праця дітей); спосіб проведення дозвілля; різноманітність соціальних зв'язків сім'ї (сусідські, родинні); традиції в різноманітних сферах життєдіяльності сім'ї [6, с. 37].

Особливості розвитку дитини залежать від виховних умов, які включають: морально-психологічний клімат сім'ї, реалізацію батьками необхідних сімейних функцій, ступінь їх особистісного розвитку, рівень психолого-педагогічної культури, стиль сімейних взаємин. Від того, який стиль виховання і напрям розвитку оберуть батьки, залежить подальше формування особистості дитини.

Батьки вчать дитину пристосовуватися до світу через спілкування, навчання і виховання, практичну діяльність, вони – найближчі та найрідніші для неї люди. За допомогою батьків дитина задовольняє потреби в

психологічній захищеності, емоційному спілкуванні, пізнає життєві істини, норми та зразки поведінки, духовні цінності та орієнтації. Опановуючи певні знання, навчаючись розуміти свої спонуки, оцінювати події, дитина поступово переходить на вищий рівень розвитку – формулювання бажань і прагнень задовольнити ці потреби в діяльності.

Відповідно до розширення кола уявлень про соціальне середовище, в дитини змінюються потреби, стають усвідомленими оцінки подій, явищ, вчинків людей, що її оточують [5, с. 25]. Таким чином, дитина в сім'ї «приміряє» себе до суспільства, а це, в свою чергу, стимулює її соціальну активність. Проекція на «світ людей» є діяльністю, що допомагає дитині засвоїти норми людських взаємовідносин та включає її у систему цих відносин поза межами сім'ї [1, с. 140]. Отже, соціальний досвід, який передається в сім'ї, поступово стає невід'ємною складовою особистості.

За такого підходу соціалізацію необхідно розглядати, як процес і результат засвоєння і наступного відтворення індивідом соціального досвіду в житті. Тому сім'я повинна знайти з дитиною спільну мову та допомогти їй своїми взаємовідносинами: між собою, з оточуючими, прикладами ставлення до праці, узгодженими діями тощо. Виховуючи дитину, батьки мають врахувати, який досвід набуває дитина в сім'ї та за її межами, які в неї інтереси, здібності, чи може активно включатись у різні види діяльності, визначити рівень її пізнавальної активності, вміння конструктивно взаємодіяти з однолітками.

Успіх сімейного виховання залежить від підготовки батьків до виконання соціальних обов'язків. Обмежене спілкування, нестача позитивних емоцій, призводить до порушень у процесі соціалізації, зокрема, емоційного неблагополуччя дитини, що спричинює такі види порушень: невірноваженість, різкі зміни настрою, прояви гніву; уникання спілкування, відчуженість, замкнутість; агресивність у взаємодії з ровесниками; тривожність, що проявляється у переживанні різноманітних страхів та невдач.

Для дошкільника важливо отримати емоційну оцінку дорослого – схвалення, похвали, любов, ласку, турботу, і тут особливу роль відіграє мати. Характер її спілкування з дитиною визначає формування у неї певних особистісних якостей. Бажання заслужити похвалу і схвалення з боку матері та інших дорослих, встановити і зберегти добрі взаємини з людьми є для дитини одним із найбільш значущих мотивів міжособистісної поведінки.

У старшому дошкільному віці мотивом міжособистісного спілкування стає прагнення до визнання і схвалення з боку оточуючих людей, виникає потреба в досягненні успіхів, цілеспрямованості, почуття впевненості в собі, самостійності, прагнення до самоствердження. У неї розвивається потреба отримати хороше ставлення до себе з боку оточуючих людей, бажання бути зрозумілою і прийнятою ними.

Поступово з розвитком комунікативних здібностей у дошкільників в процесі спільної діяльності з дорослими та однолітками формуються суспільно-значущі мотиви, які проявляються у бажанні зробити щось хороше та приємне для іншої людини. Будь-яка діяльність дошкільника насичена емоціями та переживаннями. Нестача емоцій (емоційна деривація) в ранньому дитинстві

призводить до почуття власної меншовартості, тривожності, а у підлітковому віці – до соціальної ізоляції, безсилля перед проблемами. Тобто, сім'я здійснює вплив на розвиток дитини, задаючи вектор її соціального, морального і особистісного розвитку [3, с. 93].

Вплив родини на дитину, на її виховання, розвиток складно переоцінити. Саме в родині відбувається соціалізація дитини, прищеплюються моральні, національні, суспільні, сімейні цінності, формуються звички, традиції, поведінка, засвоюються перші соціальні ролі та перші стійкі враження про навколишній світ, набувається досвід, дитина залучається до соціальної діяльності.

Специфіка розвитку дитини залежить від якості виховних умов, які включають: морально-психологічний клімат у сім'ї, реалізацію батьками необхідних сімейних функцій, ступінь їх особистісного розвитку, рівень психолого-педагогічної культури, стиль сімейних взаємин. Для того, щоб звести до мінімуму негативний вплив сім'ї на виховання дитини, необхідно: брати активну участь у її житті, знаходити час на розмови, задовольняти її допитливість, цікавитися проблемами, вподобаннями, допомагати їх розвивати, поважати думку дитини, відноситися як до рівноправного партнера по спілкуванню, активно проводити дозвілля.

Література

1. Богуш А. М. Дефініції «Дитинство», «Духовність» і «Довкілля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічні нотатки та роздуми*. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС», 2001.
2. Ковалев С. В. Психология современной семьи: информ.-метод. материалы к курсу «Этика и психология семейной жизни»: кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
3. Мельничук І. В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2002. № 11-12. С. 149-154.
4. Набіулліна В. Р. Типи сімейного виховання і їх різновиди. *Додаткова освіта та виховання*. 2008. № 11. С. 3-7.
5. Прямикова Е. В. Социальная компетентность школьников: смыслы и практики. *Социологические исследования*. 2009. № 7. С. 126-132.
6. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 43 с.
7. Руденко І. Взаємини батьків з дитиною як визначальна складова її життєдіяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 36. С. 146-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_36_26
8. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
10. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. П. Андрущенко. Київ : Р.И.Ф., Харків, 2005. 671 с.

Людмила Березовська
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Лілія Стрілецька
студентка III курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У зв'язку з сучасними екологічними та соціальними чинниками, які негативно впливають на здоров'я населення, значна частина дітей страждає від патологій та хронічних захворювань, чисельність яких з кожним роком зростає. За даними Організації Об'єднаних Націй, у світі налічується близько 450 мільйонів людей із порушеннями психічного та фізичного розвитку, що складає 1/10 частину жителів нашої планети [5].

В Україні проблема інтеграції осіб з функціональними обмеженнями є досить актуальною, передусім, це стосується молоді з сенсорними чи руховими порушеннями: суспільство не готове сприймати людей із особливими потребами. Внаслідок цього з'являється суперечність між необхідністю подолання соціальної ізоляції молоді з функціональними обмеженнями та відсутністю відповідних психологічних і соціально-педагогічних умов, необхідних для їх належного функціонування та розвитку. Йдеться, перш за все, про створення комплексної системи забезпечення, що сприятиме ефективній соціальній інтеграції осіб з обмеженими можливостями в суспільство.

У наукових дослідженнях (О. Безпалько, В. Виноградов, Л. Волкова, О. Караман, Т. Комар, Ю. Кузьміна, Н. Носкова, С. Харченко, І. Цукерман, М. Чайковський, Л. Шипіцина та ін.) висвітлюються теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами. Проведений теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що на сьогодні є багато наукових досліджень із питань виховання та навчання дітей та молоді з особливими потребами. Утім, проблема інтеграції та соціалізації молоді з обмеженими функціональними можливостями в соціум вивчена недостатньо повно.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю розв'язання низки суперечностей, які склались в суспільстві, зокрема, потребою успішної соціалізації та інтеграції молоді з інвалідністю в соціум та розробкою ефективних шляхів і механізмів їх впровадження.

Мета статті полягає в аналізі особливостей соціалізації молоді з інвалідністю у молодіжних центрах.

Поняття «соціалізація» почало активно вивчатися у 40-х р. ХХ століття в роботах А. Гросіна, І. Толмена, Е. Маккобі та ін. На теренах нашої країни питання соціалізації стало предметом вивчення І. Кона, В. Паригіна у 70-х – початку 80-х років ХХ століття. Завдяки роботам учених вперше у вітчизняній педагогічній літературі почала впроваджуватись ідея про активність особистості в процесі входження в суспільство та інтеграцію з ним.

Сьогодні процес соціалізації (лат. *socialis* – суспільний) розглядається як у широкому, так і вузькому розуміннях зазначеного поняття. Соціалізація у широкому розумінні – це визначення походження і формування родової природи людини (йдеться про історичний процес розвитку людства), у вузькому – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Труднощі молоді з особливими потребами пов'язані не лише з відчуттями фізичного обмеження чи дискомфорту, переживанням втрати своїх можливостей, а й з «багажем» того негативного ставлення, з яким стикається людина у своєму оточенні. Адже з інвалідністю асоціюється не лише фізична чи психічна неспроможність. Уявлення про молоду особу з особливими потребами як про людину, яка багато чого не може робити, яка потребує допомоги інших, викликає найчастіше почуття жалю, а це у свою чергу, заважає включатися в активні соціальні взаємини. З метою уникнення такого ставлення молоді з особливими потребами здебільшого спілкуються лише з подібними до себе. Особливо актуальним є питання соціалізації молоді, яка має тяжкий ступінь розумової та фізичної обмеженості [2, с. 40].

На даний час суспільство стало більш толерантним до проблеми інвалідності.

Питання соціалізації піднімається з раннього дитинства і сприяє поступовому включенню дітей з обмеженими функціональними можливостями в соціум. Також дану проблему покликані вирішувати спеціальні установи, мета яких – допомогти дитині самоствердитися, соціально інтегруватися, наскільки це можливо. Для того, щоб усебічно допомогти певною мірою обмеженим дітям, спеціалізовані установи в роботі з дітьми, молоддю з особливими потребами повинні стати для них основним, але не єдиним місцем для життя. Важливе завдання спеціалізованих установ полягає в тому, щоб сформувати в суспільстві розуміння проблем дітей, підлітків, молоді, які мають особливості в розвитку. Тож важливим компонентом соціалізації молоді з інвалідністю є реабілітація у спеціалізованих установах.

На даний час в Івано-Франківську діє декілька закладів, які працюють із молоддю з особливими потребами, зокрема: Івано-Франківський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Дивосвіт», Центр психологічної допомоги дітям «Серденько», Благодійний фонд «Карітас».

Аналізуючи роботу даних закладів, варто зазначити, що діяльність Івано-Франківського міського центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Дивосвіт» спрямована на надання

психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних послуг дітям та молоді з функціональними обмеженнями й членах їх сімей. Соціальна значимість закладу полягає в тому, що діти та молодь з функціональними обмеженнями мають можливість спілкуватись один з одним, знаходитись в позитивному середовищі прийняття та підтримки, реалізовувати свої творчі можливості та підтримувати набуті навички, брати участь у громадському житті [4].

Центр психологічної допомоги дітям «Серденько» – це новітній формат закладу, де надають психологічні послуги. Центр працює у трьох напрямках: діагностичний (здійснення комплексного психологічного дослідження; сімейних взаємин; діагностика пізнавальної, емоційної, особистісної сфери; терапевтичний (у разі виявлення тривожності, панічних нападів, психічних травм); консультаційний (консультування батьків, дітей, сімей).

Однією з особливостей закладу є наявність першої у Західному регіоні «Зеленої кімнати», що дозволяє різносторонньо працювати з дітьми, які пережили насильство та інші важкі життєві обставини.

Благодійний фонд «Карітас». Мета діяльності – безкорислива допомога, спрямована на надання матеріальної та фінансової допомоги, усім потребуючим. Здійснюючи благодійну діяльність, Фонд сприяє соціальній реабілітації людей з інвалідністю, надання допомоги соціально незахищеним верствам населення, забезпеченню хворих, інвалідів і самотніх людей похилого віку медикаментами та товарами першої необхідності; організації дозвілля та соціальної реабілітації неповносправної молоді.

У районах Івано-Франківської області (сmt. Рожнятів, м. Калуш, м. Тисмениця, Витвицька ОТГ) діють структури самопомоги для дітей та молоді з інвалідністю, в яких діти мають змогу брати участь в організованих працівниками майстер-класах, тренінгах із соціальної адаптації змістовно проводити дозвілля [6].

Здійснивши аналіз роботи даних закладів, можна зробити висновок, що їхня діяльність спрямована на надання психологічних, матеріальних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних послуг дітям та молоді з функціональними обмеженнями, а також членах їх сімей. Проте, у молодих людей з інвалідністю виникає ще низка проблем, які не може вирішити жодна з вищезазначених установ. Однією з таких проблем є соціалізація молоді не лише в спеціалізованих установах в оточенні тих, хто зіткнувся з тією ж проблемою, а й залучення їх до повноцінного суспільного життя поза межами таких закладів та надання можливостей для саморозвитку й самореалізації. Окрім того, люди, які потребують інклюзивності, не знають, як ефективно комунікувати та не вміють відстоювати свої права й інтереси, оскільки невпевнені у власних силах та можливостях щось змінити.

Одним із можливих шляхів розв'язання даних проблем є відкриття нових та удосконалення вже існуючих інклюзивних молодіжних центрів, які не тільки відповідають архітектурним вимогам, а й працюють за спеціально розробленими програмами задля успішної інтеграції молоді в суспільне життя, зокрема: залучення людей з інвалідністю до різноманітних лекцій, тренінгів й

майстер-класів та створення сталої платформи, що працюватиме з молоддю міста та регіону, яка має певні фізичні чи розумові труднощі, але прагне соціалізуватися, самореалізуватися чи втілити власну ідею в життя, а також прагне відстоювати свої права та інтереси в суспільстві.

Отже, молодіжні інклюзивні центри є невід'ємною частиною процесу соціалізації молоді з інвалідністю. Адже вони забезпечують неформальну та громадянську освіту, змістовне дозвілля, можливості для саморозвитку, сприяють покращення комунікативних здібностей, дають відчуття власної приналежності та права щось змінити. Інтеграція дітей та молоді, а також їх включення в повноцінне та активне життя є важливим етапом розвитку сучасного суспільства. Бо жодна людина чи то з інвалідністю, чи то без неї, не повинна бути відокремленою від соціуму, а статус інваліда не може позбавляти можливості бути повноцінним членом суспільства.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Вступ до соціальної роботи: навч. посібник для студентів ВНЗ / за ред. Т. В. Семігіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.
3. Декларація про права інвалідів.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 05.04.2020).
4. Звіт про роботу Івано-Франківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Дивосвіт» за 2015 рік. URL: <http://mvk.if.ua/cssm/36941> (дата звернення: 20.10.2019).
5. Кравченко М.В., Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: <http://www.academy.gov.ua/> (дата звернення: 04.04.2020).
6. У Франківській області працюють структури самопомогі дітей та молоді з інвалідністю. URL: <http://caritas.ua/news/u-frankivskij-oblasti-pratsyuyut-struktury-samodopomogy-ditej-ta-molodi-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 20.10.2019).

Людмила Березовська

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Соломія Іваськевич

*студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

У зв'язку з кризовим станом суспільства в якому опинилися Україна, порушується стабільність сім'ї, загострюються негативні явища (погіршується емоційне самопочуття, міжособистісні взаємини, права дітей), спостерігається

тенденція до збільшення «неблагополучних» (проблемних) сімей, що характеризуються девальвацією моральних цінностей та орієнтацій. У такій сім'ї дитині незатишно, а іноді навіть небезпечно.

Жорстокість і насильство в сімейному середовищі існували завжди, випадки побиття і навіть вбивств батьками власних дітей – явище не нове. Проте сьогодні вони виходять за межі сімейної трагедії та залишаються прихованими від очей громадськості.

Проблема попередження жорстокого ставлення до дітей досліджувалася в різних напрямках: соціально-правовий захист дітей від жорстокості (В. Голіна, О. Іващенко, Г. Черепанова та ін.); соціально-педагогічна діяльність щодо подолання жорстокого ставлення до дітей (Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, Л. Міщик, А. Мудрик, І. Трубавіна та ін.); методичні аспекти попередження насильства в сім'ї (В. Бондаровська, Г. Лактіонова, Ю. Онишко, Р. Хаар, Г. Христова та ін.). Аналіз наукової літератури свідчить, що недостатньо висвітленою є проблема профілактичної роботи з попередження та запобігання насильства над дітьми в сімейному оточенні.

Мета статті – розкрити основні напрямки соціально-педагогічної роботи з попередження насильства над дітьми в сім'ї.

Для розкриття теми дослідження з'ясуємо насамперед визначення поняття «насильство».

В літературі поняття «насильство» пояснюється вченими неоднозначно. В академічному словнику дефініція «насильство» пояснюється в таких значеннях: «примусовий вплив на кого-небудь» із застосуванням фізичної сили. В оксфордському словнику насильство визначається як: «використання фізичної сили для нанесення тілесних ушкоджень або руйнування ...» [12]. Короткий енциклопедичний словник соціальної роботи визначає насильство як «примус (дія), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого нанесення» [9, с. 286]. Тлумачний словник сучасної української мови пояснює насильство як: «застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [1, с. 735].

У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» (2017) насильство розглядається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають моральної, фізичної чи психічної шкоди здоров'ю. У Законі виділено чотири види домашнього насильства: фізичне, психічне, економічне, сексуальне [6].

О. Ткаленко під сімейним насильством розуміє будь-які діяння або загрозу вчинення будь-якого діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування щодо дитини з боку будь-якого члена сім'ї, якщо воно порушує конституційні права і свободи дитини, суперечить принципу найкращих інтересів дитини, завдає їй або може завдати моральну чи матеріальну шкоду, шкоду її фізичному або психічному здоров'ю, а також

вчинення у присутності дитини одним членом сім'ї відносно іншого будь-якого виду насильства [10, с. 206].

На думку С. Шаргородської, насильство – це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як громадянина та завдають шкоду його фізичному, психічному або моральному здоров'ю, а також розвитку дитини [11, с. 14].

Дослідниця Н. Лесько під насильством розуміє будь-яку умисну, протиправну дію чи бездіяльність або погрозу застосування дії чи бездіяльності психологічного, економічного, фізичного, сексуального характеру щодо дитини в сім'ї та поза нею, якщо ці дії завдають моральну чи матеріальну шкоду, шкоду фізичному, психічному здоров'ю, моральному розвитку дитини, у тому числі – систематичне насильство (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) одних дітей над іншими, вчинення насильства в будь-якій формі у присутності дитин [5, с. 88].

На нашу думку, насильство щодо дітей – це протиправні дії, що завдають шкоду її психічному, фізичному здоров'ю, залякують, навіюють почуття страху, принижують її гідність.

Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей – це різновид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на попередження усунення та подолання чинників ризику виникнення насильства щодо дітей; його виявлення, організацію заходів спрямованих на надання допомоги та підтримки дитині, яка постраждала від насильства, а також проведення корекційної роботи з кривдником [4].

Насильство щодо дітей проявляється на кількох рівнях: «батьки – діти» (дитина не може себе захистити, оборонити); «дорослі діти – батьки» (діти, які вже виростили, повертають батькам те насильство, яке вони чинили проти них в дитинстві); «діти – діти» (віддзеркалення ситуації батько – мати, старші діти відчували смак влади та переваги над слабшими); «діти – чужі, незнайомі» (випадки насильства над дитиною в мікросередовищі) [2, с. 269].

Насильство – це величезна глуха стіна з безліччю перешкод, воно процвітає, оскільки його – немає. Саме так виглядає ситуація, якщо порівняти її з статистичними даними від правоохоронних органів з реаліями життя. Достеменною статистичною інформацією відсутня, оскільки сімейне насильство носить прихований характер, а оприлюднені дані не відображають її реальних масштабів.

М. Самченко виділяє основні чинники, що детермінують насильство щодо дітей в сім'ї: протиріччя, що виникають в сім'ї, нерідко передбачають негативне ставлення до дитини з боку дорослих її членів; нездатність батьків або осіб, які їх замінюють, створити необхідні умови для гармонійного розвитку дитини; деструктивні сім'ї (алкоголіків, наркоманів, осіб без місця проживання та ін.). До найважливіших причин виникнення сімейних конфліктів між дорослими та дітьми належать: наявність протилежних інтересів, прагнень, обмеженість можливостей для задоволення потреб одного з членів сім'ї; авторитарний, жорсткий тип взаємин у сім'ї в цілому; наявність проблем матеріального характеру; девіантна поведінка одного або декількох дорослих

членів сім'ї (алкоголізм, наркоманія тощо); обмеження волі, активності, самовираження дітей [8, с. 100-101].

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства. Дитина має право особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів [7].

У науково-педагогічній літературі визначено рівні профілактичної роботи щодо жорстокого поводження з дітьми, зокрема: первинна профілактика – спрямована на попередження виникнення проблеми через формування належної громадської думки щодо явища насильства, наголошенні поваги до прав людини, жінки, дитини й необхідності їх дотримання; важливості здорового способу життя і вміння будувати свої стосунки з оточуючими, починаючи з членів власних сімей, без застосування насильницьких методів. Ефективними формами роботи є проведення інформаційних кампаній, організація центрів підтримки сім'ї, програм усвідомленого та відповідального батьківства, а також програм для підлітків, молоді, які допомагають сформувати навички самостійного життя, включаючи навички спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, саморозвитку і побудові стратегії власного життя. Вторинна профілактика – передбачає надання спеціалізованих послуг не лише для сімей, які «опинилися у складних життєвих обставинах», але в яких існує ризик жорстокого поводження. При організації вторинної профілактики слід враховувати цільову групу (наприклад, діти, чії батьки нехтують виконанням своїх обов'язків, неповнолітні матері, малозабезпечені сім'ї тощо). Третинна профілактика спрямована на надання послуг окремим особам чи сім'ям, які зазнали насильства чи перебувають у ситуації високого ризику, а також тим, хто підпадає під категорію «кривдників». Найчастіше третинна профілактика вимагає обов'язкових і примусових дій, здійснення яких передбачає втручання у сім'ю відповідних державних структур з метою припинення насильства та попередження в майбутньому [3, с. 16.]

Вищевикладене дозволяє сформулювати декілька висновків, що мають значення для проведення соціальним педагогом профілактичної роботи, а саме: *робота з дітьми*: корекція соціального розвитку дітей на основі діагностичних методів роботи; організація дозвілля дітей; *робота з сім'ями*: вивчення сімейної ситуації і чинників соціального розвитку дитини; підвищення рівня батьківської компетентності та педагогічна просвіта батьків; задоволення індивідуальних запитів батьків; *робота з педагогічним колективом*: підвищення рівня професійної компетентності педагогів, надання необхідної інформації, консультування. Проблема захисту дітей від насильства та інших протиправних дій є надзвичайно серйозна, а її вирішення вимагає об'єднання зусиль педагогів, батьків, психологів, державних, громадських організацій

спрямованих на вироблення стратегії щодо захисту дітей від насильства та інших протиправних дій, і цілеспрямованої її реалізації.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2007. 1736 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Запобігання насильству в сім'ї: метод. посібн. для працівників міліції / Т. О. Проценко, О. І. Логвиненко, І. П. Багаденко та ін. Київ : Тютюкин, 2011. 121 с.
4. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посіб. для соц. прац. Харків : НТМТ, 2008. 44 с.
5. Лесько Н. В. Критерії відмежування поняття «насильство» від інших суміжних з ним понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 85–87. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/25.pdf. (дата звернення: 15.02.2019).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
8. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.
9. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. Київ : ДЦССМ, 2002. Книга 4. 935 с.
10. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 237 с.
11. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*. 2007. № 2. С. 14-16.
12. New Shorter Oxford English Dictionary. URL: <http://wordweb.info/SOED.html> (дата звернення: 15.02.2019).

Оксана Ворощук

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Діана Баріляк

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ФОРМУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасне суспільство зазнає докорінних змін у підходах до освіти та виховання. Інтерес до серйозного обговорення гендерних питань, сексуального виховання та формування сексуальної культури значно виріс. Ці питання найбільш гострі для старшокласників. Через акселерацію, яка спостерігається у всіх розвинених країнах, спостерігається диспропорція між фізичним

розвитком та певними сферами психічної зрілості, а також соціальним статусом молодої людини, що є фактором їх легковажної та неадекватної сексуальної поведінки. Це тягне за собою непросте завдання: виховання волі дітей, вміння керувати своїми почуттями та інстинктами. Час підтверджує необхідність наукової розробки для вирішення соціальних педагогів, практичних психологів, проблем сексуальної поведінки, сексуальних відносин та моральних відхилень у підлітків.

У дослідженнях вчених ми бачимо, що вирішується питання сексуального виховання та виховання студентів: Ю. Бжиська, А. Василенко, О. Главацька, П. Дроб'язко, А. Коган, С. Колосовський, Г. Корчева й ін.; розглядаються положення про специфіку статевого виховання молоді: Д. Ісаєв, В. Каган, І. Клецина, В. Кравець, І. Мезеря, Н. Новікова, Л. Столярчук та ін.; відображають характер подружніх стосунків і сексуальних відносин С. Голод, В. Зацепін, Г. Зідер, І. Ковальова, Л. Шнейдер та ін.; вплив соціокультурних факторів на розвиток особистості та її статевої поведінки розглядають Ш. Берн, Г. Вайнола, А. Капська, Н. Лавриченко, А. Мудрик, Г. Лінтор, М. Лукашевич та ін. Однак, окремого дослідження з питання формування сексуальної культури старшокласників немає.

Метою статті є розглянути питання сексуальної культури і виховання задля формування їх фахівцями у старшокласників.

Отож, виховання з позиції сучасної філософії освіти, педагогіки та психології «... розуміється як робота з цінностями, сенсами, системою відносин людини з її емоційно-вольовою й рефлексивною сферами, з тим, що дає змогу дитині, підліткові, дорослому усвідомлювати, оцінювати й удосконалювати себе як головний фактор, що визначається, насамперед, якістю буття» [1, с. 2].

Наше звернення до сутності освіти не випадкове. Це дає можливість простежити його в динаміці, тому існує реальна можливість передбачити результат, модифікуючи та враховуючи різні напрями виховання: розумовий, фізичний, моральний, естетичний, трудовий, патріотичний, соціальний, релігійний, сімейний, екологічний, у тому числі і сексуальний.

Визначимо деякі поняття, пов'язані з навчальним процесом: «сексуальне виховання», «статева освіта», «сексуальна освіта».

Згідно з визначенням ЮНЕСКО, сексуальне виховання трактується як віковий та культурний підхід до розкриття тем, пов'язаних зі статевим розвитком та сексуальними відносинами, що забезпечує передачу наукової, реальної та об'єктивної інформації та дозволяє розмірковувати над власними цінностями та поглядами, а також набувають навичок прийняття рішень, діалогу та зменшення ризику у багатьох аспектах сексуального життя [2].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) вважає, що сексуальне виховання в школах є надзвичайно важливим для добробуту молоді та їх сексуального здоров'я [3], допомагаючи молодим людям стати здоровими та відповідальними громадянами в майбутньому.

Позиція польських теоретиків щодо сексуального виховання є досить цікавою. Відповідно до визначення В. Оконя, сексуальне виховання – це «всі дії та впливи, спрямовані на формування у дітей та підлітків почуття поваги та

розуміння щодо представників протилежної статі, які є взаємними, і є необхідною умовою формування належних стосунків між дівчатами і хлопцями» [6, с. 471]. Автор вважає, що основні інститути сексуального виховання повинні включати сім'ю, як приклад поведінки батька і матері формують у дитини первинне розуміння любові між чоловіком і жінкою, а освіта для життя в сім'ї – це, по-перше, всіх, у традиційному підході до сексу визнання цінності статевого акту лише у коханні та шлюбі, запобігання вагітності лише природними методами, тим самим підтримуючи думку католицької церкви [6, с. 184].

Вітчизняні вчені О. Василенко, О. Главацька та інші «сексуальне виховання» трактують як цілеспрямований процес виховання культури сексуальних відносин, тісно пов'язаних з формуванням духовності, моральних принципів поведінки, відповідальності за неї та створення морально здорових відносин між хлопцем і дівчиною, а також плекання цнотливості. У той же час це отримання інформації з питань медико-біологічного характеру, систематизована та адаптована відповідно до віку системи правових знань з питань шлюбно-сімейних відносин, гігієни дівчинки та хлопчика, формування відповідального ставлення до своїх дій і вчинків, відповідальне батьківство.

Міжнародний технічний посібник з сексуальної освіти 2018 року, розроблений ЮНЕСКО, розглядає сексуальну освіту як підхід до надання молодим людям наукових знань, пов'язаних з гендерними проблемами та стосунками, відповідно до віку та культурних особливостей країни; відповідний вікові та культурі підхід до викладання тем, пов'язаних зі статевим розвитком і сексуальними стосунками, який забезпечує передавання наукової, реальної та об'єктивної інформації і дає змогу осмислити власні ціннісні орієнтири й погляди, а також набути навичок ухвалення рішень, ведення діалогу та зниження ризиків, пов'язаних із багатьма аспектами сексуального життя. [3].

Зарубіжні вчені Г. Гессе, К. Юнг, З. Фрейд та інші сексуальне виховання розглядали в психологічному аспекті, зокрема, орієнтуючись на важливі психологічні механізми сексуального виховання: формування психічної та психічної структури особистості через усвідомлення статі, що відображає духовний світ сексу (чоловічий чи жіночий) як колективна підсвідомість [5], сприяючи формуванню підсвідомої молоді морально-психологічних поглядів на сексуальну поведінку, шлюб та сім'ю, культуру взаємозв'язку, збагачуючи досвід виконання особистих ролей у сім'ї та суспільстві відповідно до їх статі.

Розглянемо компоненти сексуального виховання: «стать», «сексуальність», «сексуальне здоров'я», «репродуктивне здоров'я» та ін.

Наприклад, розробники Стандартів сексуальної освіти в Європі трактують стать як набір біологічних характеристик, що визначають приналежність людини як біологічної істоти до чоловіка чи жінки.

У вузькому розумінні «сексуальність» – це фундаментальний аспект життя людини протягом усього її життя, включаючи стать, гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, сексуальний інстинкт, задоволення, близькість та репродуктивну функцію. «Сексуальність, – кажуть експерти, – виявляється через думки, фантазії, бажання, переконання, ставлення, цінності,

дії, поведінку, сексуальні ролі та стосунки між особами різної статі, на що, в свою чергу, впливає набір біологічних, психологічних, соціальні, економічні, політичні, етичні, правові, історичні, релігійні та духовні фактори» [2, с. 12].

На думку Дж. Грінберга, К. Брейса та інших, до біологічного аспекту сексуальності відносяться фізичні прояви, такі як зовнішність, ріст і розвиток, фізичні реакції на сексуальні подразники, розмноження. Психологічний аспект сексуальності передбачає ставлення до себе та інших і змінюється залежно від оточення та його впливу, що виявляється через емоції та почуття з подальшим розвитком мотивацій. Культурний аспект сексуальності включає оточення особистості, вплив мікросередовища (сім'ї, однокласників, суспільства).

Такі фактори, як право, ЗМІ та політика, відіграють вирішальну роль. Етичний аспект складається з різних цінностей та ідеалів, які є відображенням нашого існування в суспільстві, встановлюючи основи для «сексуальності» під впливом релігії, освіти, ідеалів, які виробляються.

Формування сексуальності – це складний процес, який починається в ембріональному періоді онтогенезу і закінчується статевим дозріванням. На психосексуальний розвиток впливають соціально-психологічні фактори – сексуальна свідомість, сексуально-рольова поведінка, сексуальна орієнтація – з перших днів життя дитини [4, с. 2].

Сексуальне здоров'я є одним із п'яти пріоритетних аспектів Глобальної стратегії ВООЗ щодо репродуктивного здоров'я, прийнятої у 2004 році Всесвітньою Асамблеєю ВООЗ.

Репродуктивне здоров'я, посиляючись на визначення ВООЗ, – це стан повного фізичного, психічного та соціального самопочуття, а не лише відсутність хвороб, а це означає, що люди здатні мати відповідальне, повноцінне та безпечне статеве життя та можливість і свободу вибору відтворювати.

Проаналізувавши ключові поняття, а саме: «сексуальне виховання», «статева освіта», «сексуальна освіта», можемо стверджувати, що має бути поінформованість як старшокласників, так і їх батьків. Тому фахівцям варто розробити спеціальні курси та факультативи, лекторії, дискусійні клуби, індивідуальні та групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, проектні методики, шоу-програми, тематичні КВК та ін. і впроваджувати їх у навчально-виховний процес.

Література

1. Василенко О. В. Педагогічні умови статевого виховання старших підлітків у позаурочний час: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2006. 168 с.
2. Главацька О. Проблема підготовки майбутніх вчителів до статевого виховання учнів: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2000. 178 с.
3. Кришталь В. В., Кришталь Є. В., Кришталь Т. В. Сексологія: навч. посібн. Харків, 2008. 990 с.
4. Пекінська декларація (станом на 15 вересня 1995 р.) / Верховна Рада України. Київ : Парламентське видавництво, 2000. 20 с.
5. Фрейд З. «Культурная» сексуальная мораль и современная нервозность. *Психология и психоанализ сексуальности*. Самара, 2002.
6. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa, 2001. 520 s.

Оксана Ворощук
*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*
Тетяна Марчак
*студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*
*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*
м. Івано-Франківськ

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема профілактики девіантної поведінки дітей та молоді була і залишається актуальною для будь-якого суспільства. Нестабільність суспільства й інтенсивні соціальні зміни зумовили негативні тенденції, які провокують девіантну поведінку. Особливе занепокоєння викликають асоціальні прояви поведінки у молодіжному середовищі. Нездоровий спосіб життя, розмивання ціннісних орієнтацій є тим фундаментом, на якому продовжують поширюватися тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія.

Дослідженню різних аспектів девіантної поведінки, чинників її виникнення, пошуку форм і методів профілактичної роботи та подолання девіантної поведінки присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: О. Безпалько, І. Зверева, Р. Зозуляк-Случик, А. Капська, Г. Кеплан, І. Оначук, В. Оржеховська, Н. Перешеїна, В. Співак, Л. Терещенко, С. Харченко, М. Фіцула та ін.

Проте, на нашу думку, соціально-педагогічний аспект даної проблеми не є достатньо вивченим. Тому мета нашої статті є розглянути соціально-педагогічні аспекти девіантної поведінки дітей та молоді задля впровадження у профілактичну роботу у навчальних закладах.

Девіантна поведінка – один з видів поведінки з відхиленням, який пов'язаний з порушенням відповідних до віку соціальних норм і правил поведінки, характерних для мікросоціальних відносин (сім'я, школа) і малих статево-вікових соціальних груп [9].

Здавна відомо, що кожній історичній епосі властива своя система цінностей та норм поведінки, які містять вимоги та громадські обов'язки членів цього суспільства. Нам також відомо, що норми являють собою ідеальні зразки (шаблони), рекомендації (що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях). Деякі норми прописані в законах та правилах, інші – існують у вигляді традицій, вірувань чи сімейних, професійних, суспільних регламентацій [1, с. 7].

До причин девіантної поведінки відносять [8, с. 20-21]:

– соціально-економічні (зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених форм

заробітку, безробіття, доступність неповнолітніх до алкоголю та тютюну, неконтрольована реклама психоактивних речовин);

– соціально-педагогічні (криза інституту сім'ї; виховання в неповній сім'ї; завищені вимоги батьків до дитини; ворожість та конфлікти між батьками, батьками та дітьми; критицизм підлітка щодо школи, сім'ї, відчуженість від них; низький статус підлітка у класному колективі; слабка система позашкільної зайнятості дітей та молоді);

– соціально-культурні (зниження морально-етичного рівня населення; поширення кримінальної субкультури; негативний вплив засобів масової інформації; лібералізація статевої моралі; домінування серед молоді культу сили);

– психологічні (прагнення бути незалежним від дорослих; бажання бути визнаним в групі однолітків; прагнення до самоствердження; намагання виглядати дорослим; потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації; підвищена тривожність, низька самооцінка; акцентуації характеру, психопатії; психологічні синдроми; негативні риси характеру);

– біологічні (генетичні – порушення у розумовому розвитку, дефекти слуху та зору, тілесні вади, порушення нервової системи тощо; психофізіологічні, що активізуються внаслідок специфічної дії на організм дитини особливих психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, порушень екологічного балансу у регіоні проживання дитини тощо);

– фізіологічні (дефекти мовлення, зовнішня непривабливість, недоліки конституційної будови тіла тощо).

Відхилення від норми поділяють на такі групи: фізичні, психічні, педагогічні та соціальні [7]. Залежно від способів взаємодії з дійсністю та порушенням тих чи інших суспільних правил, девіантна поведінка може проявлятися в різних видах. До них, як правило, відносять делінквенту, адиктивну та психопатологічну поведінку.

Делінквентна поведінка підлітків характеризують як групу асоціальних вчинків, що мають стійкі негативні соціокультурні характеристики, що порушують правові норми, але не тягнуть за собою кримінальної відповідальності внаслідок двох причин: дитина не досягла віку, передбаченого законодавством для притягнення її до кримінальної відповідальності або якщо небезпека вчиненого злочину визначається як обмежена.

Адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через вживання різноманітних хімічних речовин, постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій. Внаслідок такої поведінки людина існує у своєрідному «віртуальному світі». Проте вона не тільки не вирішує свої проблеми, а й зупиняється в особистісному розвитку, а в окремих випадках навіть деградує [7, с. 142].

Психопатологічна поведінка базується на психопатологічних симптомах і синдромах, які є проявами певних психічних розладів та захворювань. Найчастіше виокремлюють аутоагресивну поведінку, дисморфоманічну (хибна впевненість у наявності фізичних недоліків), гебоїдну (надмірне прагнення до

самоствердження), дромоманію (прагнення до бродяжництва та подорожування) та паталогічну сором'язливість [4, с. 26].

На сучасному етапі особливо гострим є питання пошуку форм, методів та технологій роботи щодо профілактики та подолання девіантної поведінки дітей та молоді. Найбільш розповсюдженими є таких два види технологій, як профілактична та реабілітаційна.

Програми профілактики негативних явищ розраховані на проведення профілактичної роботи серед неповнолітніх та молоді та їх батьків, на професійну допомогу, що надається педагогічним колективам навчальних загальноосвітніх закладів. Звичайно, більшість уваги приділяється дітям та молоді, схильним до адиктивної поведінки, бездоглядним, безпритульним, неповнолітнім, які перебувають на обліку в міліції.

Основним змістом у системі соціально-профілактичної роботи є: соціально-педагогічна профілактика, соціально-психологічна допомога та соціальна адаптація та реабілітація [2, с. 357].

Соціально-педагогічна профілактика реалізується шляхом накопичення і удосконалення форм і методів первинної профілактики. Перевага надається масовим формам роботи (акції, фестивалі, конкурси, виставки, лекторії, розробка та розповсюдження інформаційно-рекламних листівок профілактичного спрямування, виступи на радіо та по телебаченню).

Соціально-психологічна допомога також надається в індивідуальній формі та груповій формах (переважно у вигляді тренінгів, формування здорових навичок і норм поведінки).

Соціально-педагогічна профілактика та соціально-психологічна допомога здійснюється переважно через систему центрів соціальних служб для молоді. Щодо соціально-адаптаційної та реабілітаційної діяльності центрів, то вона є проблематичною, оскільки провести комплексну реабілітаційну роботу з молоддю, яка вживає алкоголь, наркотики, майже неможливо без медичного лікування.

Методика профілактики девіантної поведінки серед молоді – це сукупність методів попередження і недопущення у молоді відхилень від соціально позитивної поведінки.

Значну роль у попередженні та профілактиці девіантної поведінки дітей та підлітків відіграє школа та сім'я. У зв'язку з тим, що найпоширенішими серед дітей та підлітків є прояви адиктивної поведінки, саме цей аспект потребує особливої уваги з боку вчителів, соціальних педагогів, психологів, батьків [6]. Первинна профілактика в цьому випадку передбачає виховання антинаркогенної спрямованості особистості, її морально-психологічної стійкості як основного характерологічного утворення, що відіграє вирішальну роль у критичних ситуаціях, ситуаціях вибору, пропозиції віднови психотропних речовин [2, с. 364].

При організації та здійсненні профілактичної роботи з учнями підліткового віку та особливо молоддю слід враховувати, що на цьому етапі дорослі втрачають свій домінуючий вплив на особу, і все більшого значення для неї набувають стосунки з оточенням, з формальною й неформальною

групами. Зважаючи на це, основний акцент роботи – робота з групою, яка включає [3, с. 65]:

– профілактику причин та наслідків девіантної поведінки. У даному випадку доцільною є реалізація наступних форм роботи: проведення групових дискусій з метою формування групової позитивної думки; проведення рольових ігор (прогривання основних складних ситуацій), завдяки яким досягається розвиток особистості, навичок спілкування в колективі; проведення диспутів, екскурсій, бесід тощо;

– організація вільного часу дитини, оскільки незмістовне дозвілля є причиною залучення до алкоголізму, наркоманії. У даному випадку до учнів і студентів важливо донести інформацію про діяльність гуртків, секцій, клубів, дитячих та молодіжних організацій;

– антиалкогольне, антинаркотичне виховання, що формує установки на здоровий спосіб життя;

– виховна, просвітницька робота з педагогічним колективом;

– посередницька робота (залучення до профілактики батьків, соціальних служб, міліції, громадських організацій та інших).

Отже, робота з профілактики девіантної поведінки дітей та підлітків повинна базуватися на принципах поваги до особистості дитини в поєднанні з відповідною вимогливістю до неї; педагогічного оптимізму, індивідуального та диференційного підходу; соціалізації, системності, цілеспрямованості, амбівалентності, саморозвитку. Соціальним педагогам, практичним психологам здійснюючи профілактичну роботу варто чітко планувати і здійснювати періодично.

Література

1. Духовні проблеми дітей України: монографія / за заг. ред. Ж. В. Петрочко. Київ : Видавничий дім «Калита», 2005. 108 с.
2. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
3. Бенько Л. Нормативна і девіантна поведінка особистості в умовах соціалізації. *Соціальна психологія*. 2006. № 5. С. 64-69.
4. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки. Київ : МАУП, 2006. 88 с.
5. Зозуляк-Случик Р. Вплив девіантної поведінки на порушення життєвої компетенції підлітків. *Обрії*. 2014. № 1(38). С. 26-28.
6. Немченко С. Г. Девіантна поведінка як чинник порушення життєвої компетенції: актуальність проблеми. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. № 1. Бердянськ : БДПУ, 2005. С. 98-102.
7. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. 260 с.
8. Співак В. І. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна*. 2009. Випуск XI. 266 с.
9. Терещенко Л. Девіантна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 2013. Том X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 24. С. 675–683.

Ірина Дідух
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Христина Боднар
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сьогодні інклюзія розглядається в якості одного зі стратегічних напрямків розвитку системи освіти. Право на доступність якісної освіти гарантовано українським законодавством всім учням, незалежно від індивідуальних можливостей, з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб. Серед комплексу умов, що визначають ефективність інклюзивної освіти, особливе місце займає пошук і апробація інноваційних моделей організації спільного навчання, нових форм і способів організації навчання.

Освіта дітей з особливими потребами є одним із основних завдань для країни. Це необхідна умова створення дійсно інклюзивного суспільства, де кожен зможе відчувати причетність і затребуваність своїх дій. Важливо дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом.

Дослідженнями впровадження інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами займалися О. Акімова, Е. Андрєєва, В. Боднар, Л. Даниленко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, Н. Купустин, Ю. Найда, Л. Прядко, М. Сварник, Н. Сабат, Л. Савчук, Т. Сак, Т. Соловійова, С. Сорокоумова, Н. Софій, Н. Шматко, С. Юсфін та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей організації інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами.

Інклюзивна (франц. «Inclusif» – включає в себе, від лат. «Include» – роблю висновок, включаю) або включена освіта – термін, використовуваний для опису процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти [1].

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби.

Інклюзивна освіта – процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних потреб всіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

За кордоном ведеться розробка і впровадження пакета нормативних актів, які сприяють розширенню освітніх можливостей особам з особливими

освітніми потребами. У сучасній освітній політиці США і Європи отримали розвиток кілька підходів: розширення доступу до освіти, мейнстрімінг, інтеграція, інклюзія, тобто включення. Мейнстрімінг передбачає, що учні з особливими освітніми потребами спілкуються з однолітками на святах, в різних програмах, які забезпечують дозвілля дітей. Інтеграція означає приведення потреб дітей з особливими потребами у відповідність з системою освіти, що залишається в цілому незмінною, непристосованою для них. Включення, або інклюзія – реформування і перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам всіх дітей без винятку [3].

На сьогоднішній день в більшості західних країн склався певний консенсус щодо важливості інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Державні і муніципальні освітні установи отримують бюджетне фінансування на дітей з особливими освітніми потребами, і, відповідно, зацікавлені в збільшенні числа дітей, офіційно зареєстрованих як інваліди [1].

Існує вісім принципів інклюзивної освіти:

1. Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
2. Кожна людина здатна відчувати і думати.
3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
4. Всі люди потребують один одного.
5. Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємин.
6. Всі люди мають потребу в підтримці і дружбі однолітків.
7. Для всіх дітей досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж в тому, що не можуть.
8. Різноманітність підсилює всі сторони життя людини [4].

Реалізація основних принципів інклюзивної освіти дітей з особливими потребами в загальноосвітніх установах базується на наступних змістовних і організаційних підходах, методах, формах:

- індивідуальний навчальний план та індивідуальна освітня програма дитини з розвитку академічних знань і життєвих компетенцій;
- соціальна реабілітація дитини в освітній установі і поза нею;
- психолого-педагогічний супровід дитини в процесі навчання і соціалізації;
- психолого-педагогічний консиліум освітнього закладу;
- індивідуальна психолого-педагогічна карта розвитку дитини;
- портфоліо дитини з особливими потребами;
- компетентність вчителя в області загальної освіти з елементами спеціальної освіти, в області соціальної адаптації та реабілітації;
- підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітнього закладу в області інклюзивної освіти;
- робочі програми освоєння предметів освітньої програми в умовах інклюзивної освіти дітей відповідно до освітніх стандартів;
- тьюторський супровід дитини в процесі навчання;
- адаптивне освітнє середовище – доступність класів та інших приміщень установи (усунення бар'єрів, забезпечення дружності середовища установи);

оснащення освітнього процесу асистуючими засобами і технологіями (технічними засобами забезпечення комфортного і ефективного доступу);

- адаптивна освітнє середовище – корекційно-розвиваюче предметне середовище навчання і соціалізації;

- згуртування дитячого колективу, розвиток навичок співпраці, взаємодії та взаємодопомоги;

- орієнтація виховної системи закладу на формування та розвиток толерантного сприйняття і відносин учасників освітнього процесу [2].

Основна мета освітньої установи, яка почала шлях розвитку інклюзивної практики – створення спеціальних умов для розвитку та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків.

Найбільшою та основною умовою включення дитини з особливими потребами в соціальний (зокрема, освітній простір) – створення універсального безбар'єрного середовища, що дозволяє забезпечити повноцінну інтеграцію дітей у суспільство. При цьому на рівні освітнього закладу ця умова доповнюється завданням створення адаптивної освітнього середовища.

Перерахуємо далі основні групи умов:

1. Матеріально-технічна база, оснащення спеціальним обладнанням; можливість організації дистанційного навчання.

2. Організаційне забезпечення освітнього процесу, що включає в себе нормативно-правову базу, фінансово-економічні умови, створення інклюзивної культури в організації, взаємодія із зовнішніми організаціями і батьками (необхідна розробка регламентів взаємодії із зовнішніми організаціями, локальних актів освітнього закладу, що реалізує інклюзивну практику), інформаційно-просвітницьке забезпечення.

3. Організаційно-педагогічне забезпечення. Реалізація освітніх програм з урахуванням особливостей психофізичного розвитку та можливостей дітей. Забезпечення можливості освоєння освітніх програм в рамках індивідуального навчального плану. Програмно-методичне забезпечення освітнього процесу. Реалізація варіативних форм і методів організації навчальної та позанавчальної роботи. Використання різних видів освіти. Застосування сучасних технологій освіти і психолого-педагогічного супроводу. Адаптація методик навчання і виховання до особливих освітніх потреб дітей.

4. Комплексний психолого-педагогічний супровід, організація корекційної роботи.

5. Кадрове забезпечення. Спеціальна підготовка педагогічного колективу до роботи з дітьми з особливими потребами, роботи в умовах інклюзивної практики [1].

Таким чином, створення спеціальних умов для отримання освіти дітьми з особливими потребами пов'язане не тільки і не стільки зі створенням певної матеріально-технічної бази навчального закладу, скільки зі зміною всього освітнього середовища.

Інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання і особистісного розвитку дітей з особливими потребами, сукупністю ресурсів (засобів, внутрішніх і зовнішніх умов) їх

життєдіяльності в масових загальноосвітніх закладах та спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії дітей. Інклюзивне освітнє середовище служить реалізації права кожної дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від регіону проживання, тяжкості порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння освітньої інформації і виду навчального закладу.

Література

1. Будяк Л. В. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Черкаси : Вид. ЧНУ, 2009. 90 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
3. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 215-219.
4. Шестакова Е. В., Сорокіна Т. В. Возможности инклюзивного образования. URL: <https://sibac.info/conf/pedagog/ix/36952> (дата звернення: 14.11.2019).

Ірина Дідух

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Галина Глушко

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗОШ

В умовах активного вдосконалення системи соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в Україні особливо актуальним є вивчення змісту соціально-педагогічної діяльності з дітьми зазначеної категорії висококваліфікованими спеціалістами. Тому назрілим запитом є побудова інклюзивної форми освіти на сучасному етапі є підготовка соціальних педагогів, зокрема шкільних, до роботи з дітьми з особливими потребами в загальноосвітніх закладах. Детальний розгляд питання навчання й виховання підлітків з особливими потребами в освітніх закладах нашої держави показують закономірність запровадження інноваційних підходів до навчально-виховної роботи цих учнів.

Основним джерелом інформації та теоретичною основою, яка розкриває соціально-педагогічні закономірності формування особистості дитини з особливими потребами стали праці І. Зверєвої, А. Капської, О. Рассказова С. Харченка та ін., що присвячені вивченню питання організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами.

Мета статті – проаналізувати досвід роботи соціальних педагогів з підлітками з особливими потребами, визначити основні функції, завдання, форми та методи соціально-педагогічного впливу.

Соціально-педагогічна практика сучасних європейських країн, засвідчує, що підлітками з особливими потребами можуть здобувати освіту в пересічному навчальному закладі за моделлю інтегрованого та інклюзивного навчання, яка дає можливість не відділювати таких учнів від інших. Впровадження таких новітніх моделей організації навчання й виховання в українських школах вимагає специфічної фахової підготовки педагогічних працівників та побудови соціальної психолого-педагогічної служби школи, позаяк ефективність інтегрованого та інклюзивного навчання залежить від регулярного соціально-педагогічного та психолого-педагогічного супроводу таких дітей. Внаслідок цього діти долучаються до всіх суспільних систем, побудов нових громадських зв'язків та беруть енергійну участь в ключових сферах буття і роботи школи та суспільства, готуючи себе до справжнього майбутнього життя. Усі напрями роботи соціального педагога з учнями з специфічними освітніми потребами та педагогічним колективом, батьками в умовах школи вимагають розвитку знань та прикладних навиків [2].

Якщо звернути увагу на посадову інструкцію й професійні функції та ролі соціального педагога, які він виконує за фахом, то у функціональному призначенні соціального педагога на першому місці перебувають його уміння створювати і розвивати відносини між людьми, людиною, дитиною та її оточенням, активізувати їх до розв'язання власних проблем, бути посередником і залагоджувати відносини між конфліктуєчими сторонами, забезпечувати міжінституційні зв'язки, захищати права та інтереси дитини, незалежно від того, якою є ця дитина тощо [3, с. 86]. Отож, можемо визначити основні напрями професійної діяльності соціального педагога залежно від характеру роботи:

1) організаційно-методична робота передбачає облік учнів з особливими потребами; визначення методів і форм діагностичної, адаптаційної та корекційно-відновлювальної роботи; розроблення методичних програм; ознайомлення з найновішою інформацією про соціальну роботу, досвідом колег; підвищення особистої та професійної компетентності;

2) діагностична робота спрямована на визначення особистісних рис, що впливають на реакцію при впровадженні освітньо-виховних компонентів; вивчення специфіки стосунків у родині та їх вплив на успішність дитини; фіксацію особливостей молодших школярів для конструктивної побудови адаптаційних і корекційних програм;

3) консультаційна робота полягає в організації спілкування з педагогами про підготовку, організацію, реалізацію освітнього процесу, про результати діагностичної та корекційної роботи; бесіди з батьками про виховання дітей, охорону дитинства, нормативно-правову базу; обговоренні з учнями стосунків з однолітками, дорослими, захисту їхніх прав;

4) профілактична робота, тобто здійснення просвіти педагогів, профілактики появи деяких видів залежностей; просвітницької робота для батьків;

5) зв'язки з громадськістю, а саме зустрічі з батьками за місцем проживання, відвідування їхнього місця роботи; листування з підприємствами та установами [4, с. 9].

Проаналізувавши вищезазначені напрями діяльності педагога, можна виділити відповідні функції соціального педагога в закладі освіти з інклюзивним навчанням:

– організаторська, що передбачає організацію в освітньому процесі спільної діяльності дітей з особливими потребами та учнів зі звичайним розвитком, а також вплив на зміст дозвілля;

– психолого-соціально-педагогічна функція, тобто проведення різнопланових консультацій та корекція міжособистісних взаємин учнів класу, надання допомоги в соціальній реабілітації дітей, визначення та подолання психологічних труднощів;

– діагностично-прогностична передбачає виявлення та вивчення ознак, що характеризують стан розвитку учня та визначення можливих перспектив їх розвитку за умови збереження сукупності соціальних впливів;

– соціально-медико-реабілітаційна полягає у проведенні роботи з профілактики проблем здоров'я серед учнів, наданні медичної допомоги, організації реабілітаційних заходів із дитиною-інвалідом;

– попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична реалізуються через визначення способів попередження та подолання негативних впливів на учнів, забезпечення захисту прав дітей з особливими освітніми потребами, корекція міжособистісних стосунків у класі, допомога в соціальній реабілітації;

– комунікативна функція означає встановлення контакту з учнями, що потребують допомоги, організацію обміну інформацією, налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами. Особистісні цінності є головним чинником, який регулює взаємовідносини дітей, педагогів, батьків, допомагає побудувати взаємини у шкільному середовищі [1, с. 60].

Найперше соціальний педагог надає освітню допомогу: інформує родину про етапи відновного лікування та перспективи дитини, підкріплюючи її документальними фактами, фото- і відеоматеріалами, повідомляє про можливість встановлення тимчасової інвалідності та пов'язаних із нею пільг. Крім того, соціальний педагог виступає в якості посередника між сім'єю і медичним персоналом. У той час, як медики зайняті лікуванням, він допомагає родині подолати кризу і почати діяти. Наприклад, встановити зв'язок з іншими родичами, з сім'ями, які переживають подібні труднощі, з організаціями, які здатні надати необхідну допомогу. Таким чином, соціальний педагог в індивідуальних бесідах через освітню і посередницьку допомогу, тобто непрямим чином, досягає ефекту психологічної підтримки, впливаючи на почуття сумніву і страху, що перешкоджають контролю над ситуацією. Крім того, сім'я може бути залучена до програми сімейної терапії та навчальних

тренінгів, мета яких – поліпшення спілкування між членами сім'ї та рішення прихованих проблем, які проявляються у кризовій ситуації. А рання комплексна корекція відхилень у розвитку дозволить попередити появу відхилень вторинної і третинної природи, скорегувати вже наявні труднощі та в результаті – значно знизити ступінь соціального виключення, досягти максимально можливого для кожної дитини рівня загального розвитку, освіти, ступеня інтеграції в суспільство [3, с. 86].

Таким чином, варто зазначити, що кваліфікована соціально-педагогічна допомога сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами, дозволяє створити сприятливі передумови для формування в батьків, у їх свідомості, нових світоглядних позицій і установок, що дозволяють успішно вирішувати питання, пов'язані з вихованням і розвитком дитини з особливими потребами в контексті інтеграції та інклюзії. А вирішення питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів закладає міцні підвалини реального створення інклюзивного освітнього простору в Україні.

Література

1. Алмаші О. І., Кушнір І. І., Старова Ю. В. Специфіка професійної діяльності соціального педагога в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. Імідж сучасного педагога. 2019. № 3 (186). С. 57-61.
2. Горбачова Ю. М. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://vseosvita.ua/library/socialno-pedagogicnij-suprovid-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-129649.html> (дата звернення: 15.11.2019).
3. Кальченко Л. В. Місце соціального педагога в інклюзивній освіті України. Індивідуальний супровід дітей з особливими потребами: роль НРЦ у процесі інклюзивної освіти: збірка матеріалів міжн. науково-практичної конференції, м. Львів, 29-30 вересня 2016 року. Львів : Тріада плюс, 2016. С. 85-90.
4. Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога : метод. посіб. Київ : Шк. світ, 2009. 120 с.

Ірина Дідух

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Юлія Дзюбак

*студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКА ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЗАГАЛОМ

У 2020 році про соціальні мережі та всесвітню мережу Інтернет знає практично кожен житель планети Земля. Важко уявити, що 10-15 років тому про такі речі, як «Вконтакті», «Однокласники» та «Фейсбук», знали лише

одиниці. Сучасний стан речей диктує свої умови, і, на жаль, з кожним днем людина отримує все менше живого спілкування, яке замінює спілкуванням в соціальних мережах. За останні роки соціальні мережі охоплюють все більшу кількість населення планети, в тому числі як дорослих, так і дітей. У зв'язку з широкою інтеграцією соціальних мереж в сучасне життя у великої кількості людей різного віку також виникає ряд проблем, які спричиняє вплив вищезазначених соціальних мереж на людей, які їх використовують.

Широкий спектр охоплення та наявність проблем у соціальних мережах автоматично проектує дану тематику в групу найбільш актуальних проблем для дослідження. Однією з найбільш типових проблем, які створюють соціальні мережі, можна назвати зниження продуктивності працівників, які замість того, щоб зосередитись на виконанні своїх обов'язків, проводять час у соціальних мережах. Однак це далеко не найбільша проблема, яку створюють соціальні мережі. На нашу думку, найбільше шкоди вони спричиняють підліткам, які ще формують свою особистість, знаходяться у пошуку орієнтирів та опори для себе, і саме у цей час інформаційне середовище має найбільший вплив на юну особу. Так, у недалекому минулому, та й у сьогоденні, неодноразово можна було почути від батьків фразу «не гуляй з тими підлітками, вони погана компанія для тебе». Таким чином батьки стараються відгородити своє чадо від того негативного впливу та негативної інформації, яку несе середовище тих людей, в яке батьки свою дитину не пускають. Порівнюючи дану ситуацію із соціальними мережами, можна задати одне дуже важливе питання: «Як відгородити свою дитину- підлітка від негативного середовища соціальних мереж та Інтернету в цілому?»

Питання соціалізації молоді досліджували такі вчені, як В. Волович, М. Лукашевич, В. Москаленко, А. Тащенко Проблему реабілітації осіб, які мали залежність від соціальних мереж, вивчала значна кількість вчених, а саме: В. Курбатов, В. Нікітін, О. Змановська, П. Павленюк, М. Фірсова, О. Студьонова, М. Галагузова, Н. Дереклеєва, А. Підаєв, О. Возіанов, В. Москаленко, Б. Наумова.

Мета: дослідити проблематику впливу соціальних мереж на підлітків у процесі соціалізації.

Соціалізація визнана частиною процесу становлення особистості, у ході якої формуються найбільш загальні її риси, що проявляються в діяльності людини під впливом суспільства. Соціалізація розглядається як процес і результат засвоєння, а також активного відтворення індивідом соціального досвіду й соціальних ролей [1].

Найбільш насиченим та чи не найбільш запам'ятовуваним періодом в нашому житті виступає підлітковий вік. Саме на даному етапі становлення особистості індивід виступає активним суб'єктом соціалізації. На формування особистості підліткового віку впливає значна кількість інститутів соціалізації, серед яких є: сім'я, оточення, друзі, шкільне середовище, тощо. Як бачимо, соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які так чи інакше відбиваються на розвитку підлітка, але це ще далеко не всі

інститути, слід зазначити, що неабияке місце займає вплив соціальних мереж та глобальної мережі Інтернет на становлення особистості у підлітковому віці.

Для більш коректного вивчення питання необхідно почати з основ, а саме із самого поняття соціальної мережі як такої.

У своїй праці «Соціальні мережі як засіб комунікації електронного навчання» С. Палій зазначає, що сам термін «соціальна мережа» вперше ввів англійський соціолог з Манчестерської школи Джеймс Барнс у збірці робіт «Людські стосунки» в 1954 році. Барнс досліджував взаємозв'язки між людьми за допомогою візуальних діаграм, в яких окремі особи зображено крапками. А зв'язки між ними – лініями [4].

Сучасне поняття в простому вигляді означає певне коло знайомих людини, де сама людина є центром соціальної мережі, її знайомі – гілки цієї соціальної мережі і відносини між цими людьми.

Зокрема, «соціальна мережа» в соціологічних дослідженнях – це соціальна структура, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (спільнота, соціальна група, людина, особа, індивід).

Станом на сьогодні, соціальні мережі відіграють далеко не останню роль в житті як підлітка, так і пересічної людини. Займаючи майже весь вільний час підлітка, соціальні мережі створюють неабияку небезпеку подальшій його соціалізації та й взагалі створюють проблемні моменти у його відносинах із іншими людьми, в тому числі й родиною. При цьому реальної користі від проведених щоденно годин в соціальних мережах не так вже й багато. Тим більше враховуючи той факт, що станом на сьогодні більшість контенту в них – або фото, відео окремих осіб, або проста комерційна реклама, яка для соціалізації підлітка не несе ніякої користі.

Підлітку, який весь вільний час віддає спілкуванню через соціальні мережі, в реальності жити стає складно, така людина перестає спілкуватися зі своїми однолітками, і як наслідок усього цього, зовнішній світ його починає сприймати як відлюдника. Ще одна причина, по якій слід обмежити час проведення в соціальних мережах – це те, що, більшість людей, використовуючи довірливість окремих індивідів, можуть шляхом обману заволодіти якоюсь персональною інформацією про підлітка, його особистими фото, які б він не бажав оприлюднювати в мережі, і в подальшому зловмисники можуть використовувати цю інформацію для шантажу підлітка, чим завдаватимуть непоправної кривди його психіці [2].

Проведені дослідження, спостереження показують певну залежність підлітків від своєї популярності в соціальних мережах, кількості «лайків» і «коментарів» під своїми дописами, тощо. З одного боку це можна легко пояснити тим, що людину завжди цікавила власна популярність і потрібність в колективі, а з другого, через малу популярність і цькування певних осіб їхніми однолітками в соціальних мережах. Такі особи неодноразово передчасно закінчують життя самогубством у юному віці.

Взагалі більшість підлітків у соціальних мережах звикли «стежити» за своїми кумирами. Якщо раніше таке явище обмежувалося плакатами певного актора чи діяча в кімнаті, то тепер можна переглядати, що публікує така

людина, поширювати ці дописи та коментувати їх. Безумовно, це надає свободи і зручності більшості користувачам. Однак з такою ж легкістю в соціальних мережах поширюється негативна інформація, наприклад культ наркотиків, або ж можна взяти до прикладу нещодавні інциденти, які мали відношення до так званої гри «Синій кит», яка неодноразово закінчувалася смертю підлітків, що в неї грали. Між іншим, дана гра має за основу методи соціальної інженерії та психології і використовує обман для досягнення певного результату, а саме доведення підлітка до самогубства [3].

На теперішній час соціальними мережами користуються 82 % від всіх інтернет-користувачів у світі – це 1,2 млрд. осіб. Високий рівень їх проникнення відображає один з головних трендів глобальної мережі – як тільки люди підключаються до Інтернету, вони негайно починають спілкуватися з іншими людьми у соціальних мережах. Ще більш красномовна статистика часу проведеного користувачами в мережі – за останні кілька років кількість годин, яку люди провели в соціальних мережах, збільшилася втричі. У 2019 році використання соціальних мереж є найпопулярнішим заняттям серед інтернет-аудиторії, і дану планку воно тримає, починаючи із жовтня 2011 року. З 5 хвилин в Інтернеті – 1 хвилина проводиться в якій-небудь соціальній мережі. У березні 2007 року соціальні мережі займали у користувачів лише 6 % часу. Сьогодні відсоток тих, хто використовує соціальні мережі у світі коливається від 53 % до 98 %. У 41 країні із 43 досліджених цей рівень вище 85 %. Час, що проводиться в соціальних мережах, збільшився за останній рік принаймні на 35 % у загальному [5].

Сьогодні ми маємо ситуацію, коли будь яка людина, маючи доступ до мережі Інтернет з комп'ютера, телефону, планшета чи ноутбука, може вести спілкування з іншою людиною, яка знаходиться за тисячі і тисячі кілометрів від неї. Закономірно, з точки зору комунікації це просто неймовірні досягнення, які відкривають надзвичайні можливості спілкування з будь ким і будь коли. Однак, набувши величезної популярності в світі, соціальні мережі «затягують» своїх учасників, забираючи їх особистий час на не завжди потрібні речі. Особливо гостро дане питання стоїть відносно підлітків. Саме той час, коли необхідно пізнавати навколишній світ у всій його красі, спілкуватися «в живу» з іншими людьми, вивчати неписані закони, за якими всі живуть, підлітки днями і ночами «зависають» в соціальних мережах, гортаючи нескінченні смуги новин і непотрібної реклами й забувають про все навколо. Однозначно це негативно впливає на процес соціалізації підлітка у сучасному суспільстві, він починає втрачати навички живої комунікації, стає забудькуватим, інертним, байдужим до близьких. Як то кажуть, «зустрічають по одязі, проводжають по розуму», в такому випадку «одяг» такої людини буде явно не в найкращому вигляді.

В кінцевому результаті, по завершенні соціалізації такої людини суспільство може отримати цілком неефективного, залежного від соціальних мереж індивіда, який не здатен приносити користі для інших членів суспільства, самостверджуватися і розвиватися.

Література

1. Вікторова Л. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності «Соціальна педагогіка». Київ : «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 475 с.
2. Влияние социальных сетей на подсознание подростков. URL: http://zakyiv.com/kms_news+stat+cat_id-8+page-1+nums-73552.html (дата звернення: 15.11.2019).
3. Інтернет-ресурс «Wikipedia» стаття «Синій кит: гра» [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 18.12.2019).
4. Палій С. В. Соціальні мережі як засіб комунікації електронного навчання. *Управління розвитком складних систем. Вип. 13.* 2013. С. 152-156.
5. Социальные сети в 2011 году: исследование comScore [Електронний ресурс]. URL: <http://www.sarafannoeradio.org/analitika/1043-socialnye-seti-v-2011-godu.html> (дата звернення: 11.08.2019).

Ірина Дідух

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Тетяна Прокоп'юк

*студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сім'я – соціальна група, члени якої є кровними родичами та утворюється за рахунок моральних якостей, які включають в себе взаємодопомогу, відповідальність, довіру, виховання дітей і фіксується юридично-правовим законом. Сім'я вводить дитину в суспільство, саме в ній дитина отримує соціальне виховання, стає особистістю.

За словами Сухомлинського, сім'я – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань [1].

Середовище, в якому перебуває дитина, має великий вплив на формування її особистості, є безперервним процесом та має значний вплив на розвиток, освіту та виховання – що є фундаментом, на основі чого будується подальше її життя.

Якщо у родині є старші і молодші діти, між ними встановлюється досвід любові і дружби в різних формах. Життя родини надає дитині можливість вправлятися в різних видах людських відносин. У великій родині дитина звикає бути в колективі, що дуже важливо для виховання.

Часто діти зростають в умовах неповної родини. Дуже болісно позначається на психіці дитини розлучення батьків. Часто діти стають предметом сварки між батьками, які не приховують цього від дітей.

Проте, зменшення уваги з боку держави, суспільних інститутів до проблем сім'ї, виховання в ній дітей негативно позначається на багатьох функціях сім'ї, зокрема, виховній. У зв'язку з цим, виникає необхідність посилення уваги з боку держави, громадськості, школи до проблем сім'ї.

Результати наукових досліджень свідчать, що майже половина сімей не справляється з функцією виховання дітей. Це зумовлюється, як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками сучасної соціально-педагогічної ситуації в суспільстві, зокрема, незадовільним соціально-економічним становищем та морально-правовим статусом сім'ї в суспільстві, низькою психолого-педагогічною культурою та підготовкою батьків до виховання дітей.

Висвітленню ролі сім'ї як провідного середовища виховання зростаючої особистості присвятили свої праці Т. Алексеєнко, Г. Авдіянець, М. Бикова, С. Голод, О. Гукаленко, А. Даник, Е. Ейдемільер, З. Кісарчук, О. Кляпець, В. Кравець, Т. Кравченко, Б. Ковбас, В. Костів, Т. Крюкова та інші.

Мета полягає у виявленні впливу сімейного виховання на формування та розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку.

Виховання дітей – одна з найважливіших функцій родини. Вона забезпечує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, становлення особистості.

Родинне виховання – це виховання дітей в сім'ї батьками, родичами, опікунами або особами, що замінюють батьків.

Основою родинного виховання є формування якостей і властивостей особистості, які допомагають гідно долати труднощі й перепони, що трапляються на життєвому шляху. Досвід численних поколінь засвідчує, що до таких якостей й властивостей належить фізичне здоров'я, розвинутий інтелект, працьовитість, моральність, духовність, готовність до сімейного життя. Саме вони й складають головну мету родинного виховання.

Специфічною особливістю родинного виховання є те, що воно здійснюється в контексті життя самої сім'ї, на основі внутрішньорозинних стосунків, трудових та опікунських обов'язків і родинно-побутової культури. Його визначальна роль обумовлена глибинним впливом на весь комплекс фізичного і духовного життя дитини [2].

Зміст виховання в родині обумовлений метою виховання в демократичному суспільстві і специфікою родинного виховання. Тому його складовими компонентами є відомі напрями виховання – фізичне, інтелектуальне, моральне, трудове, художньо-естетичне, екологічне, статеве.

Методи сімейного виховання – це способи, шляхи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей. Вони не вирізняються від загальних методів виховання, але мають свою специфіку: надзвичайно важливу роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків, їх авторитет; вплив на дитину є більш індивідуалізованим і здебільшого ґрунтується на конкретних вчинках.

Вибір методів залежить від педагогічної культури родини, її уявлення про цінності, розуміння мети виховання, ролі батьків у становленні особистості дитини, стилю взаємин в сім'ї та іншого. Тому методи несуть на собі яскравий

відбиток виховних пріоритетів родини: одна хоче виховати покірність, і тому її методи спрямовані на те, щоб дитина безвідмовно виконувала вимоги дорослих; інша вважає більш важливим виховання самостійності, вияв ініціативи і, природно, знаходить для цього відповідні методи [3].

Важливим у сімейному вихованні є те, наскільки родина живе інтересами всього народу, інтересами держави. Діти прислухаються до розмов батьків, є свідками їхніх вчинків, радіють їхнім успіхам чи співчувають невдачам. Виховний вплив сім'ї зростає, якщо батьки цікавляться не лише навчанням, а й позанавчальною діяльністю своїх дітей. За таких умов інтереси сім'ї збігаються з інтересами суспільства, формується свідомий громадянин країни [4].

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання. Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від організації домашнього побуту, традицій сімейного життя: порядку в сімейному господарстві, залучення дітей до розподілу бюджету сім'ї, загального режиму дня, визначення для кожного робочого місця, зокрема для навчальних занять, дотримання певних сімейних правил (кожна річ має своє місце, прийшов з прогулянки – вимий руки та ін.). Домашній затишок облагороджує дітей [5].

Провідну роль у сімейному вихованні відіграє мати. Саме вона найсильніше впливає на дітей, особливо в сфері духовно-морального виховання. Діти, які виростають без материнського тепла і ласки похмурі, як правило, замкнені, злостиві, вперті. Не меншим є й вплив батька, особливо, коли йдеться про виховання хлопчиків. Проте виконати свої виховні функції батько і мати можуть лише за умови, що вони є справжнім авторитетом для дітей. Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Такі батьки уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість. Важко переоцінити роль дідусів і бабусь у сімейному вихованні. Однак це не означає, що батьки повинні перекладати на них свої батьківські обов'язки. Дитині потрібні ті й ті. Сімейне виховання повноцінне лише за розумного поєднання виховного впливу першовихователів – батьків та багатих на життєвий досвід помічників і порадників – дідусів і бабусь. Саме дідусі й бабусі допомагають вирішити й таку моральну проблему, як виховання у дітей чуйного, уважного ставлення до людей похилого віку. Людяність виховується тільки на прикладі батьків. Якщо діти бачать зневажливе ставлення батьків до дідусів чи бабусь, то годі сподіватися від них іншої поведінки в майбутньому.

Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша провина перед іншими людьми, перед усією країною. За словами А. Макаренка, наші діти – це наша старість [6].

Отже, можна зробити висновок, що сім'я як специфічна педагогічна система є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку

суспільства. У процесі розвитку людської цивілізації вона набула функцій, які в єдності забезпечують повноцінність її існування, саморозвиток та життєдіяльність як соціального інституту. Основними функціями сучасної сім'ї є економічна, репродуктивна, виховна, рекреативна, комунікативна, регулятивна, соціально-статусна, духовна, господарсько-побутова, дозвільна, емоційна.

Батьківська любов – джерело і гарантія благополуччя людини, підтримки тілесного і щирсердечного здоров'я. Саме тому першою й основною задачею батьків є створення в дитини впевненості в тому, що його люблять і про нього піклуються. Найнеобхідніше зі всіх обов'язків батьків – це відноситися до дитини в будь-якому віці з любов'ю й увагою. Головна вимога до сімейного виховання – це вимога любові. Тільки при впевненості дитини в батьківській любові і можливе правильне формування психічного світу людини, тільки на основі любові можна виховати моральне поведіння, тільки любов здатна навчити любові. Багато батьків вважають, що ні в якому разі не можна показувати дітям любов до них, думаючи, що це приводить до розпещеності, егоїзму, самозакоханості.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. Київ : Рад. Школа, 1997.
2. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: у 3 т. Т. 2. Основи родинного виховання. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006. 288 с.
3. Кривецький І. Перша українська автобіографія «Поученія дітям» Велика книга Володимира Мономаха (поч. XII ст.). *Нова зоря*. 1930. Серпень. С. 6.
4. Ковбас Б. Сутність та особливості культури родинних взаємин. *Вісник Прикарпатського університету*. Педагогіка. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XXII-XXIII. С. 37–41.
5. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. 1996. № 1. С. 3–6.
6. Макаренко А. Книга для батьків. Київ : Радянська школа, 1973. 274 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Усе більше у наукових колах акцентується увага на питанні подальшого професійного зростання особистості фахівця, зокрема соціального працівника.

Вважаємо, що важливою педагогічною умовою формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах є розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «викладач–студент».

У розумінні педагогічної взаємодії в університеті ми бачимо цілеспрямований контакт викладача з студентами задля змін у поведінці, діяльності та відносинах учасників навчально-виховного процесу, професійного формування та зростання, що включає єдність педагогічного впливу, його активне сприйняття і власну активність студентів. Причому взаємодія зумовлює активність двох головних учасників навчально-виховного процесу – викладача і студента, дає суб'єктам впливати на його хід та результати.

Зміст такої взаємодії, впливу полягає в тому, що на гуманістичній основі утворюються цінності, які «рухаються» у просторі відносин між суб'єктами освіти; ці відносини і є мораллю, яка є предметом розгляду професійно-педагогічної етичної свідомості вчителя [2, с. 248–249].

Доречними в даному випадку видаються розвідки А. Каленського та Б. Без'язичного, котрі спробували виокремити структуру готовності викладачів до формування професійної етики. Проводячи паралель із означеним процесом у студентів спеціальності «Соціальна робота», хочемо перелічити компоненти, які входять до цієї категорії:

- цілепокладальний – ставлення мети етичної підготовки студентів на кожному етапі професійної підготовки з урахуванням результатів попередніх доробок, унесенням коректив та перспектив на майбутню діяльність;

- планувальний – добирання й розподіл за етапами та видами професійної підготовки дії найбільш ефективних форм, методів і засобів формування етичної компетентності студентів;

- мотиваційний – усвідомлення значущості поставлених професійно-етичних завдань, рівня домагань студентської групи й окремих студентів; підтримування й формування позитивного ставлення майбутніх фахівців до опанування професійної етики, викликання інтересу, використовуючи різні засоби активізації професійної мотивації (стимулювання інтелектуальної активності, створення умов для професійного самовдосконалення та самореалізації і до морально-етичної рефлексії тощо);

- когнітивний – володіння системою теоретичних і практичних знань про суть, зміст спрямованості розвитку професійної етики в майбутніх викладачів спеціальних дисциплін;

- діяльнісний – наявність у викладачів університетів сформованих умінь і навичок професійно-етичної діяльності, активне залучення до цієї діяльності студентів і колег, побудова наукового й освітнього процесу у виші з урахуванням його орієнтації на розвиток професійно-педагогічної етики;

- конструктивний – застосовування моніторингового інструментарію, й раціональне поєднання різноманітних методів і засобів взаємодії зі студентами, які спрямовані на реалізацію поставлених цілей і завдань професійної підготовки майбутнього вчителя, у тому числі формування професійно-етичної компетентності;

– контрольно-корекційний – контроль, аналіз і оцінювання діяльності з організації процесу формування професійної етики студентів, визначення успішності його перебігу, здійснення самоаналізу корекції діяльності, за необхідності – етичної поведінки окремих студентів;

– комунікативний – встановлення педагогічно доцільної взаємодії зі студентами в навчанні та позанавчальний час задля реалізації цілей і завдань формування професійної етики майбутнього соціального працівника;

– рефлексивно-аналітичний – аналіз результатів процесу формування професійної етики студентів, оцінка рівня якості та продуктивності забезпечення цього процесу; виявлення причини труднощів, що склалися в окресленому процесі, моніторинг помилок і можливих шляхів їх запобігання й подолання [1, с. 176–178; 2, с. 227].

Отже, викладене вище переконливо доводить, що необхідною педагогічною умовою формування професійної етики майбутніх соціальних працівників є особистість викладача, зокрема, його наукова, педагогічна кваліфікація, висока фахова компетентність (найбільш професійно-етична), мораль, толерантність, відповідальність, виважений підхід до студентів, зацікавленість у їхніх успіхах, розуміння проблем і прагнень. Адже відомо, що традиційні форми формування професійної етики переважно являють собою репродуктивні дії з виконання професійно-етичних завдань.

Література

1. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 435 с.

2. Каленський А. А. Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2016. 424 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Марія Годорак

*магістрантка I курсу спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОРА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Соціалізація – складний процес соціального розвитку особистості, який передбачає поступове входження й орієнтування в існуючій у суспільстві системі соціальних ролей, формування самосвідомості, становлення соціальної ідентичності особистості [4, с. 87].

Дослідження дитячої субкультури як важливого чинника соціалізації привертає увагу до зіставлення понять у моделі відносин «культура та особистість» оскільки саме на цій основі можна усвідомити сутність процесу входження дитини у світ культури. Ідеться про такі поняття, як «соціальне наслідування», «інкультурація», «культурна трансмісія».

Науковці підкреслюють важливе значення дитячої субкультури для повноцінного психічного розвитку дитини, зокрема, тому, що вона надає їй особливий психологічний простір, у якому дитина набуває «соціальної компетентності» в групі рівних. Дитяча субкультура охороняє від несприятливих впливів дорослої культури, вона ж надає дитині експериментальний майданчик для випробування себе, уточнення меж своїх можливостей, задає «зону варіативного розвитку». За твердженням науковців, ігнорування проблем дитячої субкультури, що в сучасному суспільстві виявляється у втраті фізичного простору ігор і дитячого побуту, групової взаємодії й спілкування, можливості реалізації дітьми свого групового життя, передачі всього багатства форм дитячої субкультури, може призвести до зростання дитячих неврозів, психічних захворювань і криміналізації дитячого життя [1, с. 56].

Ми розглядаємо дитячу субкультуру як базисну надбудову дитячого співтовариства, як складне багатоаспектне утворення, що значною мірою зумовлює зміст, форми, види й типи взаємин, соціальні рухи, соціальні уявлення, життєві цінності в дитячому середовищі. З одного боку, дитяча субкультура репрезентує й трансформує кожному новому поколінню дітей соціально-культурні здобутки нації та людства в цілому (фольклор, гумор, мову, естетичні та релігійні уявлення, моральні норми тощо), з іншого – в дитячій субкультурі відбивається все, що створюється самою спільнотою дітей у кожній конкретно історичній ситуації (мова, мода, іграшки, ігри, гумор, дитячий «правовий» кодекс тощо). Як базова культура дитячого співтовариства дитяча субкультура є осередком для розвитку особистості, тобто її поле насичене всім необхідним для цього процесу.

Кожна дитина збагачує загальний простір дитячої субкультури особистісними здобутками, настановами, принципами, традиціями, які вона виносить із своєї сім'ї. Дитяче співтовариство – спільнота індивідів, об'єднаних загальними інтересами, віковими можливостями та природними особливостями, численними атрибутами матеріального й духовного життя, різними видами спільної значимої діяльності.

Важливим фактором соціального зростання дитини є гармонійні відносини в системах «дитина – дитина», «дитина – діти» в дитячій субкультурі. Діти відчувають потребу в розвитку багатопланових зв'язків між собою, в організації особливих соціальних структур, що несуть певне навантаження в дитячому соціумі; це найяскравіше виявляється, починаючи з молодшого шкільного віку – періоду активного формування самосвідомості зростаючої особистості як члену соціуму. Якщо родина й дорослі взагалі визначають «зону найближчого розвитку дитини», готуючи її до освоєння соціальних норм, цінностей і стереотипів певної культури (наприклад,

соціально-економічних цінностей, релігійної приналежності тощо), то дитяче співтовариство, особливо дитяча субкультура, обумовлює зону варіативного розвитку, задаючи одночасне існування і «переклик» різних культур, інших логік. У такий спосіб забезпечується готовність дитини до розв'язання завдань у непередбачених обставинах. До того ж зона варіативного розвитку створюється групою однолітків у процесі ігрової взаємодії, що передбачає спілкування, стосунки, взаємодію [3].

Якщо в загальному полі дитячої субкультури дорослі й діти не тільки узгоджують свої інтерпретації, але й досягають розуміння, то виникають сприятливі умови для конструктивних відносин – спільної діяльності, у якій два суб'єкти (дорослий та дитина) виступають як рівні. Переваги саме таких взаємин ми відчули в процесі організації спільних проєктів, у яких брали участь діти, батьки й учителі. Найвагомішою формою взаємодії в просторі дитячої субкультури є спілкування. На базі комунікації як двостороннього зв'язку виникає природна ситуація спілкування як форма комунікативних відносин двох суб'єктів, коли кожний з них розуміє іншого через себе й себе через іншого, за допомогою повного використання прямого та зворотного зв'язку. Спілкування не обов'язково відбувається у вербальних формах; воно здійснюється і в спільній практичній діяльності, наприклад, в ігровій чи навчальній [2, с. 25].

Відтак, для повноцінного розвитку дитині потрібен реальний освітній, простір – розвивальне середовище, яке повинне задовольняти її прагнення рухатися, грати, досліджувати довкілля, активно проявляти себе, спілкуватися та взаємодіяти з однолітками.

На сучасному етапі ми маємо дещо іншу картину розвитку соціокультурної ситуації в суспільстві та становленні особистості молодшого школяра в ньому. Істотні, на жаль, не в усьому позитивні зміни щодо культурних та ціннісних традицій у дорослому суспільстві не могли не вплинути на зміст дитячої субкультури.

Отже, названі ознаки засвідчили, що під впливом причин соціального, економічного й психологічного характеру відбувається деформація змісту дитячої субкультури: збідніння репертуару дитячого фольклору, втрата усних текстів, а часом і зникнення колективних ігор тощо, що у свою чергу зумовлює процес соціалізації молодшого школяра. Вважаємо за необхідне розглянути це питання детальніше.

Література

1. Богуш А. М. Парадигма «дитинство» в сучасній педагогіці. *Наука і практика*. 2018. № 1. С. 50 – 57.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва : Лабиринт, 2016. 352 с.
3. Выготский Л. С. Вопросы детской (возрастной) психологии. Собр. соч. : В 6 т. Т. 4. Москва, 2003. 250 с.
4. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн та ін. Київ : Знання, КОО, 2018. 622 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Марта Михайлюк
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ»

Одним із найважливіших завдань кожного суспільства є добре виховання дітей та молоді, адже саме вони є майбутнім народу, і саме на них воно покладає великі надії. Сьогоднішня молодь це майбутні громадяни, лідери та провідники нашої держави, Церкви, які будуватимуть майбутнє України. Тому важливим є те, щоб діти та молодь були добре виховані, щоб зрозуміли свою роль та місце в суспільстві.

Рівень розвитку суспільства певною мірою залежить від стану і діяльності молодіжних організацій. Молодіжний рух надзвичайно важливий для функціонування держави. На сьогодні день для української молоді почуття патріотизму та національної гордості є надзвичайно важливим. Патріотами не народжуються. Патріотизм прищеплюється змалечку як невід'ємна риса людського характеру. Однією з найбільш ефективних у процесі формування всебічно розвиненої особистості виступає пластова система виховання. Адже Пласт як молодіжна організація має свою мету та методи її здійснення.

Особливості пластового виховання та його впливу на всебічний розвиток особистості висвітлені в працях І. Андрухова, О. Бережницького, В. Головенька, І. Гояна, Я. Дем'янчук-Томича, Т. Джулинської, Д. Дзвінчука, Ю. Жданович, С. Комара, Д. Костури, О. Круковського, Я. Музиченко, С. Охримовича, Р. Рифяка, Т. Самотулки, Ю. Старосольського, О. Тисовського та інших.

З появою у 1908 р. книги «Скаутинг для хлопців» (Scouting for boys) ідеї всестороннього виховання почали швидко поширюватись по всій Британській імперії. Уже через тиждень після виходу у світ книги по всій країні хлопці засновували патрулі бойскаутів, і до кінця року у Лондоні почала діяти національна штаб-квартира координації Скаутського Руху, головою якої став Бейден-Пауел оф Гілвер. А в 1909 році до Скаутингу прилучилися і дівочі групи, котрі започаткували нову гілку Скаутського Руху – дівочий Скаутинг. Він дістав назву герл-гайдинг (girl-gaiding). Провідницею дівочих Скаутських осередків стала дружина Бейдена-Пауела – Олев Соумс.

Можна сказати, одночасно Скаутські патрулі розпочали діяльність у різних країнах. Хоча згодом в більшості з країн, де встановився тоталітарний режим, Скаутинг був заборонений або ж набрав іншої форми, до прикладу

піонерські та комсомольські організації в Радянському Союзі. Цей факт заборони Скаутингу в тоталітарних країнах свідчить про демократичність Скаутського виховання [1, с. 6].

У 1912 році Бейден-Пауел здійснює кругосвітню подорож, під час якої зустрівся зі скаутами різних країн світу, закликавши їх до вірності та праці для своєї Батьківщини: «Думайте передовсім про те, як можна допомогти своєму краю, щоб він здобув належне місце в змаганнях народів світу» [3, с. 23]. Ця подорож стала ключовим моментом до об'єднання Скаутських організацій у світове Скаутське братерство, що і дало початок переходу Скаутингу з етапу заснування окремих національних організацій до етапу поєднання його в світове братерство [1, с. 9].

У 1916 році виникає організація кабскаутів, що займається вихованням дітей віком 6–10 років. Виховна програма кабскаутів тісно пов'язана з алегоричними образами, описаними в книзі Редьярда Кіплінга «Джунгли», після чого лідери кабскаутів стали відомі під ім'ям «Багіра», «Акелла». Приблизно в той самий час з'являються скаути-ровери об'єднання молодих людей 16–20 рр. які хотіли залишатися членами Руху, але не обов'язково як лідери [1, с. 4].

Отож, в Скаутингу створюються вікові групи: 6–10 років кабскаути, 11–15 років скаути, 16–20 років скаути-ровери і зрілі лідери Скаутського Руху старші скаути від 21 року. Внаслідок такого поділу розвиток особистості в Скаутингу відбувається з врахуванням вікових особливостей розвитку людини [2, с. 14].

За короткий час існування Скаутингу його ідеї стали настільки популярними, що майже кожна країна, яка вбачала потребу у формуванні національно-свідомої молоді почала засновувати свої скаутські організації, пристосовуючи ідеї Скаутингу до своїх потреб, надаючи йому різних відтінків та напрямків. Таким чином, з назріванням міждержавних конфліктів Скаутинг у багатьох країнах набирає мілітарного характеру, готуючи громадян до війни. Внаслідок чого головні ідеї Скаутингу почали займати другорядне місце у вихованні, а натомість основним пріоритетним напрямком Скаутингу стає вишкіл, що мав стати підґрунтям для подальшої військової служби [1, с.82].

Однією з перших країн, де поширився Скаутинг, була Німеччина, яка вже через три роки після заснування перших скаутських осередків налічувала близько 100 тисяч членів національної скаутської організації Шпаер (Spaer) [2, с. 5].

Німецький Скаутинг є яскравим прикладом мілітарного виховання, в якому уряд Німеччини бачив фізичний розвиток молоді для подальшої військової служби. Після закінчення I Світової війни виникла потреба розбудови німецької державності і Скаутинг повертається до своїх ідейних першооснов [2, с.23].

Далі поширюється Скаутський Рух у Франції та Бельгії, де засновниками стали Андре Чередями та Пауль Вуїберт. У Франції Скаутинг набув релігійного характеру виховання, що пізніше спричинило створення гілки католицького Скаутингу, який об'єднався в окрему Федерацію Скаутів Європи (ФСЕ), якою

зараз опікується Католицька Церква [1, с. 18]. Відтак Скаутинг поширюється в Голандії, Італії, Сербії, Швеції, Аргентині, Японії та інших країнах.

У 1922 р. при усіх середніх навчальних закладах Польщі було засновано відділи польських національних скаутів, що дістали назву Гарцежи. Вони налічували в цей час близько 30 тисяч членів і посідали четверте місце серед скаутських організацій у світі після Франції, Англії та США. Пріоритетним напрямком виховання у Гарцежів, як і у німецьких скаутів, був військовий вишкіл. Їхній девіз звучав так: «Готуватись, консолідуватись, бо тільки сильним підкорюється світ» [3, с. 23].

Найближчою до ідейних засад англійського Скаутингу була чехословацька організація Сваз-юнак-скаут. Це зумовлено тим, що Чехословацька Республіка була розвиненою країною з висококультурним прошарком міського населення, а засновник Свazu був учнем та послідовником Бейдена-Пауела. До окремої автономної частини Свazu належала організація закарпатського українського Скаутингу – Пласт [3, с.24].

Поширення Скаутського Руху у світі охопило і Українські землі, які в цей час були розділені між Російською та Австро-угорською імперіями. Перші скаутські осередки виникли на східних землях України в Бахмацькому повіті на Катеринославщині у 1909 році, а згодом і у Харкові, Луганську та Слов'янську [4, с.1].

Швидкий розвиток Скаутського Руху у багатьох країнах світу потребував налагодження тісних зв'язків для співдружності скаутів у цілому світі, тому вже в 1920 р. відбувається міжнародний з'їзд скаутів – Джемборі. І згодом в 1929 році виникає координаційний центр Скаутського Руху – Міжнародне Скаутське Бюро з осідком в Лондоні.

Сьогодні скаутські організації поширені більш як у 150 країнах світу і нараховують близько 16 мільйонів дітей та молоді [1, с.42].

Отже, Скаутський Рух набирає великої популярності у багатьох країнах завдяки своїм виховним принципам. Ці держави, пристосовуючи Скаутські ідеї до своїх потреб, створювали молодіжні організації, що виховували національно-свідомих і зрілих громадян.

Підсумовуючи, можна виокремити такі етапи розвитку скаутського руху: 1) етап заснування окремих національних скаутських організацій; 2) етап поєднання Скаутського Руху в світове братерство; 3) етап формування в Скаутингу вікових груп; 4) етап поширення світового Скаутського Руху у багатьох країнах та надання йому кожною з них своєрідного національного та культурного забарвлення.

Література

1. Бондарь Л. Что есть Скаутинг. Книга для скаутского лидера. Женева, 1992. 156 с.
2. Вахнянин О. Пластовим шляхом за красою життя. Прага, 1924. 198 с.
3. Савчук Б. Український Пласт 1911-1939. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. 264 с.
4. Пласт в Україні. URL: <http://www.plast.org.ua/plast/fact-list> (дата звернення: 23.10.20219).

Роксоляна Зозуляк-Случик
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Марія Трінчук
студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ»

Проблема професійного самовизначення старшокласників – одна з найактуальніших проблем юнацького віку. Ситуація з початковим вибором професії на думку науковців ускладнюється тим, що це перший серйозний та відповідальний вибір молоді на їх шляху. Звідси важливості набуває профорієнтаційна робота з старшокласниками.

Відомо, що існує три фактори профорієнтації:

– індивідуальні здібності та особливості ,можливості,уміння,інтереси людей;

– особливості професії, вимоги, які вони висувають перед людиною;

– правильне співвідношення між собою 1-го та 2-го факторів [1, с. 35].

О. Бондарчук виділяє наступні підходи у вирішенні завдань професійної орієнтації. Основні положення діагностичного підходу висвітлені в трьох факторній моделі профорієнтації Ф. Парсона, що наведена вище. В рамках даної теорії вибір професії розглядається як пошук відповідності між вимогами професії та індивідуальністю. На основі результатів тестування психічних та особистісних особливостей претендента на професію роблять заключення відносно властивій йому, не змінній структурі професійних здібностей [2, с. 215]

Іншою різновидністю профорієнтаційного підходу є так звана виховна концепція, що передбачає, що будь-яка людина може бути підготовлена до будь-якої професії. Прибічники такого підходу, що представляють одну з наукових психологічних шкіл – біхевіоризм, спирались на уявлення про більш чи менш однозначну обумовленість поведінки людини набором зовнішніх подразників. У той же час зібрано немало факторів, що свідчать про важливу роль спадковості у формуванні професіонала. Ще у дослідженнях М. Басова подаються відповідні приклади з життя декількох поколінь видатних людей. Ігнорування природного фактора може призвести до того, що вибрана трудова діяльність буде виконуватись зі значним напруженням, що сприятиме втраті інтересу до професії, розчарування у своїх здібностях, навіть нервові захворювання.

Тому сучасний підхід у профорієнтації – особистісно-орієнтований – передбачає своєчасну підтримку та розвиток тих особливостей та

характеристик особистості, які будуть передумовою майбутньої успішної професійної діяльності, сприяють пізнанню оточуючого світу, самопізнанню, самореалізації особистості, усвідомленню власної ролі у виборі професії, прийняттю відповідальності за нього.

Профорієнтація – це комплекс психолого-педагогічних та медичних заходів, що спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування у відповідності з бажаннями, нахилами, здібностями та з врахуванням потреби суспільства у спеціалістах. Він наголошує також на тому, що профорієнтація є органічною частиною виховної роботи навчальних закладів, оскільки вибір професії як усвідомлення необхідності своєї участі суспільно корисній праці .важлива умова формування особистості [3, с. 21].

Виділяють дві форми професійної орієнтації:

- на вузькій базі, що полягає в тому, що у навчальному закладі, який готує спеціалістів, студентам розкривають всі особливості їхньої подальшої діяльності, вказують оптимальні шляхи залучення до даної професії тощо;
- на широкій базі, що полягає в ознайомленні молоді, що ще не зробила свій вибір, зі світу професій.

Професійна орієнтація, як система, містить декілька взаємопов'язаних етапів: професійне інформування та освіта, професійне консультування, професійний вибір, професійну підготовку та професійну адаптацію.

Для того, щоб ефективно проводити профорієнтаційну роботу з учнями, потрібно чітко уявляти її структурні підрозділи. Розглядаючи професійну орієнтацію як систему підготовки школяра до самостійного та усвідомленого професійного самовизначення, мається на увазі не тільки система цілеспрямованих заходів виховного характеру, але і комплекс певних структурних підрозділів, що мають власний зміст, завдання та методи.

Професійна орієнтація як система включає такі основні напрями або підсистеми: профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація.

Профінформація – це ознайомлення з різними видами професійної праці, як окремий відносно самостійний елемент профорієнтації є система організації навчально-виховної роботи, що спрямована на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні, політичні та психофізіологічні умови правильного вибору професії [4, с. 61].

У роботі загальноосвітньої школи з профорієнтації головну увагу слід приділяти її профінформаційному аспекту. Головним завданням усього комплексу роботи, що проводиться по профінформації, є підготовка молоді до вступу в самостійне життя професійної діяльності після закінчення середньої школи, яке має забезпечити наступний всебічний гармонійний розвиток особистості. І в цьому відношенні завдання всього навчально-виховного процесу співпадають з основною метою профінформаційної роботи.

Основою профінформаційної роботи є професіографія – це опис професії та диференціюючих їх спеціальностей щодо вимог, які вони висувають людині.

Результатом професіографії є професіограми – опис та обґрунтування системи вимог, що пред'являються певною спеціальністю, професією або їх групою до людини. Професіограми – своєрідні описи професій, що містять

основні вимоги, які висуває професія психологічним та фізичним властивостям людини [5, с. 8].

Професійна консультація також є окремою, відносно самостійною системою, у зміст якої входить організація та проведення спеціальної роботи по виявленню індивідуальних психологічних та психофізіологічних особливостей старшокласника, що мають суттєве значення для правильного вибору професії.

Профконсультація – це система психолого-педагогічного вивчення особистості з метою допомогти їй при виборі такої професії, в якій найбільш повно реалізувались та розвилися б її здібності. При цьому профконсультація сприяє встановленню оптимального співвідношення між прагненнями та можливостями людини та реальними потребами ринку в спеціалістах відповідної кваліфікації.

Для ефективної реалізації головного завдання профконсультації потрібно відокремити конкретні завдання, які, з одного боку, відображають зміст та головну думку професійної консультації, а з іншого – визначають шляхи пошуку та вдосконалення її методичних основ [6, с. 97].

Головним завданням професійного відбору – наступного етапу профорієнтаційної роботи – є науково обґрунтоване визначення професійної придатності учня до відповідної (конкретної) трудової діяльності з врахуванням його особистісних якостей і потреб конкретного виробництва.

Профвідбір – це система засобів, що забезпечують прогностичну оцінку взаємовідповідності людини та професії у тих випадках діяльності, які здійснюються у нормативно заданих небезпечних умовах (гігієнічних, мікрокліматичних, технічних, соціально-психологічних), що вимагають від людини підвищеної відповідальності, здоров'я, високої працездатності, точності виконання завдань, стійкої емоційної регуляції [6, с. 95].

Професійна адаптація являє собою процес активного входження учня в професію, пристосування його до змісту своїх професійних обов'язків, режиму, і організації праці, до вимог виробництва. Іншими словами, професійна адаптація – це досягнення в оптимальні строки певного кваліфікаційного рівня.

Отже, початковий профвідбір, який є одним із чинників самореалізації, кінцевий етап роботи з професійної орієнтації, ефективний тільки тоді, коли він спирається на весь комплекс роботи, що був проведений у формі профінформації та професійному консультуванні. Бо при виборі професії для випускника школи важливо врахувати всі особисті та функціональні властивості його психологічної структури: і ті, які були сформовані у процесі виховної роботи, і ті, які виявляються типологічними особливостями особистості.

Література

1. Андріяшин В. Психолого-педагогічні аспекти формування професійних ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Наукові записки Тернопільського держ. пед.ун-ту. Сер.: Педагогіка*. 2019. № 5. С. 34–38.
2. Бондарчук О. У світ професій. Робота зі старшими дошкільнятами. *Дошкільнє виховання*. 2009. № 12. 254 с.
3. Гнацур М. Професійна орієнтація учнів основної школи в процесі трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2002. № 3. С. 17–22.

4. Дідора М. Гуманістичний підхід в практиці професійно-педагогічної орієнтації старшокласників. *Наукові записки Тернопільського держ. пед.ун-ту. Сер.: Педагогіка і психологія.* 2008. № 3. С. 59–63.

5. Лазаренко Л. Професійна орієнтація як система коригувального впливу на професійне самовизначення молоді. *Трудова підготовка в закладах освіти.* 2017. № 4. С. 4–43.

6. Омельченко Г. Профорієнтація і професійний профіль. *Директор школи, ліцею, гімназії.* 2018. № 3. С. 95–98.

Богдан Ковбас
*канд. пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*
Людмила Маковічук
*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОСТІ ТА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Розвиток здібностей належить до центральних психолого-педагогічних проблем. Цей процес тісно пов'язаний з проблемами формування особистості, навчання й виховання, успішного оволодіння окремими видами діяльності. Традиційно науковці вивчають здібності у двох площинах: як особистісне утворення та виникнення й розвиток їх у діяльності як формі активності людини [4, с. 10].

У царині психології здібності вивчали Л. Виготський, К. Платонов, С. Рубінштейн. Загалом вони тлумачили здібності як істотні психічні властивості особистості, що проявляються у цілеспрямованій діяльності й спричиняють її успіх.

Упродовж останніх років актуалізувалася потреба соціуму у творчих особистостях, що мають власний погляд на дискусійні питання, спроможні адекватно і вчасно реагувати на перетворення, що відбуваються у світі. Тому значна кількість учених, науковців активізували свій пошук у царині творчості, креативності, творчих здібностей. У науковій та методичній літературі спостерігаємо різні підходи до вивчення цієї проблеми: науковці та практики розробляють теорії креативності особистості; пишуть програми з розвитку творчого мислення дітей; удосконалюють категоріальний апарат концепцій креативності й творчості; досліджують особливості творчого мислення й творчих здібностей; схематично творять своєрідні портрети творчих особистостей.

Згідно Концепції нової української школи, головним змістом педагогічного процесу має стати творчий розвиток учня. Головна мета

освітнього процесу – сприяння всебічному розвитку особистості, розкриття її творчих можливостей, забезпечення оптимальних умов для розвою індивідуальності дитини з урахуванням її індивідуальних та вікових особливостей.

Аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок, що проблемами розвитку творчих здібностей учені почали займатися відносно недавно, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. На сьогодні популярними у світі є кілька десятків наукових вітчизняних та зарубіжних концепцій, що виникли у руслі різних теоретичних та експериментальних моделей. Питання творчих здібностей піднімалося в контексті асоціаністських та біхевіористських концепцій (А. Вейс, І. Герbart, Д. Гартлі, Т. Рібо, Б. Скіннер, Е. Торндайк).

Творче мислення як суто продуктивний процес розглядають представники гештальтпсихології – М. Вертгеймер, В. Келер, К. Кофка. Вчені доводили, що новому притаманна оригінальність, яка зароджується у проблемній ситуації у ході перемоги бар'єру минулого досвіду, який стримує відкриття нового. Трансформація першопочаткових проблем веде до вирішення ситуації, але саме рішення приходить спонтанно і пов'язане з об'єктивними умовами завдання.

Л. Виготський називав творчою такою діяльністю, у результаті якої створюється щось нове, чи то річ матеріальна, чи якесь нове почуття [1, с. 12].

Із психологічних позицій розкриває сутність творчості В. Моляко. Він доводить, що творчість – це процес побудови чогось нового для конкретного суб'єкта [3, с. 3]. Така дефініція є ще одним підтвердженням того, що механізми розвитку творчої діяльності варто активізувати у дитинстві. Це хороші інвестиції в майбутнє, адже творчість ініціює прогрес у різних галузях.

В українському педагогічному словнику за ред. С. Гончаренка творчість визначена як продуктивна людська діяльність, результатом якої є нові матеріальні та духовні цінності, що мають вагоме значення для суспільства. [5, с. 326]. С. Гончаренко розвиток творчого потенціалу діяльності вважає вагомою умовою загальнокультурного суспільного прогресу і формування особистості. Тому радить на всіх ступенях закладу загальної середньої освіти приділяти особливу увагу формуванню в учнів глибоких та міцних знань із різних галузей наук; заохочувати самостійну творчу діяльність учнів; розвивати стійкі творчі інтереси та цілеспрямованість учнівських творчих пошуків; наполегливість при виконанні креативних завдань; формування звички доводити розпочату справу до завершення.

Серед мотивів творчості дослідники виокремлюють прагнення особистості до гармонійних відносин із оточуючою дійсністю. Особистість, що тонко відчуває гармонію, прагне до гармонійності в усьому. За умов порушення звичних для неї речей вона тонко відчуватиме дисгармонію і намагатиметься все виправити, довести до гармонійного стану. Цим дослідники пояснюють поведінку людей-творців, метою яких є розв'язання проблем задля приведення до гармонії оточуючого світу й предметів та явищ у ньому. Справді творча особистість самостійно виявляє проблеми для вирішення. Люди з нижчим

рівнем розвитку творчих здібностей можуть вирішувати проблеми, але їм на ці проблеми потрібно вказати.

У процесі творчості науковці виділяють дві площини: особистісна й процесуальна. В особистісній площині суб'єкт демонструє задатки, здібності, нахили, а також володіння певними практичними вміннями. Процесуальна площина – це мислення, інтуїція, уява, розумова активність. У контексті нашого дослідження цінним для нас є творчість людини, зокрема молодшого школяра. Зазначимо, що ті компоненти творчості, які розкривають психологи, присутні і в педагогічних концепціях й системах. Педагоги гуманісти наголошують: для вихователя важливим є не стільки створення дитиною чогось нового, як сам творчий процес, у результаті чого дитина самостверджується, знаходить себе, своє улюблене заняття, утверджується у колективі однолітків. Як відомо, у результаті творчої діяльності людини виникають нові матеріальні чи духовні цінності. Результати творчої діяльності літей молодшого шкільного віку не мають такої вагомості соціальної значимості, вони вирізняються лише окремими елементами новизни. Хоча ці нові елементи незначні і носять відносний характер, однак вони передують знанням, якими згодом оволодіватиме дитина. З часом ці знання розширюються й поглиблюються, і дитина матиме змогу проявити новизну й оригінальність уже на вищому рівні.

Науковці стверджують, що творчі здібності проходять ряд етапів свого розвитку. Для переходу на вищий етап необхідний достатній розвиток на попередньому етапі і своєрідний фундамент, яким виступають задатки.

Задатки – це вроджені особливості, а здібності – набуті. Природні задатки до розвитку здібностей різні в різних людей. Це значною мірою визначає напрям розвитку здібностей, а ще важливо виявити і почати розвивати їх якомога раніше. Самі по собі задатки не перетворюються у здібності. Якщо немає відповідних умов, вони не розвиваються.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості конкретного суб'єкта, що сприяють продуктивному виконанню певної діяльності.

Високий рівень розвитку здібностей, особливо спеціальних, зумовлює талановитість. А геніальність – це найвищий ступінь розвитку здібностей. Генії створюють справді шедевральні твори – чи то в музиці, чи в живописі тощо, – які мають вагоме історичне значення, відкривають нову епоху в культурному розвої. Геніальність вирізняє від талановитості суспільна значущість завдань, що їх вирішує особистість. Генії – як пророки, вони несуть нові тенденції своєї доби.

Дослідники доводять тісний зв'язок між здібностями й загальною спрямованістю особистості. Особистість з високим рівнем розвитку творчих здібностей вирізняється стилем поведінки.

На розвиток здібностей суттєво впливають умови виховання, спрямованість особистості. Буває, що діти народжуються з різними задатками, але дитина з меншими можливостями може наздогнати, або й випередити свого однолітка, який потенційно мав більше шансів, оскільки в нього були від народження сильніші задатки. Тобто можемо говорити про можливість

своєрідної компенсації здібностей. Важливо розвивати здібності в сензитивні періоди, тобто найсприятливіші для формування конкретних якостей.

Здібності – стійкі індивідуальні психічні властивості особистості, що є вагомим внутрішнім чинником її творчої діяльності. Здібності розвиваються під час засвоєння особистістю суспільного досвіду, в ході навчання й виховання, а також трудової діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що дослідники по-різному підходять до визначення «творчі здібності». І. Зверева, В. Москалець, Т. Равлюк тлумачать їх як сукупність властивостей суб'єкта, яким притаманна відповідність конкретного виду творчої діяльності. С. Баган зазначає, що творчі здібності – результат самостійного вирішення проблемних ситуацій, пошуку закономірностей між предметами і явищами. Творчі здібності – синтез властивостей і рис характеру людини і самі по собі ще не є гарантом творчих досягнень. Для цього необхідно підключити бажання, потреби, волю особистості, мати мотивацію – і тоді можна отримати результат творчої діяльності.

Людина не народжується з готовими здібностями, а із задатками. Причому конкретних задатків, як-от до музики, математики тощо, немає. Задатки – не загалом анатомо-фізіологічні особливості організму, що не визначають успішність суб'єкта в діяльності. Успіх у будь-якій справі визначають умови становлення особистості, допомога в розвитку чи гальмування задатків і здібностей. Дослідники визначають творчі здібності дитини як спроможність дивуватися і пізнавати, приймати ефективне рішення у нестандартних ситуаціях, здатність відкривати нове. Е. Торренс, який працював над пошуком методів вимірювання творчих здібностей, зазначав, що успадковані можливості – це не найвизначальший показник успішної діяльності. Яким чином закладені в дитини задатки проявлять себе згодом – це значною мірою залежить від впливу батьків та інших дорослих, що працюють з дитиною.

Творчі здібності знаходять свій вияв лише у творчій діяльності. Науковці виокремлюють такі її типи:

- інтелектуально-науковий;
- конструктивно-технічний;
- художньо-образний;
- вербально-поетичний;
- музично-естетичний;
- технологічно-практичний;
- ситуативний.

Питання розвитку творчих здібностей неможливо розглядати без розуміння сутності процесу творчості. Науковці припускають, що вирішення конкретної творчої задачі відбувається за певною схемою, реалізується поетапно. Виходячи з цих позицій, О. Матюшкін пропонує авторську модель творчої особистості, в якій виокремлює такі структурні компоненти:

- пізнавальна мотивація, що знаходить свій вияв у пошуковій активності;

- спроможність боротися з усталеними поглядами, долати шаблони й стереотипи;
- оригінальність і швидкість прийняття ефективного рішення;
- розумова активність;
- сприйняття нових стимулів [2, с. 167].

У руслі навчальної діяльності науковці виокремлюють такі складові творчих здібностей дитини:

- творча активність і мотиваційна спрямованість;
- інтелектуальність;
- широта світогляду;
- високі моральні якості, що спонукають до навчально-творчої роботи;
- естетичні якості, що дозволяють заглибитися у суть проблеми;
- вербально-комунікативні навички;
- здатність до сапопланування свого часу, самоуправління своєю діяльністю [3, с. 6].

Згідно вищенаведених компонентів творчих здібностей, для розвитку креативних здібностей школяра слід формувати у нього вміння аналізувати; виокремлювати істотне й відволікатися від несуттєвого (абстрагування); маркувати правильне означення об'єкта, декретувати родову ознаку і видову відміну; деталізувати, переконливо викладати і визначати суть питання, справи, засоби її розв'язки; запроваджувати, мотивувати. Інтелектуально-евристичні здібності особистості потребують вміння: а) продукувати ідеї, висувати припущення, передбачати розв'язки творчих задач, продукувати автентичні підходи, стратегії, методи їх рішення; б) імпровізувати; в) владати асоціативністю пам'яті; г) визнавати розбіжність і проблеми; д) проектувати знання, вміння у інші ситуації (продуктивність мислення); е) відрікатися від настирливої ідеї, пересилювати інерцію мислення; є) самостійно й критично мислити.

Таким чином, в основі творчих здібностей особистості лежать задатки. Однак вони не є визначальним чинником формування творчої особистості. Для цього потрібні ефективні умови, а також злагоджена співпраця усіх, хто причетний до роботи з дітьми.

Література

1. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк: кн. для учителя / 3-е изд. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
2. Матюшкин А. Концепция творческой одаренности. *Вопросы психологии*. 2009. № 3. С. 167–169.
3. Моляко В. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 2–9.
4. Музика О. Л., Никончук Н. О. Розвиток здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 200 с.
5. Український педагогічний словник / С. Гончаренко; [гол. ред. С. Головка]. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

Богдан Ковбас
канд. пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Мар'яна Слота
студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

У ХХІ столітті життя неможливе без цифрової техніки та Інтернету. Саме останній став одним з головних досягнень у даному столітті, але в той самий час даний ресурс став пагубним для соціалізації та розвитку сучасної молоді.

Особливо потерпаючою категорією, яка підпадає під негативний вплив розвитку людства є підлітки. Їм і так важко, оскільки, перехідний вік сам по собі є важким для будь-якого підлітка – гормональні зміни, відчуття самотності і підлітковий максималізм. А тут іще і обмеження живого спілкування, відсутність емоційного розуміння та емоційної зарядки. У зв'язку з цим підлітки шукають розраду і знаходять її в мережі.

За статистикою, 54 % користувачів у віці від 13 до 23 років проводять в Інтернет щоденно 1–3 години, ще 31 % сидить у Мережі від 4 до 6 годин. Існує категорія людей, яка живе віртуальним життям по 10 годин на добу і більше. Більше 45 % опитуваних не можуть уявити своє життя без персонального комп'ютера і підключення до Інтернету.

Сьогодні кожен третій юнак проводить більше ніж чотири години в Інтернеті в робочий день; у 9,9 % респондентів виявлена сильна інтернет-залежність, а у 81 % (!) помірна інтернет-залежність, виходячи з таких показників, як кількість проведеного часу в інтернеті, мотиви проведення часу в інтернеті, ставлення до соціальних мереж, комп'ютерних ігор, інтернет-серфінгу.

Метою даної статті є поглиблене вивчення основних причин інтернет-залежності серед підлітків.

Термін «інтернет-залежність» вперше було використано американським лікарем А. Голдбергом у 1995 році, що характеризується згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну, фінансову сфери діяльності. Така залежність виявляється у тому, що люди віддають значну частину свого життя Інтернету, практично відмовляючись від реальності і проводячи за комп'ютером більше 18 годин на день.

Для дітей найбільш характерні три форми інтернет-залежності:

– ігрова залежність, тобто потяг до онлайн-ігор;

– залежність від соцмереж – жага до віртуальних знайомств і спілкування онлайн, постійне спілкування на форумах, у чатах, у соціальних мережах на противагу живому спілкуванню;

– нав'язливий веб-серфінг – переходи з сайту на сайт, без конкретної мети.

Опитавши підлітків, які самостійно визнають, що мають залежність від мережі, можна визначити декілька причин:

– людське лицемірство. «Однокласники дружили зі мною лише заради вигоди. До того моменту, поки я був ботаніком, зі мною дружили, спілкувались і навіть інколи кликали гуляти. Потім я захворів і пропустив велику кількість матеріалу, наздогнати пропущені уроки вчасно у мене не виходило і я почав отримувати погані оцінки, не міг допомогти іншим. В цей самий момент на мене перестали звертати увагу: ніхто не кликав гуляти і навіть просто в класі ніхто зайвий раз не говорив до мене слова, саме тоді я зрозумів що до чого. Відраду я шукав у мережі: різні форуми, переписки в соціальних мережах, там були односторонні, там моя підтримка, розуміння і ніхто не шукав ніякої вигоди від мене...», – так розповідає Ростислав (ім'я змінено), 15 років;

– заміник реальності. «Мама покинула нас, коли мені було 5 років. Батько почав сильно пити, постійні сварки і нестача грошей. Для того, щоб якось вижити в 13 років, я пішла працювати. Саме в той момент інстаграм став для світом, у якому у мене немає проблем...»;

– емпатія до світу та нерозуміння суспільних норм;

– хоббі перетворюється у роботу і одночасно стає залежністю;

– булінг серед однолітків у реальному житті;

– реалізація себе, розвиток своїх здібностей;

– порушені навички комунікації.

Проаналізувавши все описане, можна зробити висновок, що дана проблема є надзвичайно актуальною та прямує до пікової цифри. Сучасні підлітки, які не вміють вливатись у соціальну сферу життя у реальному житті, успішно роблять це у віртуальному світі. І якщо це буде набирати більші оберти, то досить швидко нове покоління соціально деградує і зовсім перестане спілкуватися поза межами інтернету та віртуального життя. Для цього створюються все нові і нові умови. Замовити будь-які послуги можна через той самий інтернет з доставкою додому. Все більше розвивається робота та навчання через віддалений доступ. Відповідно з цими факторами соціалізація молодих людей затуплюється і, як на мене, це головна проблема сучасного молодого покоління. Також великою проблемою інтернету є хибна інформація, що може призводити до неправильного світосприйняття.

Література

1. Аносов В. Д., Лепский В. Е. Исходные посылки проблематики информационно-психологической безопасности. Москва, 2003. 190 с.
2. Балакірева О., 2015. *ESPAD-2015: куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються*. Київ: Поліграфічний центр «Фоліант».
3. Жичкина А. М. Социально-психологические аспекты общения в Интернете. Москва, 2002. 210 с.

Ірина Комар
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Іванна Бенюк
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ГІПЕРАКТИВНІСТЬ» У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Соціальні та економічні зміни, що відбуваються в Україні, призвели до різкого зниження життєвого рівня більшості населення, що, у першу чергу, негативно позначилося на дітях: їх нестійка психіка, відсутність сталих понять та уявлень, фізична несформованість робить цю категорію особливо вразливою до різних негативних впливів соціуму. Значна кількість порушень та затримок розвитку людини в дитячому віці робить необхідним вивчення, систематизацію та узагальнення світового досвіду соціально-педагогічної та психологічної допомоги.

Серед типових порушень поведінки дітей не можливо не помітити гіперактивну дитячу поведінку. Симптоми гіперактивності були вперше описані як розлад в 1902 р. англійським лікарем Д. Стіллом, який вважав, що поява симптомів викликана слабким «гальмуючим волеспрямуванням» («inhibitory volition») і «недостатнім моральним контролем» («defective moral control»).

У науковій літературі можемо знайти досить велику кількість визначень та характеристик термінів, пов'язаних з дитячою гіперактивністю. Точка зору психологів акумульована та представлена у психологічних словниках. Так, у психологічному словнику, складеному С. Головиним, дитяча гіперактивність (hyperactivity) визначається як відхилення від вікових норм онтогенетичного розвитку, що характеризується неухважністю, відволіканням, імпульсною поведінкою в інтелектуальній та соціальній діяльності, підвищеною руховою активністю при нормальному рівні інтелектуального розвитку. У сучасному тлумаченні гіперактивність визначається і як стан, що держав назву «гіперактивний розлад з дефіцитом уваги» (ГРДУ), і як «синдром дефіциту уваги з гіперактивністю» (СДУГ).

Явище гіперактивності та дефіциту уваги у ранньому дитячому, дошкільному, а також, молодшому шкільному віці дедалі більше стає суттєвою проблемою психічного розвитку дитини, її соціалізації, засвоєння шкільної програми (І. Брязгунов, О. Касатікова, М. Заваденко, Н. Іовчук, А. Комелева, Л. Алексєєва, О. Лютова, Г. Моніна, О. Романчук, А. Сиротюк, Р. Барклі, У. Брек, І. Прекоп).

За різними даними, кількість дітей з гіперактивною (гіпердинамічною) поведінкою, яка, як правило, супроводжується проблемами зі стійкістю уваги та здібністю до її концентрації, становить від 1,5 до 20 відсотків (М. Белянчикова, О. Романчук, С. Голдштейн, Е. Тейлор). Деякі автори відмічають також довгостроковий вплив дитячої гіперактивності на соціальну адаптацію та життя дорослої людини (К. Рідл, Дж. Рапопорт, Д. Оффорд, С. Мануцца, П. Сачдев).

Синдром гіперактивності вперше став об'єктом уваги науковців ще з середини ХІХ ст., коли деякі його аспекти вперше були описані лікарями: спочатку Г. Хоффманом, а потім – Ф. Шольцом. З того часу гіперактивність під різними термінологічними назвами, такими як «гіперкінетичний синдром», «гіпердинамічний синдром», «перинатальна енцефалопатія» (ПЕП), «мінімальна мозкова дисфункція» (ММД), «синдром дефіциту уваги з гіперактивністю» (СДУГ) досліджувалася не одним поколінням науковців як у нашій країні, так і за рубежем [2, с.86].

Вивчення питання подолання гіперактивності здійснювалося за трьома напрямками: медичному, психологічному і педагогічному. Фахівці кожної галузі додавали своє бачення та обґрунтування даної проблеми, пропонували свої шляхи для її розв'язання.

Гіперактивність (hyperactivity) вважають достатньо розповсюдженою проблемою у віковому розвитку дітей, головним чином – дошкільників. Термін «гіперактивність» використовують для кількісної та якісної характеристики особливостей рухової поведінки або рухливості, неспецифічного симптому при різних медичних і поведінкових розладах, а також поширеного синдрому дитячої психопатології, що вперше був ідентифікований більш як сто літ тому.

У психологічній літературі дається наступне трактування поняття «гіперактивність»: «Гіперактивність – порушення, що викликане мінімальною мозковою дисфункцією, яке характеризується надмірною активністю, дефектами концентрації уваги, імпульсом в соціальній поведінці і інтелектуальній діяльності, проблемами у взаємостосунках з оточуючими, труднощами навчання в школі, слабкою успішністю і низькою самооцінкою» [4, с. 44].

У педагогічній літературі під гіперактивністю розуміється «комплексне порушення поведінки, що виявляється в недоречній надмірній руховій активності, дефектах концентрації уваги, нездатності до організованої, цілеспрямованої діяльності» [3, с. 21].

Характеристику поширення СДУГ дають результати досліджень Дж. Августа і Р.Берклі, які стверджують, що даний синдром в 3-4 рази частіше зустрічається у осіб чоловічої статі. Відносно переважання СДУГ серед хлопчиків дані науковці пояснюють рядом причин: впливом генетичних чинників; більш високою уразливістю плодів чоловічої статі; більш високою ступеню спеціалізації великих півкуль мозку у хлопчиків в порівнянні з дівчатками, що обумовлює менший резерв компенсаторних можливостей функцій при поразці систем мозку, що забезпечують вищу нервову діяльність.

Окрім цього, у хлопчиків СДУГ реєструють частіше унаслідок їх агресивної поведінки, а неухажність у дівчаток набагато рідше супроводжується деструктивною поведінкою.

СДУГ зустрічається у дітей у всіх соціально-економічних групах. При цьому ряд авторів відзначає, що декілька частіше СДУГ фіксується в малозабезпечених верствах населення. Даний факт можна пояснити тим, що соціальні чинники частіше викликають супутні поведінкові проблеми кримінального характеру. Також СДУГ більш поширений в регіонах з підвищеною кількістю населення.

Потрібно відзначити, що у вітчизняній психології майже немає робіт, спеціально присвячених вивченню гіперактивних дітей. Деякі дослідження стосуються лише окремих характеристик дітей з таким типом поведінки [3, с. 31].

У дослідженнях В. Петрунук, В. Таран, спрямованих на вивчення темпераменту, дається характеристика холеричного темпераменту, близького до характеристики досліджуваного нами гіперактивного типу поведінки: дитина активна, непосидюча, легко вступає в контакт із незнайомими людьми, але якщо спілкування не цікаве, відразу байдужіє увага, відволікається. Вона непосидюча і неспокійна, хапається за багато справ, але при зниженні до них інтересу швидко відволікається, міняє гру, легко збудлива, часто вступає в конфлікт, але не злопам'ятна [5, с. 99].

У публікаціях Є. Госпарової дана аналогічна характеристика дітей, названа автором «шустриками». Яскраво виражений «шустрик» – це непосидюча, невгамовна, рухлива гіперактивна дитина, її важко привчити до порядку, їй із труднощами вдається будь-яка діяльність, що скоує її активність. Ця дитина не здатна виконати завдання, результат якого невидний відразу. Таким дітям важко утримати образ мети. Ціль міняється кілька раз під час діяльності. Діти не можуть утримати в пам'яті певну послідовність діяльності, тому що вона для них внутрішньо неструктурована, а звідси – безладні випадкові відволікання [2, с. 109].

Як один з варіантів категорії важких дітей галаслива, рухлива дитина представлена в дослідженні Є. Сапогової. У її роботах діти розділені на дві категорії. До однієї з них відносяться дуже гучні, зухвалі, рухливі, агресивні, некеровані, неслухняні діти; іншу ж утворюють діти мляві, повільні, тихі, плаксиві, примхливі, уперті, не контактні, «неслухняні» [там же, с. 114].

Залишається незрозумілою підстава поділу дітей на такі дві категорії. В обох випадках мова йде про психічно нормальних, здорових дітей. Ближче до 6-ти років, доповнює автор, перший тип обновлюється новими якісними характеристиками: підвищеною збудливістю й розгальмуванням.

На думку інших дослідників, гіперактивність проявляється в надлишку рухової активності, не залежить від віку й статі. У дошкільних установах труднощі в поведінці поступово нарастають і здобувають для дитини характер звичного поведінкового стереотипу. Ближче до підліткового віку емоційна збудливість, коливання настрою й труднощі поведінки підсилюються.

Отже, при визначенні гіперактивності ми частково підійшли до питання про причини поведінки такого типу дітей, оскільки розуміння причин дає можливість намітити систему психолого-педагогічної корекції гіперактивності як особливого варіанту розвитку й сформулювати окремі принципи реалізації індивідуального підходу до цих дітей.

Література

1. Байярд Роберт Т., Байярд Джин. Ваш беспокойный подросток. Практическое руководство для отчаявшихся родителей / пер. с англ. Москва : Просвещение, 2001. 224 с.
2. Боришевский М.И. Психологические условия формирования самоконтроля в поведении младших школьников: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2016. 20 с.
3. Введення в соціальну роботу: навчальний посібник / за ред. Семигіної Т., Григи І. Київ, 2011. 210 с.
4. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург, 2010. 414 с.
5. Організація літнього відпочинку дітей та молоді. У 2 частинах / Харченко С., Ваховський Л., Кратінова В. Луганськ : «Альма-матер», 2003. 83 с.

Ірина Комар

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Тетяна Гутник

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку нашої держави становлення молодого покоління відбувається у складних економічних, політичних і соціокультурних умовах, що призвело до втрати молоддю моральних орієнтирів, деформації сексуальної поведінки, збільшення інфекцій, що передаються статевим шляхом, ВІЛ-інфікованих, зростання кількості абортів, неплідності через небажану вагітність, вимушених шлюбів у 15-17 років, що у свою чергу, стало причиною різкого погіршення репродуктивного здоров'я нації.

Аналіз наукової літератури свідчить про суттєвий накопичений досвід наукових досліджень з проблем репродуктивного здоров'я в медицині (Н. Влодзієвська, Н. Жилка, О. Лебедева, О. Парахіна, Г. Палагусинець, В. Чебан).

Розробці проблематики репродуктивного здоров'я присвячені наукові праці О. Балакіревої, В. Беспалько, Г. Бурдулі, О. Вакуленко, Л. Волинець, Б. Ворника, Ю. Галустян, Т. Говорун, К. Гойди, Н. Жилки, Н. Зимівець, Т. Іркіної, В. Кравця, Г. Лактіонової, С. Лукашук-Федик, А. Нагорної, В. Оржеховської, З. Пальян, О. Петрунько та ін.

Для України, як і для більшості країн світу, проблема штучного переривання вагітності вийшла за рамки суто медичного погляду, адже питання репродуктивного здоров'я населення набуває загальнодержавного характеру та потребує міжсекторного підходу у своєму вирішенні. Штучне переривання вагітності, як багатоаспектна соціально-педагогічна, медична та моральна проблема, чинить свій негативний вплив на здоров'я жінки, її психологічний стан, взаєностосунки з оточуючими (чоловіком та дітьми) і може навіть призвести до її смерті. На сучасному етапі вже не стоїть питання про те, чи є аборт небезпечним, а є важливим питання, якими методами боротися з цим негативним явищем.

Саме з огляду на це, у більшості країн світу розроблені та впроваджуються загальнонаціональні програми, які регулюють дану проблему. Але, незважаючи на це, кількість операцій зі штучного переривання вагітності залишається вражаюче високою, не припиняється і тенденція вчинення даної операції дівчатами у юнацькому віці, що особливо небезпечно для їх молодого організму.

Як засвідчує статистика, щорічно в світі більш ніж мільйон дівчат у юнацькому віці, понад 65 % з яких незаміжні, мають шанс стати матір'ю. Близько 40 % з них роблять аборт, у 10 % вагітність закінчується викиднем, і лише 50 % народжують дітей [2, с. 33]. У Великобританії (близько 30 млн. жінок) попри те, що вона має найвищий рівень підліткової контрацепції серед країн Західної Європи, кількість абортів серед дівчат юнацького віку (14-18 років) становить 40 тисяч абортів щороку, а у віковій категорії 25-29 років цей показник становить 36 тисяч [там же, с. 34].

Що ж стосується України, то загальна кількість абортів, учинених дівчатами у віці від 14 до 18 років, становить за офіційними даними близько 10 тисяч [5, с. 36]. За словами головного спеціаліста МОЗ України з дитячої та підліткової гінекології І. Вовк, 90 % дівчат у юнацькому віці, які вступають у статеві відносини, сьогодні абсолютно не підготовлені до інтимного життя.

Близько 90 % дівчат, які йдуть у такому юному віці на операцію зі штучного переривання вагітності, не мають жодних уявлень ні про методи контрацепції, ні про сам аборт, який у подальшому дуже часто обертається безпліддям. Через це надзвичайно гостро постає питання статевого виховання у сім'ї та у школі, реалізації соціально-педагогічної профілактики штучного переривання вагітності.

Поняття «репродуктивне здоров'я молоді» розуміємо як стан повного фізичного (у тому числі статевого), психічного (психосексуального) і соціального благополуччя, який при досягненні соціальної зрілості в межах фертильного віку забезпечить можливість усвідомленого відтворення здорового потомства природним шляхом, без негативних наслідків для організму [4, с. 21].

Стан збереження репродуктивного здоров'я молоді розглядається нами в контексті загальної оцінки стану репродуктивного здоров'я населення в Україні, що діагностується за демографічними, медичними, соціальними та іншими показниками. Водночас вважаємо за необхідне доповнити існуючі в

міжнародній практиці критерії та показники збереження репродуктивного здоров'я адекватними до визначеної нами сутності поняття «репродуктивне здоров'я старшокласників», а також особливостей раннього юнацького віку.

Взагалі соціально-педагогічна робота з попередження небажаної вагітності в Україні була ініційована молодіжною жіночими неурядовими організаціями за підтримки центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Також у нашій країні діє ціла низка міжнародних благодійних організацій (Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), «Кожній дитині», «Надія та житло для дітей – в Україні», Християнський дитячий фонд та ін.), які реалізують різні соціальні проекти, спрямовані на попередження раннього соціального сирітства, а, відповідно, і запобігання вагітності у юнацькому віці. Розпочалося створення мережі спеціальних закладів соціального обслуговування – центрів матері та дитини [3, с. 24].

Соціально-педагогічна робота з юними матерями у таких центрах має бути спрямована на формування стійких взаємозв'язків між матір'ю та дитиною. З цією метою важливо сформувані у дівчат засади відповідального ставлення до материнства та необхідних навичок догляду за дитиною, реалізації просвітницької роботи серед юних дівчат з попередження штучного перерипереривання вагітності тощо.

Основними соціально-педагогічними умовами збереження репродуктивного здоров'я молоді визначено: удосконалення змісту, форм і методів збереження репродуктивного здоров'я старшокласників, підготовки їх до сімейного життя; забезпечення координації діяльності державних і громадських установ, організацій зі збереження репродуктивного здоров'я учнівської молоді; впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу інтерактивних технологій збереження репродуктивного здоров'я молоді.

Одним із пріоритетних напрямків державної молодіжної політики є підготовка молоді до сімейного життя, в руслі чого планувалося здійснити такі заходи: виховання у молоді почуття відповідальності за виконання шлюбно-сімейних і батьківських обов'язків, подальше зміцнення сім'ї як соціального інституту; створення системи пільг та розширення допомоги молодим сім'ям при народженні дитини; забезпечення розвитку мережі центрів планування сім'ї, центрів підтримки дитинства, зокрема центрів «Родинний дім», соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді; сприяння розв'язанню соціальних проблем студентських сімей; інформаційне забезпечення роботи з молодими сім'ями; залучення громадських організацій (у тому числі молодіжних, жіночих, релігійних) до проведення заходів щодо підготовки молоді до сімейного життя; поліпшення матеріального становища молодих сімей тощо [1, с. 48].

Попри наявність відповідних рішень Парламенту й Уряду, у середніх та вищих закладах освіти досі широко не запроваджено спеціальні програми з питань планування сім'ї. Досягнення позитивних тенденцій у зазначеному напрямку є тривалим і складним процесом, який потребує здійснення ряду заходів з боку усіх державних установ і закладів та громадських організацій.

Таким чином, наукою і практикою доведено, що на даний час традиційні форми профілактичної роботи не є достатньо ефективними, відсутня чітка координація в роботі служб, що надають послуги зі збереження здоров'я молоді. Потребують розробки і впровадження сучасних інноваційних підходів і технологій профілактики ризикової поведінки в усіх сферах життєдіяльності молоді, комплексного, інтегрованого підходу до надання послуг молодим людям та до їхнього навчання.

Література

1. Безпечна поведінка. Інформаційний посібник для підлітків та молоді) / Б. Ворник, О. Голоцван, О. Голубов, В. Коломієць. Київ, 2011. 56 с.
2. Василенко О. Від теорії до практики статевого виховання школярів. *Рідна школа*. 2005. № 4. С. 32 – 36.
3. Гаубас С. М. Особливості статевого виховання дітей різного віку в сучасних умовах. *Все для вчителя*. 2006. № 1-2. С. 22-25.
4. Говорун Т., Кінінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навчальний посібник. Тернопіль : Настільна книга – Богдан, 2009. 384 с.
5. Збереження репродуктивного здоров'я старшокласників: навчально-методичний посібник / укл.: В. Оржеховська, Я. Мудрий. Чернівці : «Рута», 2008. 84 с.

Ірина Комар

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Катерина Смірнова

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЧИННИК ЗНИЖЕННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Протягом останніх років проблема вигорання учнівської молоді стала однею з найактуальніших для освіти України і зарубіжжя. Саме студентська молодь є найактивнішою частиною суспільства: студенти починали революцію Гідності, є рушійною силою змін в своїх університетах, селах та містах. Студенти найбільш зацікавлені в навчанні, розвитку, та в усіх позитивних змінах для покращення свого життя і оточуючих. Проте слід не забувати, що саме студентська молодь є вразливою до сучасних небезпек.

Питання емоційного вигорання студентської молоді вивчають протягом багатьох років, проте лише за останнє десятиріччя на цю проблему почали звертати особливу увагу.

Актуальність вивчення психологічних особливостей емоційного вигорання студентів зумовлена потребами розробки засобів профілактики та корекції цього несприятливого явища. Метою статті є вивчення теоретичних

аспектів, причин та видів емоційного вигорання студентської молоді, а також профілактика цього негативного явища.

Проблема синдрому емоційного вигорання як феномену професійної діяльності особистості потрапила у поле зору та стала об'єктом вивчення низки зарубіжних і вітчизняних учених (В. Бойко, М. Буриш, Н. Водоп'янова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, І. Куш, Н. Левицька, Г. Ложкін, С. Максименко, К. Маслач, М. Смульсон, О. Старченкова, Т. Форманюк, Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі, А. Юр'єв та ін.). Зокрема, вітчизняним дослідником А. Мудрик виявлено, що порівняно зі студентами першого курсу, у п'ятикурсників вищі діагностичні показники симптомів емоційного вигорання [5, с. 77].

Ці теоретичні надбання вищезгаданих авторів складають ґрунтовну наукову базу для вивчення специфіки емоційного вигорання у студентів.

Синдром емоційного вигорання (СЕВ) – це реакція організму, яка виникає в наслідок тривалого впливу професійних стресів середньої інтенсивності. На Європейській конференції ВОЗ (2005 р.) зазначено, що стрес, пов'язаний з працею, є важливою проблемою приблизно для однієї третини працюючого населення в країнах Європейського союзу [3].

Розглядаючи проблему студентського емоційного вигорання на основі існуючих підходів, можна виділити зовнішні та внутрішні передумови виникнення цього процесу. До «зовнішніх» відносяться особливості навчання стандартів, організаційні особливості навчання, педагогічні методи роботи зі студентами, психологічний клімат навчальної групи, навчального закладу. «Внутрішніми» передумовами емоційного вигорання є особливості духовного світу і самосприйняття, зміст, цінності, мотивація.

На думку Т. Богданової, вплив екзистанційних чинників, які були виявлені в ході анкетування студентів, пов'язаних з мотивацією, сенсом перебування у ВНЗ: значущість конкретної професії, цінність здобуття вищої освіти, висока навчальна мотивація, соціальні прихильності тощо [1, с. 76].

Зарубіжні дослідження зазвичай зосереджуються на встановленні кореляцій між емоційним вигоранням та особистісними характеристиками студентів. У науковій літературі можна зустріти поняття «студентське вигорання», «навчальне вигорання», однак нам видається найбільш доречним вживання терміну «емоційне вигорання студентів», яке є більш традиційним і підкреслює як змістову, так і статусну домінанту синдрому.

Виходячи з аналізу численних наукових джерел, тлумачимо емоційне вигорання студента як стійкий стан його фізичного, емоційного та розумового виснаження, що супроводжується особистісним відчуженням і знеціненням навчальних досягнень. Емоційне вигорання доречно розглядати також із динамічної точки зору як процес поступової втрати студентом емоційної, когнітивної і фізичної енергії, що проявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми і зниження задоволення від виконання навчальної діяльності [2, с. 35].

Емоційне вигорання студентів, локалізоване у їх навчальній діяльності, є багатоаспектним феноменом, що виявляється через низку ознак. До емоційно-ціннісних ознак відносяться байдужість, нудьга, пасивність і депресія;

підвищена дратівливість, часті нервові «зриви»; почуття провини, невпевненості, образи, підозри, сорому; надмірна відповідальність і підвищена тривожність; негативна настанова на майбутні навчальні та професійні перспективи.

При зосередженні уваги на розгляді емоційного вигорання студентів як психосоматичного явища постають його психофізіологічні ознаки, а саме: зниження сприйнятливості і реактивності (відсутність реакції цікавості та страху); синдром хронічної втоми і загальна астенизація (зниження активності й енергійності); частий безпричинний головний біль; розлади шлунково-кишкового тракту, проблеми з вагою; безсоння вночі і сонливість вдень; помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості [4, с. 7].

Типові поведінкові ознаки емоційного вигорання студента виражаються у відчутті ускладнень в роботі та зростання навантаження, неадекватній зміні режиму робочого дня, зневірі щодо себе і зниженні ентузіазму до навчання, хронічному невчасному виконанні навчальних обов'язків, дистанціюванні від оточення, посиленому усамітненні [6, с. 185].

Нормативні кризи фахового навчання у окремих студентів можуть трансформуватись у синдром емоційного вигорання, оскільки відбувається злиття дії зовнішніх чинників ускладнення навчання та внутрішніх, чутливих характеристик його суб'єктів. Найбільш небезпечними наслідками емоційного вигорання на тлі послаблення навчальної мотивації та погіршення академічної успішності студента є знецінення його навчально-професійних досягнень і розчарування у собі, зниження працездатності та життєвого тону, депресивні переживання. Типовими засобами профілактики емоційного вигорання студентів є використання опанувальної поведінки під час переживання криз фахового навчання, узгодження життєвих і професійно орієнтованих цінностей, гармонізація академічної та професійної самооцінки, рівня домагань, правильна організація відпочинку та дозвілля [4, с. 12].

На нашу думку, час карантину через вірус «Covid-19» (Коронавірус) – це період, який попри емоційну і психологічну нестабільність все ж дає можливості для відновлення та розвитку. Студенти мають змогу відпочити як фізично, так і емоційно. Більше часу є на нові курси для власного саморозвитку. Для себе найбільш цікавими, пізнавальними та ресурсними ми виокремили такі он-лайн платформи, як «Prometeus», «Ed-era», «TEDx», «Google Delivery», та багато інших. Курси можуть стосуватися професії, або наближеної до неї сфери, чи бути навпаки протилежними за видом діяльності тій спеціальності, яку студент здобуває. Під час ізоляції студенти віддалено виконують завдання, що знижує рівень втоми та емоційного напруження, адже студент знаходиться у своїй зоні комфорту, та має більше часу на виконання самостійних завдань. Тому, час карантину вважаємо сприятливим для профілактики окресленого явища. Емоційне вигорання студента зменшується оскільки кризових чинників стає набагато менше.

Таким чином, у науковій літературі окреслено проблему емоційного вигорання студенської молоді. Доведено, що переважна більшість студентів у тій чи іншій мірі відчувають на собі дію емоційного вигорання. Домінуючими

компонентом цього синдрому є вибіркове, неадекватне емоційне реагування та редукція професійних обов'язків. Найбільш правильним буде запобігання появі цього синдрому. Адже емоційне вигорання має негативний вплив не тільки на самих студентів, на їх навчальну діяльність і самопочуття, але і на тих, хто знаходиться поруч з ними: їх близькі, друзі та ін.

Література

1. Богданова Т. Екзистенціально-гуманістична парадигма в континуумі інтегративного підходу в психології. *Студентська психологія*. Випуск 1, 2004. 83 с.
2. Водопьянова Н. Е. Синдром вигорання: Диагностика и профилактика. Санкт-Петербург : Книга, 2005. 336 с.
3. Зайчикова Т. В. Психологічні особливості прояву синдрому емоційного вигорання у студентів. URL: newlearning.org.ua (дата звернення: 22.11.2019).
4. Кутузова Д. А. Организация деятельности и стиль саморегуляции как факторы профессионального выгорания педагога-психолога: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2006. 23 с.
5. Педагогічна освіта, теорія і практика. Збірник наукових праць. № 27. Київ, 2017. С. 77-79.
6. Чумак В. В. Психологічні особливості емоційного вигорання в зрілому юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки»: зб. наук. праць. Херсон : Херсонський державний університет, 2016. Т. 1, вип. 5. С. 184–190.

Іванна Кулик

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Консультавання клієнта є одним з видів допомоги соціальної роботи. На практиці консультавання проводить практично кожен фахівець соціальної сфери, працюючи з людьми, що знаходяться в кризовій ситуації, в умовах стресу.

Необхідність розв'язання зазначеної проблеми підтверджують роботи зарубіжних учених: дослідження окремих теоретико-методологічних засад консультативної діяльності висвітлені у працях Б. Гершунського, А. Пригожина, М. Поташнік; питання психоконсультавання розглянуто у дослідженнях Ю. Альшиної, О. Бодальова, Р. Кочюнас, Л. Петровської, В. Століна. Разом з тим теоретичні та практичні засади консультавання як складової професійної діяльності управлінців у галузі соціальної роботи залишаються малодослідженими в нашій країні.

Мета статті полягає у розкритті теоретичних засад психологічного консультавання як складової професійної діяльності соціального працівника.

Консультування визначається як стратегія, технологія та метод професійної допомоги. Зміст поняття «консультування» включає особливий вид відносин між соціальним працівником і клієнтом.

Більшістю сучасних дослідників консультування розглядається як соціальне та економічне явище, що ставить за мету вирішення різноманітних завдань і надання інтелектуальної допомоги в найрізноманітніших сферах життєдіяльності суспільства [1].

Державним стандартом консультування визначено вимоги до змісту, обсягу, якості, умов та порядку надання соціальної послуги консультування для суб'єктів різної форми власності та господарювання, що надають послуги. Відповідно до Державного стандарту консультування, соціальна послуга консультування – це комплекс заходів, що здійснюються протягом робочого дня суб'єкта, який надає соціальні послуги, і спрямовані на створення умов для розвитку соціальної компетентності осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомогу в їх подоланні проблем [2].

Даний стандарт визначає види, методи та форми консультування [2]:

- види консультування: інформаційно-мотиваційне; орієнтоване на вирішення завдання; за принципом «рівний-рівному»; психологічне; кризове;
- методи консультування: індивідуальне; групове; сімейне;
- форми консультування: контактне (віч-на-віч); дистанційне (телефонне, он-лайн).

Зміст соціальної послуги консультування складають такі основні напрями діяльності: надання інформації з різних питань; допомога в аналізі життєвої ситуації, визначення основних проблем; надання підтримки у складанні плану виходу зі складної життєвої ситуації та прийняття рішень для розв'язання основних проблем; надання рекомендацій щодо отримання правової допомоги.

Відповідно до Державного стандарту консультування існують певні етапи консультування. Для етапу дослідження проблеми характерні встановлення контакту з клієнтом, обговорення його запиту щодо отримання допомоги, очікувань, збір інформації про потреби. На етапі визначення проблеми конкретизується власне проблема отримувача, з'ясовуються причини її виникнення. На наступному етапі встановлюються шляхи вирішення проблеми, виробляються альтернативні варіанти поведінки, обговорюються їхні переваги та недоліки. Далі настає етап планування, на якому надавач послуги консультування допомагає отримувачу визначитися з бажаним шляхом вирішення проблеми, прийняти рішення щодо того, як він буде досягати запланованого результату. На етапі діяльності відбувається безпосередня реалізація індивідуального графіка надання соціальної послуги консультування. На заключному етапі оцінки роботи й зворотного зв'язку оцінюється рівень досягнення мети й задоволення потреб отримувача, його готовність припинити отримання соціальної послуги консультування [2].

Важливо зазначити, що вид, форма, обсяг, метод, тривалість надання такої соціальної послуги, як консультування визначається завжди індивідуально для кожного отримувача за результатами оцінки його запиту. Завершення ж надання отримувачу соціальної послуги консультування

відбувається за таких умов: досягнення поставленої мети; систематичне недотримання отримувачем індивідуального графіка надання послуги; добровільна відмова отримувача від отримання соціальної послуги консультування.

Визначають такі причини фундаментального зв'язку між психологією і консультуванням:

1) консультування спрямоване на аналіз проблеми клієнта, що безпосередньо пов'язане з почуттями, думками і діями, що сприяють зміні ситуації;

2) процес консультування носить психологічний характер: отримана при консультації інформація проявляється у свідомості клієнта безпосередньо в момент консультації, в періоди між зустрічами з консультантом, а також після того, як консультування закінчено і клієнт починає допомагати собі сам;

3) теорії консультування базуються на відомих психологічних школах, напрямках.

Психологічне консультування – це сфера практичної професійної діяльності психолога, пов'язана з наданням допомоги потребуючим їй людям у вигляді порад, рекомендацій щодо вирішення життєвих психологічних проблем [4]. Такі рекомендації клієнт отримує на основі особистого спілкування з ним психолога-консультанта як підсумок аналізу проблеми, вивчення того, як вона виникла в житті клієнта, що слугувало першопричиною. Психологічне консультування прийнято розглядати як одну з трьох можливих спеціалізацій психолога-практика, поруч із корекцією та діагностикою. На думку Ю. Альшиної, Р. Немова [4], В. Федорчука та ін., психологічне консультування суттєво відрізняється від індивідуальної та групової психотерапії, психокорекції. Сутність психологічного консультування полягає у наданні спеціалістом на основі спеціальних професійно-наукових знань безпосередньої допомоги через створення умов, за яких клієнт відкриває (усвідомлює) нові можливості у розв'язанні своїх психологічних проблем [3, с. 127].

Психологічне консультування відрізняється від інших видів діяльності психолога та видів консультування (зокрема, управлінського та соціального) низкою особливостей. Зокрема, психологічне консультування носить короткочасний і епізодичний характер особистих контактів фахівця і клієнта. Психологічне консультування орієнтоване на допомогу клієнтові в реорганізації його міжособистісних стосунків. При проведенні психологічного консультування психолог-консультант дає поради клієнтові, але їх практична реалізація є справою клієнта. Метою психологічного консультування є допомога клієнтові у дослідженні власної особистості, у розумінні своїх стосунків з оточуючим світом, оцінці своїх проблем та в пошуку альтернативних варіантів їх подолання [3, с. 68], що є важливими проблемами в освітньому середовищі.

Для ефективності психологічного консультування, на думку І. Цимбалюк [6], істотне значення має просторова й часова організація бесід, хоча, звичайно, багато що з того, що можна сказати з цього приводу, стало вже прописними

істинами психоконсультаування. Також варто пам'ятати, що існують певні принципи поведінки психолога-консультанта і що дотримання їх не лише забезпечує етичність професійної діяльності, але й є запорукою успішності психологічного впливу. Особливо важливими є такі етичні вимоги [5, с. 14-16]: доброзичливе й неоцінне ставлення до клієнта; орієнтація на норми й цінності клієнта; заборона давати поради; анонімність; розмежування особистих і професійних стосунків.

З огляду на важливість дослідження розглянутої проблеми можна стверджувати, що оволодіння навичками психологічного консультаування сприятиме якнайповнішому розвитку фахівця у галузі соціальної роботи та стане умовою досягнення ним вершини у власному становленні як особистості та досягнення ним найвищого рівня професійної майстерності.

Література

1. Братищенко І. В. Управлінське консультаування як інструмент організаційного розвитку навчального закладу. URL: <http://lib2.znaimo.com.ua/docs/400/index-981895.html%20> (дата звернення: 11.12.2020).
2. Державний стандарт консультаування, затверджений Міністерством соціальної політики України 2013 року. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=153555&cat_id=102036 (дата звернення: 11.12.2020).
3. Дуткевич Т. В. Практична психологія: Вступ у спеціальність : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
4. Немов Р. С. Основы психологического консультирования. Москва : Владос, 1999. 528 с.
5. Основы психологического консультирования (лекційний курс) : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Практична психологія» / уклад. Б. А. Якимчук, І. П. Якимчук. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 204 с.
6. Цимбалюк І. М. Психологічне консультаування та корекція. Модульно-рейтинговий курс : навч. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Професіонал», 2009. 544 с.

Іванна Кулик

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Тетяна Гнатюк

студентка I курсу ОР «магістр» спеціальності «Соціальна робота»

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На сьогоднішній день надзвичайно гостро постає проблема агресивних проявів у міжособистісних стосунках учнівської молоді. Особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших.

Останніми роками визнано поширення в освітній практиці такого явища, як шкільний булінг. Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних (шкільна дезадаптація, академічна неуспішність), психологічних (психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація), медичних (травматизація) наслідків.

Особливості булінгу різних вікових груп вивчалися як вітчизняними, так і закордонними дослідниками (Н. Данкансон, П. Махоні, П. Рандолл, Дж. Салісбері, Д. Ольвеус, Д. Лейн, Е. Роланд, Е. Міллер, Д. Таттум, К. Арора, Д. Томпсон, О. Барліт, И. Бердишев, А. Бочавер, О. Глазман, О. Дроздов, О. Синюкова, В. Собкін, А. Король, В. Петросянц, А. Чернякова). Умови впровадження інноваційних технологій профілактики агресивної поведінки в умовах школи досліджують: Р. Безпальча, І. Гайдамашко, М. Жданова, Н. Заверико, О. Романова, Л. Лушпай, Д. Соловйов, А. Чернякова та інші.

Метою статті є розкрити суть поняття «булінг», його особливості, види, вікові та гендерні відмінності цього явища.

Останніми роками визнано поширення в освітній практиці такого явища, як шкільний булінг. Це соціальна проблема всього світу протягом останніх ста років, однак вона ще й досі не вивчена. Перші публікації в Україні з'явилися у 2005р. Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування. Цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного і психічного) з боку дитини або групи до іншої дитини або інших дітей [5, с. 22]. Мотивацією до булінгу стають заздрість, помста, відчуття неприязні, прагнення відновити справедливість; боротьба за владу; потреба підпорядкування лідерів, нейтралізації суперника, самоствердження тощо аж до задоволення садистських потреб окремих осіб. Усі дії, попри їх різноманіття, мають спільні риси:

1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орієнтації тощо;

2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостерігаючи;

3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знущання [1, с. 76]. Суть булінгу вбачають все-таки не в самій агресії або злості кривдника, а в презирстві, зневазі – сильному почутті відрази до покірливого, того, хто ніби не заслуговує на повагу. Це дозволяє кривдникам шкодити без почуття провини, співчуття чи емпатії. Кривдник надає собі привілеї домінантності, контролю, права виключення та ізоляції жертв. Під поняття «булінг» не підпадають братерське суперництво серед однолітків або імпульсивні агресивні дії потерпілих у відповідь на напад кривдника, які за суттю є спонтанні, недискримінаційні та з невизначеною жертвою.

Щодо особливостей явища булінгу, можна виділити наступні: цькування частіше відбувається в місцях, де контроль з боку дорослих менший або

відсутній, – їдальні, коридори, сходи, вбиральні, спортивні майданчики; частіше відбувається в школах, ніж по дорозі в школу чи з неї [3]; кривдники та жертви зазвичай одного віку, однак 30 % жертв зазначають, що кривдники були дорослішими за них, а 10 % – молодшими, що підтверджує принцип різниці влади; кривдники-хлопці частіше застосовують фізичну агресію, а дівчата – дражняться, поширюють чутки, ізолюють, ігнорують; до хлопців частіше, ніж до дівчат, застосовується як прямий (вербальний, фізичний), так і непрямий (соціальний) булінг; половина випадків знущань відбувається «один-на-один», а решта кривдниками виступає вже група дітей [4, с. 45].

Види булінгу об'єднані в групи вербального, фізичного та емоційного (соціального) знущання, які часто поєднуються для більш сильного впливу. 70 % знущання відбувається вербально: принизливі обзивання, дошкуляння, жорстока критика, плямування репутації, висміювання, агресивні зауваження, записки з погрозами застосування насилля, поширення неправдивих обвинувачень, ворожих чуток та пліток. На жаль, кривдник часто залишається непоміченим та непокараним, однак образи не залишаються безслідними для «об'єкта» приниження. Фізичне насильство найбільш помітне, однак складає менше третини випадків булінгу (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу та особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя) [6].

Найскладніше зовні помітити емоційне (соціальне) знущання – систематичне приниження почуття гідності потерпілого шляхом ігнорування, ізоляції, уникання, виключення. Жертви можуть і не знати про чутки, що про них ходять, однак страждати від їх наслідків. Ці методи частіше використовуються дівчатами для навмисного відчуження жертви або руйнування дружніх стосунків. Маніпуляції, залякування, шантаж – це та зброя, яку застосовують до жертви з метою її соціального виключення. Кривдник витрачає багато енергії для підтримки своєї позиції, статусу, влади, контролю і ніяк не для побудови дружніх стосунків [2, с. 90].

Підліткове середовище поділене на певні групи з різним соціальним статусом, прикладом може бути те, як жертву змушують виконувати певні дії для «приєднання» до групи. Це певні ритуали посвячення до групи, часто вони означають перехід від дитинства до дорослості, для якого сучасна підліткова культура ще не виробила відповідних непринизливих правил поведінки. Також часто у спортивних чи інших секціях намір нашкодити та принизити опонентів може бути відповідальністю «рольових» гравців. Так, стосовно приєднання до спортивних команд, музичних, театральних гуртків, до інтелектуальних клубів учнями старшої школи 48 % дітей зазначають, що піддавалися хейзінгу (від англ. hazing – злісно насміхатися над новачками), 29% – здійснили потенційно злочинні дії.

Необхідно окремо виділити знущання на сексуальному та расистському підґрунті. Як свідчать дослідження, 85 % дівчат та 76 % хлопців зазнають сексуального булінгу. Він стосується процесу статевого дозрівання (випередження чи запізнення), сексуальної орієнтації тощо та фактично поєднує в собі всі види булінгу: вербальні (погрози сексуального насильства,

жарти, принизливі коментарі щодо сексуальної активності жертви), фізичні (торкання, обійми сексуального характеру, смикання нижньої білизни, сексуальні напади) та емоційні приниження (поширення чуток, написання поміток сексуального характеру, наприклад, в роздягальнях, вульгарні жести та «сканування» тіла). Приниження, пов'язані з расою чи національністю, існують в кліматі наявної дискримінації групи людей, де відмінності сприймаються негативно, а принципи гуманної толерантної поведінки не вітаються. Спочатку в дітей виникають стереотипи, узагальнені уявлення щодо груп з певними особливостями, потім розвивається почуття щодо них – упередження, а далі – дискримінація, безпосередня дія, яка принижуватиме того, стосовно кого існують стереотипи та упередження [7].

Інтернет та сучасні технології – вільний простір для кібербулінгу. Діти створюють веб-сторінки та сайти, де можуть вільно спілкуватися, коментувати, ображаючи інших, поширювати плітки, фотографії особистого характеру та іншу інформацію. Також кривдники відсилають електронні листи та повідомлення своїм жертвам, у яких їх всіляко принижують. У такому просторі не існує жодних захисних для жертви бар'єрів – ані часових, ані просторових, тому швидко, лише натисканням кнопки, образлива інформація поширюється серед тисяч людей. Дослідники встановили, що кожна сімнадцята дитина у віці 10-17 років зазнає знущань через Інтернет, при чому близько однієї третини з цього числа вважають такі інциденти надзвичайно образливими та принизливими [8, с. 114].

Таким чином, дослідники булінгу приходять до згоди щодо особливостей та видів цього явища. Існує визначене поняття булінгу, що має чіткі відмінності від інших форм поведінки людей. Дослідники звертають увагу на вікові та гендерні відмінності процесу, особливості належності підлітків до групи, а також розрізняють вербальне, фізичне та емоційне приниження.

Література

1. Беженар Г. Булінг: підліткове насильство в школі. *Школа* : інформ.-метод. журн. 2012. № 2. С. 75-79.
2. Бердышев И. С. Жестокое обращение в детской среде. Современные подходы к профилактике, диагностике и реабилитации детей, подвергшихся разным видам насилия в семье и обществе. Санкт-Петербург : Семья, 2011. С. 90-93.
3. Буллинг: детская жестокость. URL: http://www.tagilib.ru/readers/ot_20_and_starshe/meropr/bullying.php (дата звернення: 03.03.2020).
4. Волков Б. С. Психология подростка. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 240 с.
5. Дубровська Є., Ясеновська М., Алексєєнко М. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні. Київ : ВГО «Жіночий консорціум України», 2009. 34 с.
6. Девід Л. Шкільна травля (буллинг). URL: <http://www.myword.ru> (дата звернення: 05.02.2020).
7. Інформаційний портал з протидії булінгу. URL: <http://ayhunkoil13.wix.com/antibullyingportal> (дата звернення: 03.03.2020).
8. Назаретян А. П. Насилие в СМИ: сегодня и завтра. *Вопросы психологии*: науч. журн. 2009. № 5. С. 114-126.

Іванна Кулик
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Марія Дранчук
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ДУХОВНІСТЬ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Запорукою успішної розбудови української держави, подолання загальної кризи в суспільстві є духовне відродження народу. Майбутнє ж української нації залежить від змісту моральних цінностей, які закладаються в серця молодих людей, і від того, якою мірою духовність стане основою їхнього життя.

Саме піднесення духовності особистості стає необхідною умовою формування людини нової доби, людини ХХІ століття, від якої певною мірою залежить майбутня доля держави. Йдеться про морально-духовні орієнтації, що виступають як провідні в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Проблема формування загальнолюдських моральних цінностей особистості є ключовою для всіх наук про людину: філософії, історії, соціології, права, культурології, психології, педагогіки. У філософській літературі (С. Анісімов, М. Бердяєв, В. Кувалкін) проблему загальної моральної культури підростаючого покоління розглядають на рівні сутнісних сил людини, що здійснює регулятивну функцію її поведінки. В основу соціологічного підходу до ціннісних орієнтацій (І. Кона, К. Леонтовича, В. Свідерського) покладена трактовка ціннісних орієнтацій як найважливіших регуляторів суспільної поведінки. Психологи (Б. Ананьєв, І. Бех, М. Боришевський, В. М'ясищев, Б. Теплов) розглядають загальнолюдські моральні цінності як елементи внутрішньої психологічної структури особистості, що визначають стратегічну мету індивіда. Педагоги (Є. Бондаревська, М. Євтух, Є. Зеленов, С. Золотухіна, О. Сухомлинська, Г. Шевченко) зазначають, що загальнолюдські моральні цінності є провідним механізмом впливу на особистість та її поведінку, вказують на шляхи реалізації духовно-морального потенціалу. Проблема формування духовних потреб особистості активно розроблялася відомими зарубіжними філософами, психологами та педагогами Д. Карнегі, Я. Корчаком, А. Маслоу, Е. Фроммом, С. Франклом, К. Юнгом. Ці автори досліджували духовну та психологічну сутність феномена людини, основи її морального буття, етики взаємовідносин між людьми.

Метою статті є розкрити поняття «духовність» як першоджерела формування у старшокласників загальнолюдських моральних цінностей.

Релігійний діяч, професор, В. Зеньковський, вважає, що духовність – це не особливе над психічне життя, а основне життя в людині, провідниками якого зовні є психічна й фізична сфери. Суттєве й головне в духовному житті, як він підкреслює, полягає в пошуках Безмежного і Абсолютного. Дуже точно це висловив блаженний Августин: «Для Себе Ти сотворив нас, Боже, і не заспокоїться душа наша, поки не зіллється з Тобою» [3].

Згідно з концепцією О. Киричука та В. Карпенка, духовний розвиток людини відбувається в напрямку від моносуб'єкта до полісуб'єкта й далі до метасуб'єкта [4]. Вони підкреслюють, що мета суб'єкт людина гармонізує своє життя, досягає відчуття єдності з Космосом завдяки розширенню індивідуальної свідомості й ототожненню з Вищою Сутністю. Без втрати відчуття самоідентичності метасуб'єкт діє від імені вищого духовного Я, котре як частка світового розуму веде його лабіринтами долі.

Вищезгадані концепції визнають неминучість еволюції не тільки фізичної й душевної форм життя людини, але й духовної, завдяки чому можна подолати стереотипне ставлення до людини лише біосоціальної та зробити перехід з традиційної позиції на позицію універсальнішу, сучаснішу – розуміння людини як біосоціодуховного феномена.

Поняття «духовність» у сучасних науково-психологічних дослідженнях докладно не розкривається. В деяких психологічних словниках його розглядають як індивідуальну вираженість двох фундаментальних потреб у загальній системі мотивів діяльності: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби правильно жити, активно діяти для себе й «для інших» [6]. Під духовністю, як правило розуміють першу з цих проблем, під душевністю – другу.

Поняття «духовність» має багато спільного з поняттями «дух» і «душа». За нашими переконаннями, духовність людини виявляється в стійких індивідуальних проявах її інтелектуальної культури, високих морально-естетичних почуттях, які розкривають багатство внутрішнього психічного світу особистості.

Духовність людини впливає з особливостей її духу і душі в їх взаємодії і єдності. Дух як сконцентрована свідомість виступає як знаряддя пізнавально-творчої діяльності і світоглядної орієнтації. Душа ж відображає неповторну особистість людини, її внутрішнє «Я», дає їй можливість любити, відчувати й поклонятися Богові. Душа, що втілює в собі багатство людської психіки, передає ставлення людини до всього живого і самої себе. Багатство духовності визначається соціальною цінністю діяльності, якій присвятила себе людина, і тих ідей та мотивів у просторі її інтересів, на яких ґрунтується ця діяльність.

Душевність характеризується чуйним, доброзичливим ставленням людини до навколишніх, активним виявом турботи, уваги, готовністю допомогти, розділити радість і горе, відповідальним ставленням до конкретної суспільно корисної справи.

Р. Немов, говорячи про вищі риси духовно світоглядного характеру, стверджує, що їх можна виховувати в людини протягом усього її життя [5].

Для становлення духовності людини важливо формувати її високі почуття, особливо виховувати сердечні якості. Жива етика і О. Блаватська [2] радять розпочинати з оздоровлення серця насамперед з оздоровлення мислення людини, оскільки людська думка є початком всякого добра і всякого зла [1].

Багатство духовного життя починається саме там, де висока й благородна ідея і моральне почуття, органічно поєднуючись і зливаючись між собою, активно проявляються в конкретних високоморальних і естетичних діях та вчинках, що виявляються в утвердженні краси й любові в першу чергу у сфері сімейних взаємин, а потім і всіх інших видах діяльності.

Як показують дослідження, багатство й чистота духовного життя особистості значною мірою залежать від того, як глибоко людина не тільки усвідомлює, а й відчуває благородство ідей гуманності й добропорядності в утвердженні й розвитку високої моральності. Життя людини характерне тим, що, вона долаючи труднощі задля перемоги колективних і особистих інтересів, глибше усвідомлює себе як особистість, всебічно осмислює моральну відповідальність перед своїм сумлінням за кожний свій вчинок. Без мужнього вольового акту подолання цих труднощів у свідомості не відбувається самоствердження духовних цінностей.

В уявленні духовності учнів особливе місце посідає розумова діяльність, яка повинна стати для кожного учня, за образним висловом В. Сухомлинського, вогнищем захоплення величчю й красою людського духу. Справжнє одухотворення виявляється тоді, підкреслював педагог, коли постійно відбувається внутрішня робота думки і душі, коли моральні цінності, які розкриває вчитель, стають не тільки особистим надбанням учнів, а відбиваються в їхніх взаєминах з друзями, у ставленні до людей. «Це і є та духовна діяльність, на яку така бідна поки що школа і без якої немислиме виховання. Тільки ця діяльність і народжує в юній душі те святе й непорушне, що стає моральним осердям людини» [8, с. 258-259].

Отже, в процесі формування у старшокласників загальнолюдських моральних цінностей важливе значення відіграє гуманізація (одухотворення) шкільних предметів, які безпосередньо впливають на формування особистості; аналіз душевно-духовних якостей серця, розуму і волі, які слід культивувати на шляху самовдосконалення.

Література

1. Блаватская Е. П. Практическое сокровенное учение. Рига, 1992.
2. Блаватская Е. П. Свет на пути. Из древнего индусского писания. Книга золотых правил. Киев, 1991.
3. Зеньковский В. Проблемы воспитания в христианской антропологии. Москва, 1993.
4. Киричук О. В., Карпенко В. С. Рівні суб'єктивності та індикатори духовності людини. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 3.
5. Лаптев А. К Системный анализ совершенствования энергетической природы человека и его математическая модель. Пути восхождения: Материалы международ. обществ.-науч. конференции (1993, 1994). Москва, 1995.
6. Психологический словарь / под общей ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. Москва, 1990.

7. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою. Вибрані твори: у 5 т. Київ, 1977. Т. 5. С. 258-259.

Іванна Кулик
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Мар'яна Легун
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

В сучасному суспільстві поширеним фактором є насильство. Одним із найважчих видів насильства, для його виявлення, є психологічне насильство. Спілкування в сім'ї важко піддається правовому регулюванню. Тим не менше насильство в сім'ї – це перш за все порушення прав людини, тому воно підлягає для втручання відповідних державних органів. Актуальність цієї проблеми була завжди, але рідко хто звертався за допомогою. В наш час це питання набуває великого значення. Адже здорова атмосфера в сім'ї є запорукою здорових нащадків, які творитимуть майбутнє України.

Проблема насильства в різних аспектах висвітлена в працях зарубіжних та вітчизняних науковців: А. Андрєєвої, Л. Банкрофта, Г. Божович, О. Бодальова, Л. Виготського, С. Голода, Б. Гузикова, Л. Максименка, Л. Орбан-Лембрик, О. Реан, В. Століна.

Метою статті є розкриття поняття насильства та його видів, причин, що призводять до насильства в сучасній сім'ї, виділення суб'єктів в протидії насильству в сім'ї.

Насильство – явище комплексне. Комплексність характеризується існуванням різних типів насильства в залежності від характеру травм. Одні дослідники визначають насильство як емоційну або фізичну образу або загрозу фізичного зразка в середині сім'ї, інші – як фізичну та сексуальну образу на тлі потужного психологічного тиску. Фахівці центру «АННА» (Асоціація «Ні Насильству») дають домашньому насильству наступне визначення: «...повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичної, сексуальної, словесної, емоційної та економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху...» [3].

Домашнє насильство – це система поведінки однієї людини для збереження влади й контролю над іншою людиною. Насильство в сім'ї розвивається циклічно: одна з головних особливостей домашнього насильства полягає в тому, що воно являє собою повторювані в часі інциденти (паттерни) множинних видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного та

економічного) [2]. На відміну від іншого виду насилля, домашнє насилля має свої особливості, а саме: це насилля між особами, які, як правило, залежать одна від одної; насильство в сім'ї завжди відбувається на відлюдді й протягом тривалого проміжку часу; це систематична дія, яка не з'являється зненацька та рідко буває одноразовим епізодом; має тенденцію динамічного деструктивного посилення; з точки зору винуватця є швидким і результативним способом досягнення мети з найменшими затратами [2].

Насильство в сім'ї – це будь-яке діяння або загроза застосування будь-якого діяння фізичного, сексуального, психологічного, економічного спрямування з боку одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо воно порушує конституційні права і свободи як людини і громадянина. При визначенні цього поняття обов'язковим є роз'яснення значення терміну «сім'я» в даному випадку переліком осіб, які входять до неї [1].

Виділяють чотири види насильства в сім'ї: фізичне, економічне, сексуальне, психологічне.

Фізичне насильство в сім'ї. Характеристикою такого насильства є навмисне побиття одного члена сім'ї іншим.

Економічне насильство в сім'ї. Умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї майна, житла тощо.

Сексуальне насильство в сім'ї. Змушення до статевого акту без волі партнера.

Психологічне насильство в сім'ї. Вплив одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї. Залякування, словесні образи, які можуть спричинити погіршення психічного здоров'я особи.

Найбільш серйозною формою психологічного насильства є психологічне катування, заборонена Конвенцією ООН проти катувань від 1984 року [4].

Дуже важливим аспектом прояву насильства є ізоляція жертви кривдником. Це виражається в тому, що він поступово руйнує її соціальне оточення і контакти, починаючи з батьківської сім'ї. Це відбувається шляхом поступових маніпуляцій. Психологічне насильство присутнє практично у всіх випадках насильства в сім'ї. Періодично насильство веде до значних психологічних страждань, посттравматичних стресів, депресій, неминучого почуття страху, а іноді й до більш серйозних наслідків, – до спроб суїциду. Психологічне насильство тягне за собою руйнування особистості, її соціальну дезадаптацію (непритосованість).

Виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);

– соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);

– правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до власності; недостатня правова свідомість);

– політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);

– соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);

– фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [4].

Існують державні органи та громадські організації, які виступають суб'єктами в протидії насильству в сім'ї:

1. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. На сучасному етапі Міністерство соціальної політики України (а також відповідні управління обласних і районних державних адміністрацій) визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї та дітей, усиновлення та захисту прав дітей та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, з питань запобігання насильству в сім'ї.

2. Відповідні підрозділи органів внутрішніх справ.

3. Органи опіки й піклування.

4. Спеціалізовані заклади для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Інші нормативні акти до цього переліку органів додають: служби у справах дітей; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; заклади охорони здоров'я; заклади освіти та установи кримінально-виконавчої системи (в частині попередження жорстокого поводження з дітьми); громадські організації. До цих установ і закладів звертаються громадяни у випадках вчинення насильства в сім'ї [5].

Таким чином, проблема насильства в сім'ї – надзвичайно важлива і хвилююча. Будь-яке насильство є руйнівним для розвитку особистості. Насильство – дія, за допомогою якої добиваються необмеженої влади над людиною, повного контролю поведінки, думок, почуттів іншої людини. Способами досягнення подібної влади та контролю є приниження, образи, погрози, залякування, маніпуляції, шантаж, загроза фізичного впливу, надмірне

обмеження, а так само використання фізичного, психологічного, сексуального й економічного насильства. Насильство в сім'ях призводить до знищення моральних, гуманістичних основ сімейного виховання, до зростання дитячої безнаглядності, втягнення дітей до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин, проституції та злочинну діяльність.

Література

1. Виноградов А. К. Поняття та види насильства сім'ї в Україні. *Науковий журнал. Південноукраїнський правничий часопис*. Випуск 1. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2016. С. 33-35
2. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах. *Практична психологія і соціальна робота*. 1998. № 9. С. 20-23.
3. Забеліна Т. А. Жінка та насильство. Москва : ЕКСМО-Пресс, 2001. 105 с.
4. Замула А. Ю. Міжнародно-правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.11; НУ «ОЮА». Одеса, 2017. 23 с.
5. Попереження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній» / упорядники: Краснова О. В., Калашник О. А. Київ, 2016. 90 с.

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Руслана Акімова

*студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Для особистості, яка живе у сучасному суспільстві, зростає значення її здатності до здійснення життєвих виборів, визначення свого місця у різних сферах життєдіяльності та людських спільнотах.

У вітчизняній науці проблема життєвого самовизначення особистості тривалий час досліджується у різних галузях знань, зокрема філософії, культурології, психології, соціології, педагогіці. На філософському рівні даною проблемою займалися М. Бахтін, І. Лоський, В. Конєв та ін., К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, М. Гінзбург, С. Рубінштейн, В. Сафін та ін. розкривали проблему з психологічної точки зору, на педагогічному – О. Газман, К. Маркова, Л. Староверкіна, В. Серіков та ін.

У 70-і роки у вітчизняній педагогічній літературі вперше з'являються роботи, які присвячені проблемі життєвого самовизначення (В. Журавльов, В. Лебедева, Є. Шумилін та ін.). Життєве самовизначення презентується як процес, який відбувається в межах шкільного і післяшкільного періоду, що

регулюються педагогічними і соціальними факторами [2, с. 188]. Представники педагогіки розглядають самовизначення як потребу особистості, здатність, за допомогою якої людина визначає своє місце в культурі та суспільстві [6, с. 29]. Отже, одним із педагогічних завдань є формування здатності особистості до визначення своєї позиції, свого місця у житті.

Життєве самовизначення передбачає перетворення «внутрішньої позиції» у стійку життєву позицію, що в свою чергу пов'язане з розвитком самосвідомості. Звернемо увагу й на існування зв'язку життєвого самовизначення із зміною суспільного положення школяра, іншими словами, із засвоєнням ним нових соціальних ролей і набуттям, у зв'язку із цим, нового соціального статусу.

Самовизначення – одночасно процес і результат вибору особистістю власної позиції, цілей, і засобів самоздійснення, конкретних обставин життя, механізм самоідентифікації [3, с. 81].

Стрижнем життєвого самовизначення є вибір особистістю життєвих цілей, смислів, життєвої стратегії та тактики. Саме це характеризує процес формування особистості, яка стає суб'єктом власного життя і щастя, розвиває свої сили і здібності, опановує зовнішні обставини [4]. Отже, здійснення самовизначення свідчить про те, що дитина стає самостійним творцем свого життя, переходячи на новий рівень особистісного та соціального розвитку, розвитку своєї самосвідомості.

Проблема самовизначення особистості у психології розглядається через призму індивідуального життєвого шляху, досвіду особистості. Це поняття наповнюється різними змістами, залежно від того, на який аспект самовизначення спрямовує свою увагу дослідник. Виокремлюють такі види самовизначення: життєве, особистісне, соціальне, професійне. Стрижнем самовизначення є постановка особистістю життєвої мети та визначення цілей. У результаті аналізу різноманітних підходів до індивідуально-особистісного в життєвому самовизначенні А. Вехова виділяє його узагальнені ознаки, а саме: когнітивно-орієнтаційні (центрація життєвих цілей на вільне проектування життєвих задумів і досягнення успішності в суб'єктному просторі життєдіяльності; виділення на основі знань соціальних норм, потреб і особистісних можливостей власних ролей і функцій, які відображають унікальність індивідуальності; стійке прагнення до конструювання самобутнього образу «Я», до його утвердження і розвитку в індивідуально цінній життєдіяльності); емоційно-рефлексивні (особистісна рефлексія з метою самопізнання і усвідомлення власних індивідуально-особистісних якостей, можливостей, суб'єктних прагнень; установка на самореалізацію і особисті досягнення; прагнення до успішної в реалізації суб'єктно значимої системи ціннісних орієнтацій); мотиваційно-сміслові (індивідуально-особистісне ставлення до життя, визнання первинності людини і вторинності суспільства, підпорядкування цілей виконанню індивідуально цінного життєвого проекту; усвідомлений вибір значимого індивіда життєвого шляху); регулятивні (цілеспрямоване оволодіння культурою індивідуального життя; вироблення нових ролей стосовно суспільства; активне протистояння середовищу і

підкоренню; автономна поведінка і здійснення індивідуального вибору за межами біолого-соціальної заданості) [1].

Життєздійснення, яке відбувається через внутрішнє самовизначення, в онтогенетичному плані виглядає як процес пошуку і встановлення людиною власного місця у світі, системі суспільних та міжособистісних стосунків (відносин).

Входження особистості в соціально та соціально-психологічні зв'язки і взаємодії часто проходить досить складно, оскільки ця інтеграція носить багатоплановий характер, і в кожній із сфер соціалізації індивід просувається вперед за своїм окремим «графіком». Однак рано чи пізно настає момент, коли особистість намагається визначити себе, своє місце в структурі суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, освітніх, професійних, сімейних і т.д. відносин, коли лінії життєвих виборів сходяться у певній точці соціально-психологічного простору, окреслюючи її соціальний статус. Тоді життєве самовизначення представляє собою певний фініш, який характеризується початком етапу дорослості.

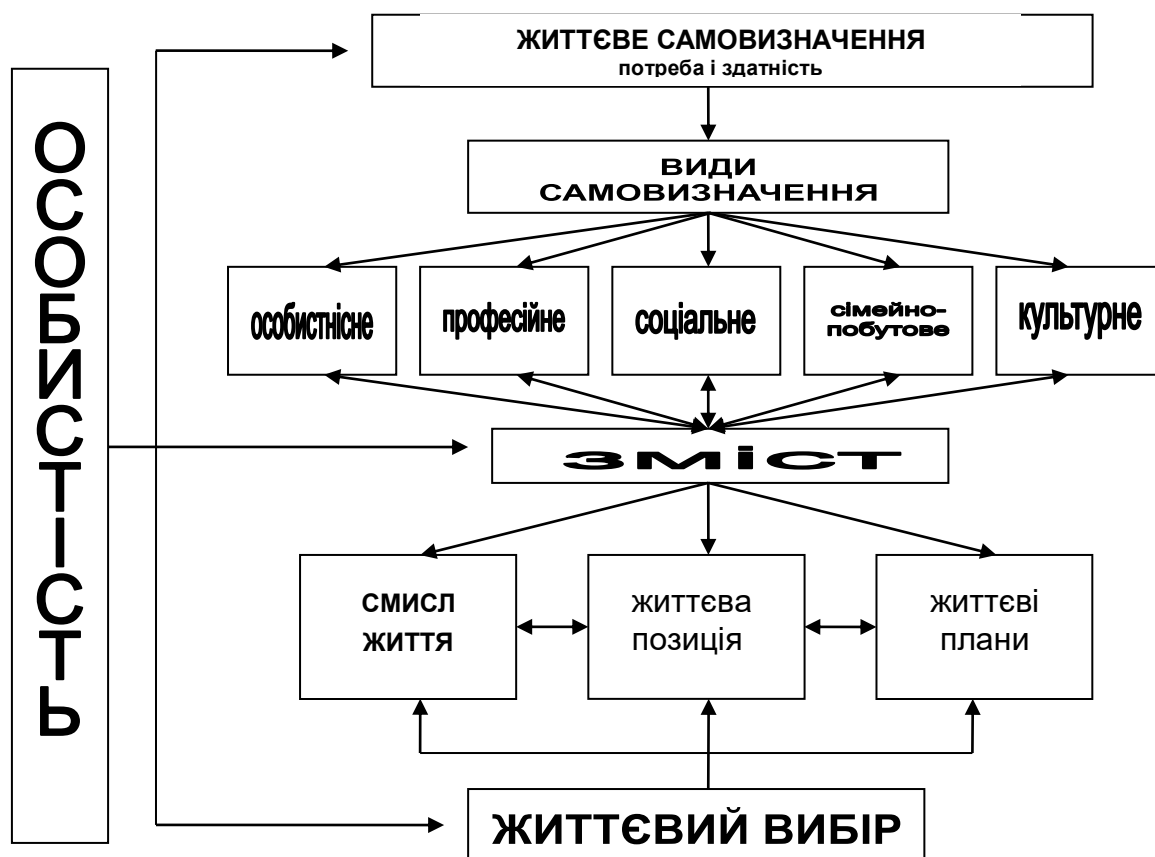
У початковий період здійснення особистістю життєвого самовизначення головне значення має соціальне середовище (і особливо соціальне мікросередовище), в якому відбувається її становлення. У процесі становлення індивідуального «Я» формується механізм власного самовизначення, активний початок вибору. Результатом того чи іншого етапу життєвого самовизначення є усвідомлення суб'єктом життєвої позиції, яка потім стає вирішальною домінантою у виборі розумного вирішення конкретних життєвих проблем. Тоді процес самовизначення завершується досягненням стабільного становища у тій чи іншій сфері соціального життя і формуванням відповідної життєвої позиції із певними переконаннями, принципами, ціннісними орієнтаціями, установками, які стали мотивами діяльності особистості [5]. Значить, життєве самовизначення є наслідком, похідною від поєднання соціального середовища і життєвої позиції.

У зарубіжних концепціях і теоріях особистості самовизначення розглядають у контексті вивчення життєвого шляху людини. Здійснити вільний вибір – означає знайти оптимальне співвідношення між особистими бажаннями й можливостями, з одного боку, можливостями й потребами суспільства – з іншого. Ми поділяємо точку зору, згідно з якою життєве самовизначення є специфічною формою суб'єктно-об'єктивної взаємодії, в якій особистість виступає істинним суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається в хід подій, опосередковуючи її творче ставлення до життя й беручи відповідальність за свої дії і вчинки в якості їх автора [5]. Таким чином, життєве самовизначення двоєдине за своєю природою: поряд із обставинами об'єктивної дійсності в його основі лежить рефлексія – раціонально-емоційне осмислення самого себе, свого минулого, теперішнього і майбутнього.

Життєве самовизначення стосується практично усіх підструктур особистості. Головне завдання життєвого самовизначення – розвинути особистість, зміцнити її внутрішній потенціал, допомогти утримати властиву їй самість, надаючи, створюючи можливості для діалогу з іншими. Культура

особистості передбачає одним із результатів побудову неповторної та відповідальної життєвої позиції, що неможливо без самовизначення.

На думку Т. Цюман, сутність життєвого самовизначення можна зобразити схематично [7] (рис. 1).

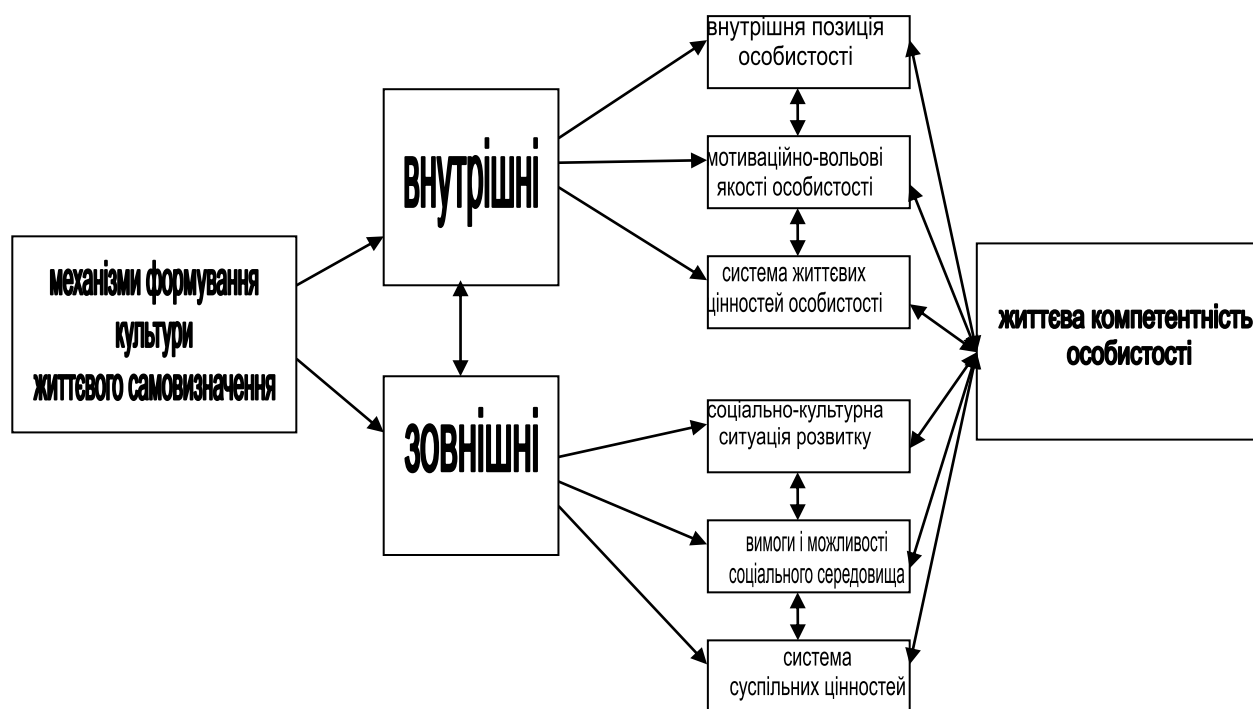

Культура життєвого самовизначення — інтегральна характеристика особистості, яка свідчить про ступінь її життєвої компетентності, сприйняття себе суб'єктом власного життя на базі сформованих життєвих смислів, позицій, планів, та проявляється у готовності особистості здійснювати життєві вибори, програму, нести за них відповідальність.

Завданням сучасної освіти, відтак, є сприяння формуванню культури життєвого самовизначення, що базується на загальнолюдських цінностях, у якій гармонійно поєднані досягнення цілей особистого та суспільного значення. Основна ідея культури життєвого самовизначення полягає в комплексному вирішенні проблеми самопізнання та самовдосконалення особистості, формування професійного самовизначення, навичок визначення та формування активної громадянської позиції молодого людини, відповідальної поведінки, вміння приймати адекватні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях, ефективної взаємодії з іншими людьми, представниками різних етнічних, соціальних та культурних груп.

Сучасні вчені чимдалі активніше досліджують організацію часу, часову перспективу, траспективу. Вивчають життєвий хронотоп людини, будують особистісні типології, досліджують не лише власне уявлення, але й ставлення,

оцінку успішності-неуспішності власного життя. Процес формування культури життєвого самовизначення можна представити схематично [7] так (рис. 2):

Таким чином, з нашої точки зору процес формування культури життєвого самовизначення розгортається у межах двох чинників: внутрішніх і зовнішніх. З огляду на те, що життєве самовизначення трактується науковцями і як потреба, і як здатність, і як процес, і як результат, до внутрішніх чинників належить внутрішня позиція та мотиваційно-вольові якості особистості, а також система життєвих цінностей, що є основою цілепокладання і життєвих смислів. Зовнішні чинники залежні від соціально-культурної ситуації розвитку, характеризуючи вимоги і можливості соціального середовища, а також систему суспільних цінностей. Їх взаємозв'язок та взаємовплив обумовлюють, з часом, формування основного інтегрального компоненту життєвого самовизначення – життєвої компетентності особистості.

Література

1. Вехова А. Дидактические и организационные условия развития жизненного самоопределения старшеклассников гимназии: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2003. 25 с.
2. Журавлев В. Вопросы жизненного самоопределения выпускников средней школы, Ростов-на-Дону :Учитель, 1972. 206 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Частина II. Середня школа: методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. Київ, 2003.
4. Невельська-Гордєєва О. Філософський аналіз проблеми самовизначення особистості (за матеріалами психологічних, педагогічних та ергономічних досліджень): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: Харків, 1994. 24 с.
5. Титаренко Т. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

6. Цюман Т. Психолого-педагогічний аналіз формування культури життєвого самовизначення особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Педагогіка. Психологія. 2010. № 1. С. 27-32.

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Мар'яна Бабінчук

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї СЕРЕД ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сім'я – першооснова суспільства, перше та найголовніше оточення для дитини. Вона покликана закласти основні риси характеру людини, виховати гідну особистість та громадянина країни. Вона дає державі щирих та відданих вчителів, лікарів, військовослужбовців. Проте існує багато перешкод, які заважають стати дітям тими, ким вони хочуть. Однією з них є наявність насилля в сім'ї, яке сприяє формуванню негативних рис, появи акцентуацій та й взагалі перешкоджає стати особистістю.

За статистикою, яку оприлюднили під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками. [6, с. 4]. Це не може не викликати інтерес до даної проблеми та спонукає досліджувати і шукати шляхи її вирішення.

Вивченням проблеми насильства займалися багато науковців, зокрема, А. Гусейнов, Л. Герасіна, В. Голіна, В. Губін, І. Даньшин, А. Зайцев, А. Ковальов. На проблемі саме насильства над дітьми в сім'ї зосереджували увагу О. Безпалько, І. Зверева, Н. Максимова, К. Мілютін, Т. Гончарова, О. Коломієць, О. Кочемировська та ін.

Мета статті – розкрити суть насильства над дітьми в сім'ї та методи її профілактики серед дітей старшого шкільного віку.

Перш за все, варто визначити, що являє собою термін «насильство в сім'ї» або «домашнє насильство». У Законі України «Про запобігання та протидію домашнього насильства» дане поняття трактується як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє

насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4].

Доцільно звернути увагу і на визначення поняття «насильство щодо дитини» або «жорстоке поводження з дитиною». О. Грицевич пропонує таке трактування терміну: «Жорстоке поводження з дітьми – це будь-які дії фізичного, психологічного, сексуального або економічного характеру щодо дитини в сім'ї або поза нею, які порушують права та свободи дитини, наносять шкоду її фізичному або психічному здоров'ю. Жорстоким поводженням з дитиною також є бездіяльність батьків (усиновителів), опікунів (піклувальників), інших осіб, які їх замінюють, якщо така бездіяльність перешкоджає оптимальному розвитку дитини, наносить шкоду її фізичному або психічному здоров'ю (зневажання основних потреб дитини, відсутність умов для нормальної життєдіяльності, турботи про її здоров'я та розвиток тощо)» [3, с. 199].

Отже, характерною ознакою домашнього насильства та насильства над дитиною є вчинення дій негативного характеру по відношенню до когось із членів сім'ї.

Насильство над дітьми старшого шкільного віку як соціально-педагогічне явище не виникає саме по собі – до нього призводять певні причини [3, с. 206]: психологічні особливості агресорів, алкоголізм або наркоманія одного чи обох батьків, порушення емоційної сфери батьків, власний негативний досвід дитинства, пов'язаний з насильством тощо.

Для дітей старшого шкільного віку характерними є певні особливості психологічного та фізичного розвитку, на які вагомий вплив може здійснити наявність у сім'ї насильства або безпосереднє насильство над дитиною.

Вчені зосереджують особливу увагу на розвитку самосвідомості у даному віці. Діти починають відкривати свій внутрішній світ як стан свого Я, усвідомлювати неповторність, неподібність до інших. Юнацьке «Я» ще не цілісне, не визначене, його усвідомлення нерідко супроводжується тривогою або відчуттям внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. У зв'язку з цим посилюється потреба у спілкуванні, яке, попри те, стає більш вибірковим. Водночас юнак усе частіше відчуває бажання усамітнитися [7, с. 240-241]. Важливого значення тут відіграє спілкування із батьками. Як відомо, для цього віку характерне прагнення до автономії, проте часто батьки заперечують та несерйозно сприймають таке бажання, супроводжуючи це агресією, насмішкватістю чи іншими проявами різних форм насильства.

Жорстоке поводження з дітьми – досить широке поняття, яке містить в собі різні аспекти поганого поводження батьків із дітьми. Існує кілька видів жорстокого поводження з дітьми:

- фізичне насильство – форма насильства, яка передбачає нанесення тілесних ушкоджень, навмисне позбавлення волі, ненадання необхідної медичної допомоги та інше. Характерними ознаками того, що дитина постраждала від фізичного насилля є наявність у неї синяків, пошкодження кінцівок, інших органів, ознак поганого догляду, відсутність бажання

спілкуватися з однолітками, боязке ставлення до зауважень, критики з боку дорослих, відсутність бажання йти додому та інше;

- психологічне насильство – форма насильства, яка передбачає нехтування потребами дитини, її інтересами, словесні образи, залякування, приниження. Наслідками даної форми можуть бути поява відхилень у психічному розвитку, замкнутість, небажання розмовляти та довіряти;

- економічне насильство – форма, яка являє собою позбавлення дитини їжі, житла, одягу, коштів, залишення її без догляду та піклування, примушування до праці, перешкоджання в отриманні освіти, лікування. Дитина, яка страждає від такого насильства може мати неохайний вигляд, проблеми із здоров'ям, знижену масу тіла, відставання у розвитку;

- сексуальне насильство – форма насильства, що включає будь-які дії сексуального характеру по відношенню до дитини без її згоди. Його ознаками є наявність фізичних пошкоджень, різних інфекцій відсутність бажання спілкуватися, замкнутість, прагнення повністю закрити тіло одягом [4].

Як бачимо, жорстоке поводження з дітьми є серйозним явищем. Використання батьками такого методу виховання дітей старшого шкільного віку може призвести до серйозних наслідків. Серед них можна виділити: затримка фізичного та нервово-психічного розвитку, різні соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальні наслідки.

Українським законодавством передбачено здійснення певних заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Серед них важливого значення відіграє профілактика.

За О. Безпалько, соціальна профілактика – це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Вона може здійснюватися на рівні суспільства, (макрорівень), соціальних груп, організацій (мікрорівень) та рівні окремої особи (індивідуальний рівень) [1, с. 14].

На нашу думку, важливе здійснення профілактики саме на рівні середовища учнів старшого шкільного віку, оскільки вони можуть бути об'єктами жорстокого поводження з боку батьків. Науковці виділяють первинну, вторинну та третинну профілактику, яку доцільно використовувати у роботі з попередження жорстокого поводження з дітьми.

Первинна профілактика насильства щодо дітей – це сукупність заходів, спрямованих на попередження розвитку чинників ризику виникнення насильства щодо дітей; формування в суспільстві ненасильницького світогляду, культури толерантності та чуйності (у тому числі – гендерної); неприйняття насильницької моделі виховання дітей та насильницьких стосунків між людьми загалом [3, с. 208]. Даний вид профілактики може передбачати застосування до дітей старшого шкільного віку та їхніх батьків таких методів, які будуть інформувати про наявність явища насильства, сприятимуть формуванню світогляду ненасильницької поведінки, усвідомленню батьківства. Ними

можуть бути проведення лекцій, бесід, тренінгів, метод навіювання, інформування.

Вторинна профілактика насильства щодо дітей – це сукупність заходів, спрямована на раннє виявлення ситуацій підвищеного ризику виникнення насильства щодо дітей; виявлення, усунення та подолання чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини конкретними особами. Вона передбачає діагностування випадків насильства щодо дітей старшого шкільного віку, виявлення та нейтралізацію чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини конкретними особами [3, с. 209]. Щодо цього виду профілактики застосовують різні діагностичні методики та техніки, які допомагають дитині відкритися та виявити дану проблему. Наприклад, Опитувальник для дослідження психотравмуючої події (В. Панок), методика «Перелік життєвих подій», «Кінетичний малюнок сім'ї» та інші [5].

Третинна профілактика насильства щодо дітей – це сукупність засобів втручання у тих ситуаціях, коли насильство щодо дитини вже здійснено, та спрямованих на недопущення рецидиву, реабілітацію дитини, яка зазнала насильства, та роботу з агресором. Передбачається вилучення дитини із насильницької ситуації, розроблення програми її реабілітації. На даному етапі ефективно застосовується метод створення виховних ситуацій, рефлексія, переконання, робота в конкретному випадку, проведення тренінгових занять [6, с. 52].

В інтересах попередження проблеми насильства над дітьми в сім'ї доцільно вдосконалювати знання в даній сфері, застосовувати різні методики профілактичної роботи, створювати умови для підвищення кваліфікації фахівців, шукати нові актуальні шляхи подолання даного негативного явища.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практичного стану проблеми встановив, що насильство над дітьми в сім'ї є актуальною проблемою сучасного суспільства. Особливу увагу варто приділяти дітям старшого шкільного віку, які, перебуваючи в розвитку, зіштовхуються із проблемою жорстокого поводження батьків та потребують допомоги у її вирішенні. Особливе значення для подолання цього негативного соціально-педагогічного явища відіграє профілактика, яка покликана запобігати виникненню насильства. Найбільше варто звернути увагу на профілактичну роботу з дітьми старшого шкільного віку, а також їхніми батьками. Застосовувати методи первинної, вторинної та третинної профілактики.

Література

1. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / за заг. ред.: Р. Вайноли, Т. Лях; авт.-упор.: Безпалько О. В. та ін. Київ : ТОВ «ДКБ «РОТЕКС», 2007. 190 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової л-ри, 2009. 208 с.
3. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей // Соціальна педагогіка: навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт. кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 01.01.2020 № 2229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.03.2020).

5. Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей: Лист МОН від 30.10.2018 № 1/9-656. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0656729-18> (дата звернення: 12.03.2020).

6. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству Міністерства освіти і науки України та Міністерства молоді та спорту України. Київ, 2018. 86 с.

7. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посібн. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Ольга Пелешишин

*студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПІЇ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Всі основні властивості і особистісні якості людини закладаються в дитинстві, за винятком тих, які отримуються з накопиченням життєвого досвіду і не можуть з'явитися раніше того часу, коли людина досягне певного віку. З психологічної точки зору становлення базових властивостей особистості шкільному віці надзвичайно важливо, тому що одержання дитиною навичок в цьому віці сприяє розвитку самооцінки, емоційної сфери, моральних цінностей, а також соціально-психологічних особливостей в системі відносин з оточуючими людьми.

Сьогодні життя висуває перед теорією і практикою освіти і виховання, крім традиційних питань – чому і як навчати в сучасних умовах, пріоритетну проблему: як сформувати людини, який відповідав би вимогам суспільства на нинішньому етапі історичного розвитку. Ось чому сьогодні ми звертаємося до особистості дитини, аналізу процесів, що впливають на її формування.

Метод арт-терапії, є одним з найпродуктивніший і незамінний спосіб психологічної роботи з дітьми шкільного віку. Арт-терапія відноситься до психологічного впливу мистецтвом і використовується в соціальній, педагогічній, психологічній роботі, як засіб гармонізації і розвитку психіки людини. Арт-терапія ґрунтується на тому, що стан внутрішнього «Я» дитини відбивається в продуктах його творчості, позбавляючи від надмірної напруги, внутрішнього конфлікту. При використанні методу арт-терапії, дитина отримує

можливість не тільки зменшити зайве збудження, тривожність, агресивність, недовіра до навколишнього світу, а й набути впевненості в собі і стати успішним, випробувати пов'язані з ним позитивні переживання і зразки поведінки.

Актуальність і ефективність використання різних видів арт-терапії в навчально-виховному процесі освітнього закладу з метою творчого розвитку особистості, вільного самовираження і самопізнання підтверджується широким спектром наукових праць із музикотерапії (Г. Батищева, Т. Борисова, Л. Гаврилова, В. Драганчук, У. Дутчак, Н. Євстігнеєва, Т. Крижанівська, О. Олексюк, О. Отич, В. Петрушин, Г. Побережна, С. Шушарджан та ін.), ізотерапії (О. Вознесенська, О. Деркач, А. Захаров, Л. Мардер, С. Харенко та ін.), танцювально-рухової терапії (Н. Авраменко, Г. Волкова, І. Вольпер, В. Паробій, І. Шептун та ін.), бібліотерапії (Ю. Дрешер, Т. Ключенко, В. Мурашевський, В. Мясичев, В. Невський, М. Рубакін та ін.), пісочної терапії (Т. Грабенко, Н. Дикань, О. Зайва, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, М. Кисельова, Л. Лебедєва, Н. Маковецька, Н. Сакович, Л. Шик, Н. Юрченко та ін.), лялькотерапії (Н. Зинов'єва, І. Медведєва, Н. Михайлова, О. Федій, Т. Шишова та ін.), казкотерапії (О. Бреусенко-Кузнецов, І. Вачков, А. Гнезділов, Д. Соколов, О. Тихонова та ін.) тощо.

Метою статті є охарактеризувати арт-терапію як вид психокорекції особистості дитини шкільного віку.

Терапія мистецтвом, або арт-терапія, є відносно новим методом психокорекції. Уперше цей термін був використаний А. Хілом у 1938 р. при описі своєї роботи з хворими на туберкульоз. Потім цей термін стали застосовувати до всіх видів терапевтичних занять. На сьогоднішній день розвитком арт-терапії займаються, в основному, лікарі-психіатри, психотерапевти та практикуючі психологи, які використовують елементи арт-терапії в профілактичній та корекційній роботі. Арттерапевти часто виявляли інтерес до творчості душевнохворих, тому арт-терапія знайшла своє яскраве застосування в клінічній психотерапії та психіатрії. Сьогодні в багатьох країнах Європи існують клініки, що використовують арт-терапевтичні практики як форму лікування [3, с. 312].

Науковці доводять, що арт-терапія є засобом вільного самовираження та самопізнання, оскільки має «інсайт-орієнтований» зміст, передбачає атмосферу довіри, толерантності та уваги до внутрішнього світу. Продукти образотворчої діяльності є об'єктивним свідченням психоемоційного стану, що дозволяє використовувати її для ретроспективної, динамічної оцінки перебігу того чи іншого процесу і проведення відповідних досліджень та порівнянь. Переважно арт-терапевтична діяльність викликає позитивні емоції, допомагає у подоланні негативних станів (апатії та безініціативності), а також надає можливість формувати нові поведінкові зразки та активну життєву позицію. Вона покликана мобілізувати творчий потенціал, оскільки містить внутрішні механізми саморегуляції та «зцілення». Арт-терапевтична діяльність відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації: розкрити широкий спектр можливостей та ствердження власного індивідуального способу буття.

Існує велика кількість видів арт терапії: ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, музична терапія, робота з пластичними матеріалами (глина, пластилін), системна-сімейна арт-терапія, пісочна терапія, анімаційна терапія, танцювальна терапія, мандолатерапія, фототерапія.

Ці види арт-терапії є формами невербальної комунікації допомагають зміцнити процес терапевтичної взаємодії, сприяють розвитку емпатії і позитивних почуттів та емоцій, виникненню внутрішнього контролю і комфорту. Також цей процес розвиває і концентрує увагу на емоційних рівнях, оскільки в результаті творчого акту мистецтво надає можливість пояснити візуальні, аудіальні й кінестетичні відчуття та дозволяє експериментувати з ними.

Найбільш ефективними та популярними видами арт-терапії є малюнок терапія, музикотерапія та піскотерапія. Вони допомагають звільнити дитину від стресів, внутрішніх переживань, налагодити її психічний стан. Малюнок терапія (ізотерапія) – лікувальний вплив, корекція за допомогою образотворчої діяльності, що дозволяє дитині відчувати і зрозуміти саму себе, висловити вільно свої думки і почуття, звільнитися від конфліктів і сильних переживань, розвинути емпатію, бути самим собою, вільно висловлювати мрії і надії. Деякі вчені схильні розглядати малювання як один із шляхів виконання програми вдосконалення організму.

Малювання розвиває чуттєво-рухову координацію. Його перевага полягає в тому, що воно вимагає узгодженого участі багатьох психічних функцій. Малюючи, дитина дає вихід своїм почуттям, бажанням, мріям, перебудовує свої відносини в різних ситуаціях і болісно стикається з деякими неприємними, травмуючими образами. Таким чином, малювання виступає як спосіб досягнення своїх можливостей і навколишньої дійсності, як спосіб моделювання взаємовідносин і вирази різного роду емоцій, в тому числі негативних, тому малювання широко використовують для зняття психічної напруги, стресових станів, при корекції неврозів, страхів.

Підсвідомість людини ховає її страхи, мрії та сподівання, і малювання може «проявити» приховане. Коли дитина малює, навіть неохайно і хаотично, на картинці відбивається її внутрішній стан.

Тому можна запропонувати окрему тему для малювання, наприклад, родина. Так можна зрозуміти, що турбує дитину. Якщо на малюнку тато знаходиться далеко від дитини, то в реальності дитина відчуває брак уваги зі сторони батька. Коли на малюнку зображено неіснуючу домашню тварину – дитині потрібен друг. Але ще краще, коли дитина малюватиме те, що їй заманеться. Адже вона сама знає, що хоче показати батькам. Кольори допоможуть визначити настрій. Чим темніший малюнок – тим більше тривог та страхів у душі дитини [1].

Музикотерапія також не поступається своєю ефективністю. Оскільки музика сприймається не тільки за допомогою органів слуху, вона спонукає до дії весь організм. Елементи музичного твору, які чує людина, а саме ритм, динаміку, гармонію, штрихи, забарвлення звуку чи мелодії, резонують по всьому тілу, мозку й серцю. На думку Жака Далькроза (швейцарського

композитора, творця ритміки як галузі музичної освіти), рух у такт з музикою активізує працю нервової системи дитини, інтенсифікує діяльність головного мозку, гармонізує психічну діяльність, стимулює фізичний і психічний розвиток. Це відбувається тому що людина отримує враження через усю м'язово-нервову систему. Ж. Далькрос уважав, що прагнення до гармонізації мозку й тіла має велике значення в реабілітації, а музика є тим елементом, який безпосередньо сприяє такій гармонізації. Емоції, що супроводжують спілкування з музикою, не тільки є інтелектуальними емоціями, а й безпосередньо впливають і приводять у рух весь організм [4].

Існують різні види занять музикотерапією, які можна використовувати в школі, а також під час гри з дітьми. Ось деякі з них:

- психогімнастичні вправи (мімічні й пантомімічні етюди з ілюстрацією пісні за допомогою звуконаслідування та імітаційних жестів, що відображають її текст);

- речові ігри та інсценізації (для цього розподіляють різні ролі, пов'язані зі змістом пісні, використовуючи іграшки, ляльок, маріонетки й т. ін.);

- артикуляційна гімнастика за допомогою слів пісні;

- слухові вправи (розвивають чутливість до тону, ритму, мелодії, темпу мови) – аудіювання, імітація та повторення звуків, розпізнавання звуків;

- музично-ритмічні вправи й танцювальні імпровізації (досягнення відповідності рухів з ритмом музики, а також відтворення ритму конкретної пісні чи рядка за допомогою простих елементів, таких як притоптування або ляскання в долоні);

- з'єднання музики з малюнком і дрібною моторикою (діти малюють те, що уявляють собі під час прослуховування композиції, а малюкам пропонуються тематичні розмальовки);

- пасивна музикотерапія – післяобідній відпочинок під релаксаційну музику із м'яким, приглушеним, басовим звучанням.

Також не менш цікавим є метод пісочної терапії. Sandplay (пісочна терапія, піскотерапія) загалом використовується для психологічної діагностики, психокорекції розвитку дитини та врівноваження її внутрішнього стану. Метод акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів та настрою в творчості. За допомогою пісочної терапії вирішуються внутрішні проблеми, успішно корегуються дитяча агресія і тривожність, знімаються емоційне напруження, невпевненість і страхи. Створюються позитивні установки і підвищується самооцінка дитини. Пісочна терапія також направлена на аналіз і корекцію родинних стосунків, а здебільшого рекомендована діткам, у яких батьки не живуть разом, перебувають у процесі розлучення тощо. Цей метод психотерапевти використовують у роботі з дітьми, що мають труднощі в спілкуванні або порушення розвитку, перенесли психологічні травми. Дитині легше висловити свої переживання у ході гри. Тому пісочну терапію як інструмент вирішення будь-яких проблем рекомендують як у роботі з дітьми, так і з дорослими.

Пісок – загадковий матеріал. Він має здатність зачаровувати людину своєю піддатливістю, здатністю набувати будь-яких форм. Гра в пісок

захоплює і дорослих, і дітей! Створення пісочних композицій не потребує будь-яких особливих умінь. Тут неможливо помилитися, зробити щось не так, будь-який процес в піску – це і є творчість, творчий продукт нашого «Я». Створюючи свій світ на піску, дитина або доросла людина відчуває себе чарівником: вона не боїться щось змінити, ламати старе чи будувати нове [2].

Аналіз досліджень терапії мистецтвом підтверджує доцільність її використання з лікувально-корекційною метою, тому що цей метод дозволяє виразити агресивні прояви у соціально прийнятній манері. Малювання, музика або пісок є безпечними способами зняття напруги. Підсвідомі конфлікти та внутрішні переживання є менш психотравмуючими для візуального сприйняття за допомогою візуальних образів, ніж у процесі вербальної психотерапії, тому що невербальні форми комунікації надають можливість уникнути свідомої цензури. Це дає підстави для інтерпретації результатів діагностики у процесі терапії, адже зміст та стиль висловленого у художній формі надають важливу інформацію про загальний стан. Вони дозволяють працювати з думками і почуттями, які розкривають та роз'яснюють інтенсивні почуття і переживання.

Література

1. Видавництво старого лева/ статті/ арт-терапія для дітей. URL: <https://starylev.com.ua/club/article/art-terapiya-dlya-ditey> (дата звернення: 07.02.2020).
2. Інтерв'ю Альбіни Печеної спеціально для Новин Кіровоградщини. URL: <https://www.trn.ua/articles/6470/> (дата звернення: 07.02.2020).
3. Кемпбелл Д. Дж. Ефект Моцарта: пер. з англ. Л. М. Щукін. – Мінськ: ООО «Попуррі», 2009. – 312 с.
4. Розвиток дитини. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/130/> (дата звернення: 07.02.2020).

Богдан Мисак

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ – СОЦІАЛЬНА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Важливою проблемою сьогодення є набуття учнями фізкультурних знань, культури рухів, формування пріоритету здоров'я, що має посідати одне з чільних місць у системі найвищих ціннісних орієнтацій молоді і на цій основі покращення фізичної підготовки.

Пріоритетним завданням фізичної готовності молоді до військової діяльності є зміцнення власного здоров'я, вмільсть вести здоровий спосіб життя, розвивати свої фізичні якості, попереджувати шкідливі звички, дотримуватися оптимального рухового режиму, повноцінно відпочивати,

самостійно займатися фізичними вправами. Однією з першочергових проблем нашого буття є здоров'я нації і особливо підростаючого покоління [1, с. 41].

У дослідженнях Б. Ведмеденка, Л. Волкова, О. Дубогай, М. Зубалія, М. Козленка, С. Корнієнка, У. Корнійко, В. Костіва, К. Огністої, В. Папуші, А. Цьося, Б. Шияна та ін. акцентується на актуальності проблем фізичного виховання, активного ставлення до фізичної культури і спорту як найважливішого компоненту бути готовим захищати Україну.

Результати дослідження засвідчують про нагальну потребу використання системного, синергетичного підходу молоді у формуванні готовності до захисту України, що сприятиме формуванню інтегративних фізичних та інших якостей учнівської молоді

Характерною особливістю молоді є формування професійних, спортивних інтересів, бути фізично сильнішим від супротивника.

Доцільно акцентувати, що національне виховання є інстинктом самоохорони, котре в широкому розумінні дбає про моральне, матеріальне й фізичне здоров'я.

Психічні та фізичні й можливості нашої молоді майже безмежні. Однак, сповна реалізувати ці можливості під силу лише тим, хто з ранніх літ привчає себе до здорового способу життя, хто надає належного значення фізичній культурі та спорту, хто, зрештою, усвідомлює, що турбота про здоров'я - це не тільки його особиста справа, а й вияв відповідальності перед сім'єю, суспільством, державою.

Неважко переконатися в тому, що дуже часто високою фізичною культурою відзначаються у тих сім'ях, навчальних закладах, в котрих чітко визначені життєві плани, реалізація яких вимагає значного фізичного й психічного напруження, волі, наполегливого додання в собі певних вад, постійного фізичного й духовного самовдосконалення.

Стверджуємо, що сьогодні значна частина молоді має низьку фізичну підготовку, слабе здоров'я, недостатній інтелектуальний рівень, соціопатичні нахили.

Тому формування фізичної готовності учнівської молоді до захисту України розглядається як цілеспрямований систематичний вплив батьків, школи на своїх дітей з метою вдосконалення тілесно-фізичного розвитку. Як мала група сім'я, а також школа найбільше відповідають вимогам поступового залучення дитини до фізичного, сімейного виховання і поетапного розширення її національно-патріотичного світогляду і досвіду.

Ці інституції ще недостатньо стали спонукальною дією, які формують в учнівської молоді готовність до майбутньої військової діяльності. Тому є нагальна потреба значно посилити якість фізичної культури, використовуючи народно-педагогічний досвід і найновіші досягнення психолого-педагогічної науки. Так, розмаїття синергетичного психологічного механізму, що стосується фізичної культури учнівської молоді, можна охарактеризувати у взаємозв'язок і взаємозалежності таких понять як суспільні вимоги, потреби фізичного розвитку особистості, норми фізичної поведінки, цінності фізичної культури,

рівень домагань у зіставленні з самооцінкою, функції мотиваційно-сміслової регуляції фізичної діяльності, установки в сфері фізичної діяльності особи.

До числа суспільних вимог фізичної досконалості учнівської молоді, на наш погляд, також слід віднести цінності фізичної культури, які знаходяться в центрі суспільного розвитку: ведення здорового способу життя, фізичне загартування, гармонійний розвиток усіх систем і функцій організму, формування життєво необхідних фізичних умінь і навичок, підвищення рівня фізичної підготовки.

Різнобічно фізично розвинена учнівської молодь – та, котра має досконало розвинуті фізичні якості, потенційно володіє генетично заданими й соціально набутими фізичними властивостями, постійно включена в систему фізичних дій і вправлянь, покладена в такі умови суспільного буття, суспільного блага, які необхідною мірою забезпечують фізичну досконалість особистості.

Згідно із сучасними дослідженнями, проведеними найбільш авторитетними науковими центрами різних країн, здоров'я людини приблизно на 8-10 % залежить від медицини, на 15-20 % – від стану довкілля, на 18-20 % – від спадковості, на 50-58 % – від способу життя людини. Отже, саме спосіб життя є найголовнішою часткою, що визначає здоров'я [2, с. 35].

Дослідження показує, що норми фізичної готовності стають життєво необхідними, які дозволяють зміцнювати здоров'я, цілеспрямовано впливати на весь організм, вдосконалювати рухову діяльність і формувати спортивні якості (силу, витривалість, швидкість, спритність, гнучкість).

Розуміючи ці норми, в учнівської молоді формується відповідний рівень домагань, що проходить апробацію своєї адекватності в зіставленні з самооцінкою. Домагання бути сильним, здоровим – це найважливіша умова високої фізичної готовності, що відкриває широкі можливості в освоєнні обраної професії. І навпаки, фізична слабкість і відчуття неповноцінності, діючи гнітюче на психіку, слугують появі таких якостей, як зневір'я в свої сили, замкнутість, індивідуалізм.

Фізична культура сприяє розумовому розвитку, виховує впевненість у перемогу, рішучість, волю, здатність долати перешкоди, почуття колективізму, дружби. Тому одним із важливих завдань є формування в учнівської молоді відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності.

Ціннісна орієнтація – це та якісна характеристика, яка найконкретнішим чином об'єднує психічне й соціальне в учнівської молоді, впливає на розвиток її потреб, інтересів, мотивів, відносин, соціальних і фізичних установок, спрямованості й посідає важливе місце в регулюванні його поведінки.

Результатом співвідношення, взаємозв'язку компонентів у структурі механізму функціонування ціннісно-нормативної регуляції є сформованість певних фізичних установок. На думку Д. Узнадзе, установка – це специфічний стан суб'єкта, що характеризується готовністю до здійснення його актуальної потреби [3, с. 397].

Доцільно виділити в складі військово-патріотичної культури елементи: фізичної готовності учнівської молоді, основними якими є – атлетичність і могутність, енергійність (вибухова сила) і міцність, сила і витривалість, стійкість і мобільність (напруженість), незламність і непохитність, прудкість і моторність, різкість і динамічність, вправність і пружність, стрункість і пластичність, гнучкість і спритність, рівноважність і ритмічність, влучність і точність [4, с. 10].

Формування фізичної культури учнівської молоді до захисту України відбувається в соціальному (вплив сім'ї, школи, вулиці), педагогічному (вплив батьків, вчителів, вихователів, майстрів, психологів, ветеранів визвольних змагань і Збройних сил України) та особистісному (самовдосконалення, самонавіювання, саморозвиток) аспектах.

Отже, поступове усвідомлення на державному рівні значущості фізичного виховання, збереження, підтримки та відновлення здоров'я нації передбачає розгортання передусім соціально-психологічних досліджень шляхів підвищення у молодого покоління усвідомлення цінностей здоров'я, здорового способу життя, професійної та фізичної готовності захищати Батьківщину і щоб усі вогневі провокації, на які наважуються окупаційні війська противника на сході України були знищені нашими підрозділами і в Україні наступив мир.

Тому батьки, педагоги зобов'язані формувати спонукальні мотиви учнівської молоді до професійної, психологічної та фізичної готовності учнівської молоді захищати Україну від агресора.

Література

1. Шиян Б., Зварищук О. Виховання відповідальності старшокласників за свій фізичний стан. *Фізичне виховання в школі*. 2005. № 1. С. 41-46.
2. Микитюк О. Застосування здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі студентів аграрних університетів. Запоріжжя, 1999. 96 с.
3. Узнадзе Д. Психологические исследования. Москва : Наука, 1996. 458 с.
4. Мисак Б. Формування військово-патріотичної готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2010. 22 с.

Богдан Мисак

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Людмила Бондарюк

студентка IV курсу ОР «бакалавр» спеціальності «Соціальна робота»

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ

СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Проблема сімейного насильства надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я є основою суспільства і повинна перебувати під особливим захистом

держави. Насильство й жорстокість у сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві і загалом.

Проблема насильства, зокрема, насильства в сім'ї, є досить актуальною для сучасного суспільства. Саме право на захист від насильства над особою, є одним із найголовніших прав громадян.

Науковцями глибоко аналізувались соціокультурна та історична обумовленість феномену насильства; формуються концепти, де розглядаються системні чинники насильницьких практик і агресивної взаємодії; зокрема, соціопсихологічні детермінанти сімейного насилля тощо (К. Бабенко, Л. Берковиц, А. Бандура, Н. Гришина, І. Грабська, А. Квітковська, В. Кудрявцев, В. Лунеев, М. Дмитренко, П. Власов, А. Гусейнов, О. Волянська, О. Бойко, В. Шерстобоев та ін.). За останні десятиліття спостерігається психолого-педагогічний пошук і розробка окремих питань сімейного насильства в дослідженнях Ю. Якубова, Н. Лавриненко, М. Московки, О. Балакіревої та ін.

Мета: теоретично інтерпретувати сутність і специфіку феномену сімейного насильства.

Прийнято виділяти наступні форми насильства в сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, завдання шкоди його честі і гідності. Це тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, штовхання тощо [1, с. 142].

Жінки, що піддаються домашньому фізичному насильству, мають надмірне терпіння і готовність до багаторазового прощення кривдника. Це терпіння пов'язане з почуттям страху економічних ускладнень, небажанням залишати дітей без батька, жалістю до чоловіка, побоюванням втрати поваги суспільства.

А ще дуже важливою проблемою є застосування батьками сили щодо дітей. На цей процес великий вплив робить культурний компонент.

Фізичне насильство завдає шкоди не тільки тілесному, але й психологічному благополуччю. Але психологічні наслідки фізичного насильства виявити набагато складніше.

Серед підлітків з девіантною поведінкою більше 70 % мають досвід фізичного насильства, причому хлопчики і дівчатка приблизно в рівній мірі. Але існує гендерна різниця в характері насильства. Дівчатка більшою мірою, ніж хлопчики, відчувають насильство всередині сім'ї, хлопчики – поза сім'єю.

У дитини, яка піддавалася жорсткому поводженню, потім у дорослому віці вона починає проявляти до оточуючих таку ж жорстокість, якої сама була піддана. Згідно ряду досліджень, батьки, які застосовують фізичні методи покарання своїх дітей, часто походять з неблагополучних сімей і в дитинстві страждали від жорстокості своїх батьків. Іноді фізичне покарання дітей може практикуватися в сім'ї впродовж декількох поколінь.

Сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, а також дії сексуального характеру відносно неповнолітнього члена сім'ї. Сексуальне насильство також включає в себе такі дії, як шантаж, зґвалтування, примушення до статевих відносин в неприйнятній для жінки формі, примус до статевих стосунків у присутності інших людей або з третіми особами, заподіяння болю і шкоди здоров'ю жертви вигляді дій сексуального характеру.

Про сексуальне насильство в сім'ї, як правило, заявляють жінки, які мають порівняно невеликий термін подружніх-партнерських відносин, невелика кількість дітей, які не відносяться до груп соціального ризику по безробіттю. Це жінки, які усвідомлюють свої права на своє тіло, що пов'язано з сексуальною освітою. Жінкам – представницям більш старшого віку, як правило, проблема сексуального насильства в шлюбі може взагалі здаватися неіснуючою внаслідок радянського типу соціалізації.

Сексуальне насильство завжди завдає шкоди фізичному, психічному чи психосексуальному здоров'ю дитини. Сексуальне насильство над дитиною – це третя за частотою народження форма насильства.

Діти та підлітки, залучені в сексуальні дії, повністю їх не розуміють і не усвідомлюють і, отже, не здатні давати згоду на них. Об'єктом зазіхань на статеву свободу і недоторканність можуть ставати як дівчатка, так і хлопчики. Життя дітей, що піддаються сексуальному насильству, проходить в умовах соціальної ізоляції. Сексуальне насильство, як правило, ховається і самою дитиною, і дорослими. Ситуації, коли дитина повідомляє мамі (або іншому члену сім'ї) про насильство, але дорослий «не чує» дитини, це означає що в сім'ї є певна дисфункція. Відсутність підтримки матері сприяє тривалості сексуального насильства.

Порівняно мало вивчені інші форми сексуального насильства. Основна увага приділяється статевим злочинам проти жінок і дівчаток, недостатньо інформації про наслідки сексуального насильства для хлопчиків. Це створює хибне уявлення про рідкості сексуальних посягань проти осіб чоловічої статі і про відсутність у цих злочинів важких наслідків. Але для дітей молодше 10 років незалежно від статі є високий ризик піддатися сексуальному насильству з боку дорослих близьких родичів. Існують дані про те, що «групою ризику» щодо сексуального насильства є усиновлені або взяті на виховання діти [2, с. 11].

Психічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися шкода психічному здоров'ю. Цей тип насильства є найбільш поширеним і присутній практично у всіх випадках насильства в сім'ї. Якщо всі інші форми насильства легко визначаються, оскільки мають чіткі фізіологічні наслідки, то явні ознаки психологічного впливу рідко видно, а наслідки при цьому можуть бути надзвичайно важкими. Крім того, психологічне насильство досить часто виступає не саме по собі, а разом з іншими видами насильства.

Правильне публічне інформування про психологічне насильство – це захист людей від його впливу. Правдиво подана, підкріплена висновками інформація не тільки допомагає людині зрозуміти, що таке психологічне насильство, але й виробляє імунітет до подібних впливів.

Інформування про психологічне насильство без професійного аналізу призводить до того, що інформація втрачає об'єктивність. В результаті, на неї не реагують державні структури і правоохоронні органи, які зобов'язані першими реагувати на публічно подані факти порушення законодавства. Кожен випадок психологічного насильства необхідно розглядати спираючись на існуючу законодавчу базу. Причини психологічного насильства над людьми можуть бути різні. Методи впливу на людей також носять різноманітний характер [3, с. 4].

Психологічне насильство в будь-якому прояві є неприпустимим втручанням у приватне життя громадян і створює значну соціально-психологічну проблему. Відповідно, оцінку даному явищу необхідно давати тільки із залученням широкого кола фахівців.

Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу й іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я. Часто жінки залежні від чоловіків економічно в силу різних причин: народження дитини, заборона з боку чоловіка на роботу, безробіття, дискримінація на ринку праці. З іншого боку, навіть працюючі і заробляють більше за чоловіка жінки можуть стати жертвами насильства.

Насильством в сім'ї, відповідно до статті 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», визнаються «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [4, с. 108].

Особа, яка постраждала від насильства в родині, може звернутися до:

- управлінсь та відділів у справах сім'ї, молоді та спорту обласних та районних державних адміністрацій;
- відповідних підрозділів органів внутрішніх справ – дільничних інспекторів міліції, а якщо це стосується дитини, то до кримінальної міліції у справах дітей;
- центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- центрів соціально-психологічної допомоги;
- центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- неурядових організацій, які працюють у сфері запобігання насильству в сім'ї.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює спірні правовідносини, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5]. Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної

політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Отже, насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Протягом багатьох років проблема насильства в сім'ї в нашій країні замовчувалася, такі факти не піддавалися розголошенню, проте це не означало, що насильства в сім'ї не було. Така ситуація пояснювалася тим, що будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. З часом ситуація змінилася, і на сьогодні проблема протидії насильству в сім'ї привертає увагу як політиків, так і усієї громадськості. В останні роки в нашій країні почали приділяти увагу цій соціальній проблемі

Література

1. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

2. Юридичні аспекти захисту жертв насильства в сім'ї: навч. пос. / за ред. Чернехової Є. Чернігів : вид. ЧІГН, 2004. 149 с.

3. Мельник Ю, Шаргородський С. Надання допомоги дітям – жертвам насильства. *Психологічна газета*. 2007. № 8. С. 4-7.

4. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»: Практичний посібник для органів та установ із попередження насильства в сім'ї / під ред. О. Рудневої. Київ : Лестар, 2006. 124 с.

5. Верховна Рада України. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». № 5294. Грудень, 2017. 28 с.

Богдан Мисак

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Світлана Вербова

*студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПАТРОНАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Зазначені положення ст. 3 Конституції України однаково стосуються осіб, які через різні причини не мають можливості самостійно перебувати в повноцінних родинних

взаємовідносинах, здійснювати і захищати свої права та інтереси. Однією з найважливіших форм захисту прав таких осіб є патронатні відносини.

Вивчення праць А. Капської, Н. Трофімової, С. Дуванової, Т. Пушкіної, М. Беляєва, І. Кузнецова, О. Яременко, Н. Комарової, Л. Волинець, І. Пешої, В. Лютого, І. Миговича, І. Козубовської, Л. Алексєєвої, Л. Мардахаєва, Б. Архипова, Л. Белякової, Л. Завацької, Н. Назарової, О. Холостової та ін. дало можливість виявити різноманітні підходи до визначення поняття «патронат». Поняття «патронат», як мінімум, вживається у таких основних значеннях: 1) як основа утворення родинних взаємин у ситуації, коли знаходиться певна частина дітей, які втратили батьків (діти-сироти), чи через різні причини позбавлені батьківського піклування, а також наявна відповідна категорія дорослих осіб, які не мають / чи мають своїх дітей, та виявляють своє бажання взяти одну чи декількох таких дітей на патронатне виховання; у цих випадках держава офіційно юридично закріплює таке оформлення родинних взаємин через термін «патронат»; 2) як діяльність родичів (поєднаних кровноспорідненими зв'язками по різних лініях) чи близьких / нерідних осіб (емпатійно й альтруїстично налаштованих до дітей, позбавлених батьківського піклування), спрямована на турботу й підтримку цих дітей у задоволенні їхніх основних життєво необхідних потреб, захист їх інтересів у процесі особистісного становлення; 3) як діяльність окремих груп осіб, що представляють різні інституційні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (притулки, інтернатні, патронатні та інші утворення), що призвело протягом тисячоліть в окремих країнах і періодах до крайніх кроків усупільнення виховного процесу стосовно цих дітей (і навіть до хворобливих наслідків їх депривації і невідповідності їх до родинного життя) [5, с. 83]

Незважаючи на численні праці, присвячені питанню соціального виховання дітей, пошуку ефективних форм виховання їх, профілактиці негативних явищ в дитячому середовищі, патронат над дитиною залишається актуальним, адже в українському законодавстві означена форма виховання дітей з'явилася досить недавно.

Мета статті – розкрити сутність та особливості удосконалення патронатних відносин в Україні в умовах розбудови української державності.

Одним із головних завдань соціальної держави є вирішення питань, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. На сьогодні створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей є одним із найважливіших завдань. Тому специфіка і основна спрямованість соціальної політики в галузі дитинства полягають у тому, щоб всіляко пом'якшувати вплив на дітей негативних наслідків тих процесів, що відбуваються у суспільстві, а також створити умови для більшої ефективності існуючих і виникнення нових соціальних інститутів, які мають задовольняти потреби і реалізовувати інтереси дітей.

Патронат над дітьми – це тимчасовий догляд та виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, батьками або особами, які їх замінюють, складних життєвих обставин та на період прийняття рішення

про набуття дитиною статусу сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, визначення форми її подальшого влаштування. У широкому значенні патронат над дітьми можна розглядати як систему соціальних взаємодій, процес спільної діяльності, під час якої особи, групи чи спільноти безпосередньо чи опосередковано впливають одне на одного; він передбачає прояви взаємної зацікавленості й відповідальності, допомоги й співпраці [6, с. 123]. Патронат над дітьми становить інноваційну соціально-педагогічну систему взаємодії фахівців соціальної сфери, патронатних вихователів, рідних батьків, родичів дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах.

У межах такого тлумачення метою патронату вважають забезпечення права на сімейне виховання дитини, яка через складні життєві обставини не може проживати разом зі своїми біологічними батьками або іншими законними представниками, надання комплексу послуг у відповідальності до найкращих інтересів дитини в період подолання її сім'єю таких обставин або пошуку найбільш оптимальної форми влаштування дітей та захист її прав.

Діяльність інституту патронату в Україні було розпочато з ініціативи Київської міської ради, яка в листопаді 2008 року ухвалила Положення, яке дало змогу киянам брати на тимчасове виховання дітей, позбавлених батьківського піклування.

Втілення експериментальних проєктів спиралось на окремі норми чинного сімейного права України.

На продовження реформування інституту сімейного патронату в березні 2016 року Кабінетом Міністрів України розглядався проєкт Постанови про проведення експерименту із здійснення патронату над дитиною у три етапи дитиною.

Однак до 2017 року організаційні питання здійснення сімейного патронату так і не знайшли свого закріплення у правових актах. Лише 16 березня 2017 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Деякі питання здійснення патронату над дитиною», якою було детально визначено механізм створення та організації діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування, дитини в такій сім'ї і затверджено: порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя; типовий договір про патронат над дитиною та порядок оплати послуг патронатного вихователя та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя .

Наступним етапом реалізації даного правового експерименту стало підписання договору органу опіки і піклування з родиною, яка буде здійснювати патронатне виховання.

Проведення патронатних відносин у сучасній Україні передбачає у першу чергу формування нормативно-правової бази.

Процес її формування розпочався з прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» від 26 січня 2016 року,

у якому було викладено в новій редакції Главу 20 СК України «Патронат над дитиною».

Аби забезпечити передбачене Конвенцією ООН право кожної дитини на сімейне виховання потрібно розширювати форми сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, враховуючи світовий досвід з поправкою на можливості країни. Для розвитку патронатної форми влаштування дітей певні передумови в Україні вже є. Вона передбачена Сімейним кодексом України. Залишилося удосконалити відповідну нормативно-правову базу для практичного запровадження патронату, розробити заходи соціальної підтримки патронатної сім'ї на державному рівні. У цьому сенсі доцільно внести зміни до глави 20 Сімейного кодексу України щодо патронату та прийняти відповідний закон, яким визначити статус патронатних вихователів, функції уповноважених органів і служб зі супроводження патронатних сімей та роботи з батьками дитини, заходи державної підтримки як дітей у патронатних сім'ях, так і патронатних вихователів, що підвищить престижність діяльності з патронатного виховання та зменшить ризики виникнення складних життєвих обставин через відсутність належного батьківського піклування.

Подальший розвиток сімейного патронату до певної міри залежить і від економічних чинників, зокрема, від того, наскільки держава та суспільство зможуть пом'якшити вплив нестабільності та економічної кризи на патронатні сім'ї, допомогти їм виконувати виховні функції.

Важливу роль має відіграти й організаційний чинник. Способом ефективної діяльності державних органів повинен бути послідовний моніторинг впровадження інноваційної форми піклування над дітьми, доопрацювання процедур та правил з тим, щоб сповна захистити права дітей, посилення контрольних функцій Служб у справах дітей.

Література

1. Булеца С. Б. Періодизація розвитку патронату. *Вісник ЗНУ*. 2012. № 4(І). С. 69–73.
2. Євко В. Ю. Патронат як вид влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. 2008. Випуск 1(3). С. 50–56.
3. Макійчук Т. Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків. *Віче*. 2009. № 6. С. 24–26.
4. Мироненко В. П. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 2013. № 3. С. 56–63.
5. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 83–90.
6. Черновалюк Ю. Ю. Деякі проблемні питання щодо правового регулювання патронату за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Одеса : юрид. літ., 2009. С. 121–128.
7. Цирфа Ю. Догляд за дітьми, позбавленими батьківського піклування: альтернативні практики. *Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал*. 2013. № 13. С. 38–40.
8. Яніцька І. А. Правовий статус патронату як форми сімейного виховання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58 С. 315–321.

Богдан Мисак
*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*
Тетяна Шемет
*студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*
*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*
м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ХВОРІЮТЬ НА ДЕМЕНЦІЮ

Люди похилого віку становлять значну частку населення. У них є різні проблеми зі здоров'ям, всі вони утруднюють усталений спосіб життя людини. Одним із найважчих порушень є деменція, або старече слабоумство/недоумство, яка надзвичайно швидко поширюється серед населення старших вікових категорій. Згідно зі статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я за 2015 р., у світі живе понад 46 млн осіб, які страждають на деменцію. У 2017-му році їх вже було 50 млн. Експерти прогнозують, що цей показник збільшиться удвічі до 2030 р. та утричі до 2050 р. [3].

Вирішення питання допомоги людям, які живуть із деменцією, потребує комплексного підходу. Тому воно радше є мультидисциплінарним. Над його вивченням працюють вчені медичної галузі (Н. Грицай, Н. Бачинська, А. Дубенко, Н. Литвиненко, Т. Литовченко, К. Логановський, О. Мишаківська, Н. Мурашко, І. Пінчук, І. Черненко), педагогічної (С. Архипова, А. Капська, І. Мигович, Н. Романова, Н. Тимошенко) та інші.

Науковими дослідженнями зафіксовано часті випадки порушення вагомих когнітивних функцій в осіб із деменцією, як-от порушення пам'яті, мислення, логіки, мовлення, погіршення навичок орієнтування, послаблення здатності навчатися. В таких людей зазвичай погіршується емоційний контроль та навички соціальної поведінки [1, с. 93]. Деменція найчастіше спостерігається при хворобі Альцгеймера, однак зафіксовано також її поширення внаслідок інших захворювань, що певним чином мають вплив на людський мозок [4].

Люди похилого віку з деменцією вирізняються серед інших осіб похилого віку незвичними проявами поведінки. Так, вони можуть постійно повторювати одне й те ж запитання, по кілька разів перепитувати про очевидні речі. Часто в такої людини нав'язливою стає яка-небудь фраза, яку вони можуть по кілька разів повторювати, навіть якщо це абсолютно не стосується теми розмови. В окремих осіб спостерігається повторення одних і тих самих рухів, причому це відбувається досить часто і літня людина не зважає на такі особливості свого стану. З ерою мобільних телефонів відбулося покращення зв'язку між людьми різних категорій. Це, безперечно, позитивно, однак особи з деменцією використовують це благо не зовсім розумно. Скажімо, вони можуть по кілька

разів на день або навіть і постійно телефонувати родичам чи близьким людям, причому їм нічого сказати, просто відбувається таке хворобливе повторення одноманітних дій.

Для літніх осіб із деменцією характерні швидко забудькуватість сучасних подій. Так, вони можуть пам'ятати те, що відбувалося з ними декілька років тому, і водночас забути, про що вчора розмовляли з родичами чи соціальним працівником. Їм набридають одноманітні дії, така робота викликає в них швидку втому. Часто літні хворі люди забувають імена родичів чи соціального працівника і нешвидко чи взагалі не можуть їх пригадати. Для них характерний т.зв. «синдром Плюшкіна», що проявляється в накопичуванні старих нікому не потрібних речей. Частими є випадки, коли вони в найнесподіваніших місцях ховали гроші, різний одяг чи навіть побутові предмети, причому без ніяких на те причин, бо ніщо не загрожувало стану їхнього майна. Такі хворобливі прояви часто проявляють в надмірні підозрливості: хворі деменцією люди підозрюють усіх у намірі завдати їм шкоди, приписують іншим людям неіснуючі загрози, начебто останні хочуть завдати шкоди їхньому здоров'ю тощо. Хвора людина різко змінює настрій від радісного до сумного абсолютно безпричинно. Вона впродовж нетривалого часу може і сміятися, і сумувати абсолютно без зовнішніх подразників.

Забування, некерування собою, своїми емоціями – це труднощі психоемоційної сфери. А ще у хворих деменцією зустрічаються фізичні труднощі, пов'язані як із особливостями літнього віку загалом, так і з особливостями захворювання. Це, наприклад, труднощі з пересуванням. Немоżliвість повноцінно переміщуватися часто закінчується падіннями, наслідком чого є як легкі, так і важкі тілесні ушкодження, аж до переломів.

Такі прояви поведінки, звичайно, втомлюють оточуючих і викликають велике роздратування, однак слід зважати, що деменція – це хвороба, і літня людина не винна в тому, що з нею відбувається. Часто це втомлює і саму людину з деменцією, тому оточуючим слід поблажливніше ставитися до таких особливих проявів поведінки, не лякати літніх осіб окриками, погрозами, а намагатися зрозуміти й полегшити життя хворої людини, наскільки це можливо.

Щодо особливостей провів незвичної поведінки в осіб із деменцією, вчені посилаються на дослідження 2018 року, що здійснювалося серед соціальних працівників Міжнародного благодійного фонду «Єврейський Хесед «Бней Азріель». Згідно його результатів, найпоширенішими формами проявів поведінки осіб, хворих на деменцію, є одноманітна повторюваність дій; складність у пригадуванні попередніх подій; неможливість виконувати одноманітну роботу; складнощі у пригадуванні імен родичів, опікунів чи соціального працівника; приховування особистих речей чи предметів побуту; накопичування непотрібних речей; часті перепади настрою; складність у пересуванні, що часто призводить до фізичних травм [2].

Література

1. Актуальні питання геронтопсихіатрії: навчальний посібник. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2010. 432 с.

2. Романова Н. Ф., Тимошенко Н. Є. Соціальна робота з людьми похилого віку, які живуть з деменцією: незвична поведінка та причини походження. *Соціальна робота та розвиток мереж соціальної підтримки: конференція молодих науковців*: збірник тез доповідей, 6 лютого 2019 року. Київ : НаУКМА, 2019. С. 72–76.

3. Dementia: a public health priority. *World Health Organization*. 2012. P. 112. URL: www.who.int/mental_health/publications/dementia_report_2012/en (дата звернення: 11.12.2019).

4. World Alzheimer Report 2016 / Alzheimer's Disease International. 2016. 140 p. URL: <https://www.alz.co.uk/research/world-report-2016> (дата звернення: 11.02.2020).

Богдан Мисак

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Павло Івасів

*студент I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Українська держава спрямовує свою увагу на плекання патріотичних почуттів в учнівської молоді. У низці нормативних документів йдеться про соціальне замовлення закладам загальної середньої освіти на національно свідомого випускника, психологічно, морально й фізично готового до захисту України.

Загалом в Україні вже створена теоретична база для розв'язання завдань щодо підготовки учнівської молоді до захисту України. Сьогодні є чимало досліджень наукового характеру, які розкривають основні аспекти проблеми. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання розробляють А. Афанасьєв, І. Бех, Б. Мисак, К. Чорна. Питанням формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни присвячені роботи М. Зубалія, О. Остапенка, М. Тимчика. О. Гончаренко розкриває формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України засобами позакласної роботи з фізичної культури, О. Кириченко вивчає досвід виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки. І. Бех, Т. Гриців, К. Журба, інші сучасні дослідники наголошують на потребі виховання ціннісного ставлення до Батьківщини в сучасних українських дітей.

Утім, щорічні звіти військкоматів показують, що готовність допризовної молоді до захисту України не відповідає сучасним вимогам. Через різні обставини (поганий стан здоров'я, схильність до девіантної поведінки, суїциду та ін.) значну кількість юнаків не залучають до військової служби. А це

означає, що учнівську молодь недостатньо ефективно готують до захисту України. Так, значна кількість випускників закладів загальної середньої освіти (понад 90 %) щорічно визнаються хворими [2, с. 3]. В учнівській молоді домінує низький рівень мотивації до служби в Збройних Силах України. Також зустрічаються численні випадки відсутності в молоді ґрунтовних знань про історію, культуру, українські традиції та звичаї. У практиці навчально-виховного процесу закладів загальної середньої освіти зазвичай не актуалізується національний досвід щодо духовного становлення і фізичного загартування майбутніх захисників України. Процес військово-патріотичного виховання здійснюється без урахування діагностичної та особистісно орієнтованої основ.

Чинники, що впливають на формування у старшокласників готовності до захисту України, проявляються на всіх рівнях і напрямках розвитку соціуму та суспільних інститутів. Вони мають об'єктивний і суб'єктивний характер, залежать від сучасного стану українського суспільства. Так, системна криза, що сьогодні наступила, проявляється, серед іншого, і в девальвації соціальних цінностей, у т.ч. і таких, як патріотизм, героїзм. Якщо раніше хлопець, котрий не служив в армії, вважався нездоровим і викликав співчуття чи осуд за ухиляння від військового обов'язку, то зараз навпаки: соціум радше прихильніше ставиться до тих, хто зумів «відкосити» від армії, ніж до тих, хто має активно виражену патріотичну позицію. До цього, серед інших факторів, призводить падіння соціального й економічного статусу молоді, яка на даний час є незахищеною, не може забезпечити себе матеріально, часто залежна від допомоги батьків. Невпевненість у завтрашньому дні, матеріальна неспроможність, відсутність належно оплачуваної роботи супроводжується посиленням духовної кризи в молодіжному середовищі, погіршенням фізичного і психічного здоров'я молодих людей.

Велику шкоду приносять антиармійські кампанії, які часто організовують різного роду ЗМІ. Вони свідомо підривають довіру до Збройних Сил України, поширюють сумнівні цінності, пропагують маловартісні речі.

Ще одним фактором звуження сфери позитивного впливу на формування у молоді готовності до захисту України є нечітке означення статусу осіб, котрі брали участь у військових конфліктах ХХ століття. Зважаючи, що ці конфлікти є тривалими і до їх вирішення залучена велика кількість осіб, варто негайно вирішувати проблеми їх статусу, тому що така невирішеність призводить до падіння авторитету армії в очах старшокласників – майбутніх призовників.

Також не в усіх школах повноцінно функціонують структури, що здійснюють патріотичне виховання учнівської молоді. Це, насамперед, громадські об'єднання та організації в закладах загальної середньої освіти, за місцем проживання молоді і на підприємствах. Ліквідація чи недостатнє функціонування цієї ланки суспільних структур, їхніх функцій із патріотичного виховання молоді негативно відобразилося на процесі формування у школярів готовності до захисту України. Водночас, як засвідчує практика, завдання військово-патріотичного виховання можуть бути ефективно вирішені завдяки військово-патріотичній діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу,

у т.ч. органів державного та військового характеру, освітніх закладів, громадських об'єднань, школярів та ін.

Підготовка старшокласників до захисту України в умовах Нової української школи може ефективно реалізуватися за наявності ефективного забезпечення: нормативно-правового, організаційно-управлінського, кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного. Переорієнтування змісту роботи школи в нових умовах вимагає також перегляду методик викладання тих предметів, під час читання яких формуються ключові компетентності готовності до захисту України: історія, правознавство, українська мова й література, фізкультура та ін.

Особистісного підходу потребує також методика викладання предмета «Захист України». Відрадно, що більшість керівників закладів загальної середньої освіти усвідомлюють необхідність підготовки учнівської молоді до захисту України з використанням народно-педагогічних надбань, потенціалу військово-патріотичного виховання, потребу врахування особливостей українського менталітету та вікових особливостей учнівської молоді.

Патріотизм, готовність до захисту України є одним із найважливіших обов'язків кожної людини. Звичайно, захист рідної землі є найвагомим обов'язком кожного українця, однак найактуальнішим це питання є для молодих людей, адже більше 85 % військовослужбовців відноситься до молоді [1, с. 1]. Готовність до захисту України потребує приділення більшої уваги військово-патріотичному вихованню як вагомій складовій національної системи освіти. Збройні Сили України у цих складних умовах потребують сильних духом мобільних воїнів, готових зі зброєю в руках захищати незалежність і суверенітет України. Утім, значна кількість учнівської молоді сьогодні має недостатню громадянсько-патріотичну, фізичну, соціально-психологічну і військово-професійну готовність до захисту України. Є. Козак, О. Остапенко, М. Тимчик стверджують, що причинами низького рівня готовності старшокласників до військової служби та захисту України є невисока ознайомленість з формами військово-патріотичної роботи; небажання учнів 10-11 класів брати участь у позакласній роботі. Значна частина викладачів допризовної підготовки потребують методичної підготовки [3, с. 47].

Отже, основними чинниками, що впливають на формування у старшокласників позитивного ставлення до захисту України, є навчально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти; публікації у засобах масової інформації; приклад усіх причетних до процесу виховання учнівської молоді.

Література

1. Гончаренко О. С. Формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2011. 20 с.
2. Кириченко О. В. Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Херсонський державний університет. Херсон, 2006. 23 с.

3. Козак Є. П., Остапенко О. І., Тимчик М. В. Особливості формування готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 4 (112). С. 47–51.

Галина Михайлишин

доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Марія Двожан

студентка I курсу ОР «магістр» спеціальності «Соціальна робота»

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні реформи системи освіти передбачають виховання всесторонньо розвинутої особистості, здатної до аналітичного мислення, критичного аналізу, творчих пошуків та оригінальних методів розв'язання завдань. Саме тому постає питання формування творчих компетентностей школярів.

Основу дослідження складають наукові праці В. Савчина, Л. Василенко, В. Оверчук, А. Фрадинської, Л. Клос, О. Грека, В. Брюховецької, Т. Дардан, М. Лук'янчук. У ракурсі розв'язання поставленої проблеми викликають інтерес ідеї вітчизняних вчених І. Кубенко, І. Єрмакової, О. Скоблікової, О. Кочерги, завдяки яким розкрито мета, зміст, методи та технології формування творчих компетентностей молодих школярів.

Метою статті є коротка характеристика особливостей формування творчих компетентностей дітей молодшого шкільного віку.

Поняття компетентностей та компетенцій науково обґрунтовано європейськими вченими Д. Мертенсом, А. Шелтоном, Р. Бадером та ін. у середині 80-х років минулого століття, які зазначають, що компетентність – це загальні, ключові або базові вміння, ключові кваліфікації, а також здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Натомість, компетенція – це сукупність повноважень органу чи особи, що встановлюються законом чи нормативним актом [2].

І. Кубенко зазначає, що компетентність, на відміну від компетенції, включає в себе не тільки професійні знання і навички, але й передбачає такі особисті характеристики, як ініціативність, критичне мислення, здатність до співпраці, вміння адекватно аналізувати ситуацію тощо. Таким чином, освіта відіграє ключову роль у формуванні будь-якого виду компетентності, оскільки

передбачає системний та систематичний процес розвитку знань, умінь, навичок і, що найважливіше, особистісних якостей.

Згідно із сучасним реформуванням системи шкільної освіти НУШ (Нова українська школа), змінено підхід до навчання школярів, що передбачає освоєння ними таких ключових компетентностей, як соціальні (уміння людини повноцінно жити в суспільстві: брати на себе відповідальність, ухвалювати рішення, робити вибір, безконфліктно розв'язувати життєві ситуації), полікультурні (розуміння, повага до людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас, політичних уподобань та соціального становища), комунікативні (уміння спілкуватися усно та письмово, рідною та іноземними мовами), інформаційні (уміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел), саморозвитку та самоосвіти (мати потребу і готовність постійно навчатися протягом усього життя) та продуктивної творчої діяльності, або творчі (готовність та потреба у творчості, уміння діяти у нестандартних ситуаціях, активізація творчих здібностей та реалізація творчого потенціалу школярів) [3].

Більш детальну характеристику творчих компетентностей подає С.Бондар: «Творчі компетентності – це знання, уміння, навички, ставлення, необхідні для успішної творчої діяльності та можливість використати їх в житті, на практиці. Вони визначається як здатність людини генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність бачити протиріччя; здібність переносити знання та вміння у нові ситуації; здібність відмовитися від нав'язливої ідеї, подолати інертність мислення; незалежність суджень; критичність мислення, здібність оцінювати» [1, с. 32]. Таким чином, творчі компетентності включають в себе не тільки набір знань і навичок, але і багатий внутрішній світ, а також ті особистісні характеристики, які допоможуть школярам у майбутньому.

Важливим аспектом у формуванні творчих компетентностей школярів є їх вікові особливості. На думку англійських вчених Г. Смітта та С.-І. Карлсон, значне дозрівання мозкових структур відбувається в 5-6 років, коли і спостерігається максимальний рівень дивергентного (креативне, нестандартне) мислення. Початок навчання в школі в 7-8 років веде до деякого зниження цього показника. Потім він зростає в початковій школі, досягаючи максимуму в 10-11 років, різко падає в 12 (4-й клас) практично до рівня 7-8 років і пізніше поступово наростає [5]. Відповідно, молодший шкільний вік є сенситивним, тобто максимально сприятливим для розвитку творчих компетентностей.

Формування творчих компетентностей – це, передусім, формування умов для всестороннього розвитку творчої особистості. Цікавими для нас є методики З.Шевців, які варто використовувати при формуванні творчих компетентностей учнів молодшого шкільного віку. Розглянемо деякі з них [4]:

- заохочення до спільної діяльності – це один з кращих соціально-педагогічних методів, оскільки групова робота максимально розкриває дитину, її лідерські якості, а також дає можливість повною мірою проявити себе;
- створення атмосфери розкутості – чи не найважливіший елемент у роботі соціального педагога з будь-якою категорією дітей. Проте у процесі

формування творчих компетентностей це особливо важливо, оскільки творчість вимагає особливої довірливої атмосфери. Мова йде про індивідуальний підхід на основі особистісних особливостей молодших школярів;

– Поблажливість до можливого безладу – творчість часто веде за собою безлад, тож не варто ставити акценти на чистоті і порядку;

– надання свободи вибору. В жодному разі не можна нав'язувати свої думки та ідеї. Все, що може соціальний педагог – подати ідею, допомогти з вирішенням проблеми, яка постала у процесі створення чогось нового та підтримати у будь-яких починаннях.

Дані методики з формування творчих компетентностей носять загальний характер, але підхід до кожної дитини має бути індивідуальним. Також, спеціаліст у своїй соціально-педагогічній діяльності повинен співпрацювати з педагогічним колективом, батьками учнів, а також фахівцями з організацій позашкільної діяльності.

Таким чином, думки вітчизняних та світових вчених сходяться у важливості і необхідності формування творчих компетентностей у дітей і виділяють молодший шкільний вік як сенситивний, тобто найбільш сприятливий для засвоєння не тільки творчих навичок, а й особистісних якостей та характеристик, що формуються у процесі засвоєння творчих компетентностей.

Література

1. Бондар С. Гуманізація процесу навчання в школі: навч. посіб. Київ : Стислос, 2001. 256 с.
2. Кубенко І. Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою» 2010. № 1.
3. Скоблікова О. Формування літературної компетентності учнів початкових класів. Харків : Видавнича група «Основа», 2014. 112 с.
4. Шевців З. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
5. Eysenck H. Genius: The Natural History of Creativity. Cambridge, UK : Cambridge University Press. 1995. P. 98-126.

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА ЗМІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ДИТИНИ

Захист прав дитини є одним із пріоритетних напрямків нинішньої соціальної політики в Україні. Сьогоднішня система захисту прав дитини вимагає пошуку, опрацювання і впровадження достеменних інноваційних

технологій. До таких технологій належить ЗМІ та інші медіазасоби (соціальні мережі, сучасна соціальна реклама, телевізійні канали тощо), яка спрямовується на одночасне охоплення широких верств населення. Зазначимо, що практика її використання має як позитивний, так і негативний досвід.

В Україні вплив ЗМІ та всього медійного оточення екстенсивно розширюється, відбувається бурхливий розвиток всіляких каналів комунікації. Проте для розвитку особистості та її медійної безпеки ці канали створюють величезну кількість від'ємної, неадекватної та суперечливої інформації.

Оскільки питання має кілька аспектів: відсутність підготовки й відповідальності журналістів у сфері прав дитини та незнання норм українського та міжнародного законодавства в цій сфері, недосконалість механізмів контролю дотримання етичних стандартів, недостатня співпраця з соціальними педагогами (юристами, психологами), відсутність ефективної системи санкцій із боку регуляторних органів у випадках порушення прав дитини.

Захист прав дітей та роль ЗМІ зафіксовано у міжнародних документах про права дитини, зокрема у «Декларації прав дитини» та в «Конвенції ООН про права дитини», а також у вітчизняному законодавстві – Конституції України, Законах України «Про охорону дитинства», у Загальнодержавній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2017-2021 роки» тощо.

Теоретичну основу дослідження складають положення психолого-педагогічної та юридичної наук про соціальний захист прав дитини (Н. Агаркова, І. Зверєва, О. Караман, І. Ковчина, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, Н. Шевченко та ін.) та положення про сутність і функції засобів масової інформації (Ж. Гонє, Б. Грушин, А. Москаленко, Н. Богомолова, П. Вацлавік, Є. Прохоров, І. Фомічова та ін.); психолого-педагогічні дослідження впливу засобів масової інформації на особистість (У. Шорт, А. Бандура, Дж. Джонсон, А. Ануфрієва, О. Волянська, Л. Найдьонова та ін.).

Мета дослідження – з'ясувати необхідність взаємодії соціального педагога та ЗМІ у забезпеченні прав дитини.

Як підтверджують емпіричні показники, вагому функцію у правовому захисті дитини виконують засоби масової інформації, які інтенсивно розвивалися в попередні десятиріччя. Вони потенційно спроможні виконувати посередницьку роль у захисті прав дитини шляхом наповнення їх соціально-педагогічно змістом [4, с. 5].

Всесвітня медійна спільнота, підсумовуючи практику співпраці з дітьми в процесі підготовки та розгляду дитячої тематики, а також впливу ЗМІ на дітей різного віку, підготувала ряд етичних положень. За цих умов необхідно сформулювати психолого-педагогічне підґрунтя вирішальних принципів найпоширеніших етичних кодексів, цілеспрямованих на соціально-правовий захист дитини. Тому необхідно символічно поділити на тематичні зони: відповідальне заохочення дитини до участі в медіавиробництві; унеможливлення нанесення шкоди від процесу участі (наприклад, врахування

особливостей інтерв'ювання дитини); запобігання суперечливим ефектам від вилу створеної медіапродукції, що послуговується постаттю дитини.

Залучаючи дітей до медіаматеріалів, журналісти мають бути особливо чутливими й дуже чітко дотримуватися професійних стандартів. Однак в українських ЗМІ часто трапляються порушення прав дитини, нехтування її інтересами, особливо при висвітленні випадків насильства над дітьми. Безумовно, задача ЗМІ – привертати увагу суспільства й органів державної влади до подібних інцидентів, проте робити це необхідно делікатно, не викликаючи в дитини надто більшої шкоди й не зачіпаючи її прав [1, с. 6].

Тому, показуючи закономірність встановлення взаємозв'язків з тим чи іншим виданням (каналом), соціальний педагог зобов'язаний знати, що він може запропонувати ЗМІ, а саме розширення спектра слухачів, телеглядачів, читачів, матеріали про вчинки, в яких бере участь немала кількість людей, ексклюзивну інформацію, участь знаменитих постатей, стабільну інформацію, назрілий, захопливий матеріал.

Окрім того, соціальний педагог у своїй діяльності повинен сформувати стратегію створення кола інформаційних джерел, якими він зможе користуватися:

- формування більш престижних джерел інформації (шляхом опитування, інтерв'ю);
- використання тільки тих видань, які за значенням інформування годяться для розміщення соціальної реклами чи матеріалів соціального змісту;
- налагодження власних комунікацій співпраці з представниками ЗМІ в якості постійного поставника інформації.

Отже, якщо соціальний педагог працює в загальноосвітньому навчальному закладі, то контакт зі ЗМІ здійснюються через міські чи районні органи освіти. Взагалі соціальний педагог несе відповідальність за інформацію, яка надається ЗМІ. Вимоги до такої інформації мають відповідати таким нормам: надійна, правдива, конфіденційна, точна, життєстверджуюча, конструктивна за значенням та емпатійно спрямована.

Соціальний педагог зобов'язаний зважати на перспективи співпраці зі ЗМІ, а саме:

- інформування суспільства стосовно питань та способів вирішення їх;
- формування громадської думки;
- інформування суспільства про роботу соціальних служб чи інших соціальних інституцій;
- популяризація та рекламування соціальних платформ, проектів та послуг;
- формування позитивної репутації роботи соціальних інституцій та їхніх працівників;
- пошук партнерів (спонсорів);
- залучення клієнтів, співробітників і волонтерів;
- вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування;
- анонс заходів, дійств, фактів, що будуть проводитися соціальною інституцією;

– підведення підсумків програми, проекту, акції [2, с. 57-58].

Досить часто під час висвітлення питань, пов'язаних із дітьми, ЗМІ мають низку проблем, а саме: порушення журналістами етичних стандартів під час залучення дітей до створення медіапродукту (особливо у випадках висвітлення питань, пов'язаних із насильством щодо дітей); порушення прав дитини, зафіксованих у вітчизняному та міжнародному законодавстві; використання образу дитини в неприйнятний спосіб та без суспільно значущої потреби; контент, що може завдати шкоди дітям (як-от зі сценами насильства, еротики тощо) демонструється в час, коли його можуть побачити діти та ін. [1, с. 6]. Тому соціальний педагог повинен виробити тактику взаємодії зі ЗМІ, тобто здійснювати дослідження ЗМІ, що діють в регіоні, їхньої аудиторії, тематичної спрямованості, обирати ЗМІ, які оптимальні для співпраці, налагоджувати стосунки з редакціями обраних ЗМІ та з окремими журналістами та ін.

Тому для цього соціальний педагог повинен обрати форми співпраці зі ЗМІ, а саме: інформування (прес-реліз, прес-конференція); консультування; інтерв'ю; стаття; рубрика; тематична програма (цикл), а також може реалізовувати такі види інформаційного впливу, як соціальне рекламне інформування [2, с. 57-58].

Захист і розширення прав і можливостей дітей є пріоритетним завданням порядку денного різних європейських структур. Саме в Рекомендаціях Ради Європи щодо «розширення можливостей дітей у новому інформаційному та комунікаційному середовищі» (2006 р.) йдеться про те, що держави-члени зобов'язані мати погоджені стратегії інформаційної освіти і навчання, які б допомагали в розширенні прав і перспектив дітей та їх педагогів (соціальних педагогів) і допомогли істотніше застосовувати інформаційні та комунікаційні сервіси і технології. Значення навчання інтернет-навичкам та медіаграмотності підтверджена в іншій Рекомендації (2009 року), де є заклик до держав-членів щодо розвитку та сприяння, у співпраці з виразниками приватного сектора та громадянського суспільства, розробленню стратегії для захисту дітей від змісту і поведінки, що несе ризик завдання шкоди, і водночас оберігає їх активну участь у новому інформаційно-комунікаційному середовищі.

Одна з відповідей на ці питання полягає в тому, щоб навчити підростаюче покоління стати більш критичними та досвідченими користувачами ЗМІ. Медіаосвіта спрямована на те, щоб зробити усіх громадян, особливо дітей та молодь, обізнаними про силу засобів масової інформації і забезпечити для них можливість розрізняти інформацію хорошої та поганої якості, визначати щирі та ненависні повідомленнями. Медіаосвіта може допомогти аудиторії навчитися бути вибірковими, а не уразливими для реклами, а також підтримувати онлайн безпеку та належний рівень конфіденційності [3].

Тому медіаосвіту необхідно розглядати в таких напрямках, як медіаосвіта майбутніх фахівців: журналістів (телебачення, радіо, преса, інтернет), загалом усіх причетних до ЗМІ, медіаосвіта майбутніх педагогів (соціальних педагогів) в університетах, педагогічних факультетах та медіаосвіта як частина загальної освіти школярів і студентів, що навчаються у ЗСШ, коледжах, ЗВО та ін. закладах освіти.

Медіаосвіта є частиною основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження, права на інформацію, інструментом підтримки демократії.

Таким чином, взаємодія соціального педагога та ЗМІ у забезпеченні прав дитини має декілька аспектів, зокрема, це забезпечити правову грамотність журналістів, при цьому немає потреби дублювати норми цивільного чи сімейного кодексу в законах, які регулюють суто медійну діяльність.

Наступна проблема взаємодії соціального педагога з медіа полягає в можливості створити умови, щоб не завдати великої шкоди психологічному благополуччю й розвитку дитини, тому це питання етики. Оскільки етичні норми захисту дитини від потенційної шкоди, якої може завдати перегляд певних сцен (аж до завдання психічної медіатравми), від викривлення образу світу під впливом медіа, коли порушується розвиток і дитина сама може собі нашкодити своїми діями чи рішеннями, а також від змін у соціальному оточенні й реальному житті дитини, спровокованих впливом медіа.

Останній аспект взаємодії соціальної педагога та ЗМІ – це впровадження медіаосвіти у навчально-освітній процес ЗСШ, коледжах, ЗВО та інших закладах освіти.

Література

1. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил. Спеціальний звіт. Київ : ГО «Телекритика», 2016. 48 с.
2. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 134 с.
3. КОМПАС: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/media> (дата звернення: 08.02.2020).
4. Сватенков О. В. Педагогічні умови захисту права дитини на сім'ю засобами соціальної реклами: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2010. 19 с.

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Ярина Базира

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ В УМОВАХ ЗСО

Підвищення рівня правових знань у населення України, його правосвідомості та правової культури можливі лише за умови повсякденного, професійно організованого правового виховання, здійснюваного з використанням усіх його форм, у тому числі й за допомогою найновішої

науково обґрунтованої юридичної літератури та нових технологій організації діяльності. Розуміння основ різних галузей права – необхідна умова життєдіяльності кожного громадянина України.

Потреба у формуванні правової культури підростаючого покоління викликається тим, що майбутні фахівці різних рівнів уже сьогодні мають добре знати свої права і обов'язки, додержуватись правових і моральних норм, не припускатись правопорушень. Такого стану можна досягти за умови цілеспрямованого, систематичного та добре організованого правового виховання, формування нової правосвідомості молоді, розвитку її правового світогляду, системи правових знань, навичок правомірної поведінки, потреби керуватись правовими нормами у повсякденному житті.

Правове виховання учнівської молоді є необхідним компонентом ранньої профілактики відхилень у їх поведінці, тобто проведення виховної роботи на стадії формування основних рис характеру, відношень із середовищем. Спостереження соціальних педагогів та класних керівників свідчать, що у 98 % важких учнів і правопорушників 8-11 класів середньої школи несумлінне ставлення до навчання і відхилення у поведінці були помітно виражені вже у початковій школі, вчителі якої не змогли виправити їх поведінку [2, с. 6-7].

Правове виховання учня має два тісно пов'язаних між собою аспекти. З одного боку, воно орієнтує на вирішення конкретних завдань, що стоять перед учнями на сьогоднішній день, а з другого – повинно дати учневі перспективу на майбутнє. Суть правового виховання учня саме у перспективності; необхідно навчити кожну молоду людину не тільки виконувати вимоги закону, а проявляти активність у здійсненні законності і встановленого правопорядку.

На думку М. Орзіх, систему правового виховання можливо будувати стосовно до таких вікових груп: до 7 років – «нероздільна» програма морально-правового виховання; з 7 до 11 років – формування правових почуттів, правильного уявлення про основні права і обов'язки школярів перед державою, школою, класом, сім'єю; з 12 до 16 років – формування правової свідомості на основі сприймання підлітком елементів правового становища громадянина України, засвоєння основних уявлень і соціальної і особистісної цінності права, правопорядку, законності; з 15 до 17 років – розширення правових знань, формування уявлень про роль держави і права у суспільному розвитку. Правовиховна робота після 17 років має будуватися передусім з урахуванням освітнього та професійного стану молодої людини [3, с. 191].

Важливе значення для оцінки ефективності правового виховання має аналіз умов життя учня в сім'ї. Знання побутових умов, матеріального становища, характер взаємовідносин учня а батьками допоможуть педагогові пізнати і оцінити причини тих або інших його вчинків, негайних або позитивних правових орієнтацій, переконань тощо. Адже батьки перші, хто починає формувати характер дитини, її особу, правосвідомість. Сім'я – це своєрідна школа, де дитина отримує перші уявлення про дозволене й заборонене, набуває навичок нормативного мислення. Саме тут починає формуватися відношення до законів. Дуже важливо, коли з ранніх років молода людина привчена до праці, поваги до інших людей. Оскільки поки людина

дійсно не відчуває смаку трудового хліба, вона навряд чи зможе поважати ті норми права, які забороняють посягати на чужу власність. Безцільне марнування часу в під'їздах або просиджування на дискотеках чи перегляд фільмів жахів та порно продукції – аж ніяк не сприяють формуванню у молоді правової культури, поваги до діючих законів. У таких випадках самі лише бесіди чи лекції на правові теми не матимуть ніякого позитивного наслідку аж доки батьки не зрозуміють свою роль у правовому вихованні дитини [4, с. 102-103].

Ефективність правового виховання бажано оцінювати двічі протягом навчального року (жовтень і квітень), тобто на початку навчального року і наприкінці. Знайомство з учнями на початку навчання дає змогу соціальному педагогові з'ясувати, в якому стані знаходиться правосвідомість вихованців після канікул, які нові зміни відбулись у правовому мисленні, від чого вони позбавились, чим займались, з ким познайомились, як проводили час тощо. Все це, як відомо, помітно впливає на характер правового мислення молодої людини, її повсякденну поведінку. Врахування помічених змін у правосвідомості учня дозволить соціальному педагогові визначити тактику правовиховних стосунків з ним.

Вивчення стану правосвідомості учнів наприкінці навчального року дозволяє оцінити ефективність правовиховного впливу під час навчання, побачити, чи просунулись учні в своєму розвитку, чи набули якихось нових правових знань, чи вміють співвідносити своя поведінку з нормами права, які судження мають щодо правопорушень тощо [4, с. 56-67].

Зрозуміло, що робота соціального педагога з вивчення правової вихованості учнів, як і вся інша виховна діяльність, передбачає необхідний педагогічний такт, добре знання справи. Отримана інформація про стан правосвідомості учнів має відображати дійсне становище. Використовуються для цього різні методи оцінки ефективності правового виховання учнів наприклад, вивчення документів, спостереження, бесіда, анкетування.

Найдоступнішим методом аналізу ефективності правового виховання може бути вивчення документів. Тому у розпорядженні соціального педагога найчастіше знаходяться такі письмові документи, як інформація правоохоронних органів про стан правопорушень у навчальних закладах та населених пунктах; статистичні звіти про динаміку правопорушень; доповідні записки; матеріали науково-практичних конференцій; дані про наслідки перевірок стану законності; класні журнали; щоденники; публікації в газетах і журналах; радіо- і телепередачі тощо.

Аналіз таких документів дозволяє соціальному педагогу отримати цілий ряд об'єктивних даних про стан правосвідомості учнів, зробити висновки про їхню правову вихованість. Аналіз документів має певну послідовність, складається з кількох етапів: відбір джерел інформації; їх групування; оцінка; запис і тлумачення [1, с. 23-25].

Зрозуміло, що соціальному педагогові, навряд чи вистачить часу для того, щоб проаналізувати документи за всіма правилами і вимогами практики соціально-педагогічних досліджень. Отримані соціальним педагогом під час

такого аналізу результати потрібні перш за все йому самому. Вивчення документів, як й інші засоби вивчення правосвідомості учнів, збагачує педагога певними знаннями та уявленнями про правові установки і переконання учнів, їхнє відношення до норм права та моралі, побутові умови, оточуюче середовище, про я те, що може впливати на фактичну поведінку молодої людини. Соціальний педагог сам аналізує ефективність правового виховання і сам використовує результати аналізу в повсякденній практиці, вносить відповідні корективи до своєї діяльності. Аналіз документів носить в основному попередній характер, він має значення на перших етапах дослідженні оскільки надалі всебічну інформацію про рівні правової вихованок учня можна отримати за допомогою інших методів, наприклад, досвіду або спостереження, невимушених бесід чи анкетування з учнями, їхніми друзями або батьками.

Шляхом анкетного запиту можна виявити:

- рівень правосвідомості учнів з урахуванням впливу на цей рівень оточуючого середовища;
- виховний вплив окремих засобів правової пропаганди (бесід, лекцій, кінофільмів тощо);
- стан та ефективність правового навчання в учбових колективах.

При розробці анкети бажано виділяти блоки питань з таких найбільш поширених джерел правової інформації серед молоді:

- правове навчання (загальноосвітнє, в системі юридичного всеобучу, професійно–технічне тощо);
- усна правова пропаганда (лекції, бесіди, доповіді дискусійні клуби);
- засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса);
- побутове спілкування (в сім'ї, колі друзів, на вулиці, підліткових таборах, під час відпочинку);
- науково-популярна юридична література, юридичне самонавчання та самовиховання [2, с. 55].

Отже, вивчення ефективності правового виховання шляхом всебічного аналізу індивідуальних особливостей учнів у поєднанні з узагальненням даних про їхнє сімейне становище і побутові умови життя дозволяє соціальному педагогу накопичити, своєрідний банк інформації, яка допоможе йому правильно побудувати подальшу правовиховну роботу.

Література

1. Ковчина І. М. Підготовка студентів до соціально-правового захисту особистості: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ : НАУ, 2005. 196 с.
2. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навчально-методичний посібник. Київ : ВіАн, 1996. 352 с.
3. Орзіх М. Ф. Правова культура в системі сучасного конституціоналізму. *Право та культура: теорія і практика*. 1997. № 10. С. 190-192.
4. Правовиховна робота у школі : навчально-методичний посібник / за заг. ред. З. Л. Береговського. Івано-Франківськ : ОПППО, 2005. 176 с.

Роман Петришин
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Романа Грига
студентка 1 курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Дитяча праця, як питання порушення прав дитини, залишається гострою проблемою для багатьох країн. Вона укорінює в суспільстві бідність та злидні. У боротьбі з дитячою працею світове співтовариство докладає багато зусиль. Проте, поки що ця проблема мало знайома пересічному українцю. Зовсім недавно вважалося за добре, якщо дитина працює, наприклад, виконує домашню роботу, працює на сільгоспроботах під час літніх канікул тощо. Це мало назву «трудове виховання». А держава контролювала, щоб таке залучення дітей до праці не переходило у приховану експлуатацію. Тому в словосполученні «дитяча праця» більшість наших співвітчизників все ще не вбачає негативного змісту.

Але останніми роками з'явилися економічні та соціальні передумови перетворення трудової зайнятості дітей у найгірші форми експлуатації, що завдають шкоди їхньому здоров'ю, навчанню та нормальному розвитку. Йдеться про працю, яка позбавляє дітей можливості навчатися в школі або змушує їх, поза шкільними заняттями і виконанням домашніх обов'язків, працювати в інших місцевостях у відриві від сім'ї, або працювати у небезпечних і шкідливих для здоров'я умовах, або виконувати роботу, що заборонена міжнародним законодавством та законодавством України. Фактично, це експлуатація дорослими юних, наївних, слабких і незахищених громадян задля власного зиску [1, с. 39]

Дитяча праця є проблемою не лише «третього світу». Зараз в економічно розвинутих країнах регулярно виконують оплачувану роботу близько 26 % підлітків та молоді віком 15-18 років. Усе більше дітей змушені працювати в країнах з перехідною економікою, до яких належить і Україна.

Поширення дитячої праці в Україні, в тому числі незаконних її форм, обумовлено багатьма чинниками. Основні з них такі:

- важке матеріальне становище багатьох сімей зумовлює виникнення пропозиції дитячої праці працедавцям;
- неможливість продовжити навчання значною групою дітей збільшує пропозицію робочої сили на ринку праці;
- на стан дитячої праці значною мірою впливає тіньовий сектор економіки;

- недосконалість системи опіки та піклування призводить до збільшення кількості безпритульних та бездоглядних дітей, які задля фізичного виживання змушені працювати в найгірших умовах;

- у країні існує попит на працю дітей віком молодше 15 років, тобто раніше визначеного законом віку.

Середній вік початку трудової діяльності працюючих дітей в Україні становить 12 років. Лише 47,4 % працюючих дітей досягли 15 років – мінімального віку прийому на роботу згідно з кодексом законів про працю України. Багато дітей працює всупереч чинному законодавству. Тривалість робочого тижня працюючих дітей набагато перевищує допустимі законодавством межі для даної вікової категорії, а майже для 6 % працюючих дітей робочий тиждень був набагато довшим від визначеного законодавством для дорослого населення, тобто понад 40 годин. На умовах подовженого робочого тижня, часто навіть без вихідних, працює 24 % дітей, зайнятих у сільському господарстві, та 17 % дітей, зайнятих у торгівлі.

Останнім часом на національному рівні поширюється стратегія моніторингу дитячої праці. Вона пов'язана з включенням системи моніторингу дитячої праці до функцій та мандату інспекцій з нагляду за дотриманням законодавства про працю Міністерства соціальної політики України [2, с. 72-73]

Проблеми, пов'язані з використанням праці дітей і захисту неповнолітніх від експлуатації та виконання небезпечних робіт, розглядаються в низці міжнародних угод, важливою з яких є Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною. Конвенція встановлює широкий діапазон прав дитини, зокрема й право на захист від економічної експлуатації та здійснення будь-яких робіт, які можуть бути шкідливими для її здоров'я чи заважати одержанню нею освіти, заподіювати шкоди фізичному, розумовому, духовному, моральному чи соціальному розвитку.

Конвенція вимагає від країн, що підписали її, вжиття законодавчих, адміністративних, соціальних заходів, а також заходів у сфері освіти, спрямованих на практичну реалізацію її принципів положень, зокрема:

- на встановлення мінімального віку для влаштування на роботу;
- на визначення необхідних вимог щодо тривалості робочого дня та умов праці;

- на введення в дію відповідних видів покарань чи інших санкцій з метою забезпечення ефективного виконання її (регламентуючих) положень, а також інших міжнародних актів аналогічного характеру, особливо нормативно-правових документів, ухвалених Міжнародною організацією праці (МОП).

Міжнародна організація праці (МОП) багато уваги приділяє захисту прав дитини у сфері праці, зокрема, реалізує Міжнародну програму з викоренення найгірших форм дитячої праці (МОП–ІПЕК), учасниками якої сьогодні є 86 країн, у тому числі й Україна, де Програма реалізується з 2001 р. Метою Програми є поступова ліквідація найгірших форм дитячої праці шляхом зміцнення національного потенціалу країн світу у вирішенні питань проблеми дитячої праці та сприяння урядам цих країн ефективно впроваджувати

положення Конвенції МОП № 182 «Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці».

Інша Рекомендація № 190 (1999 р.) (дод. 5) щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці пропонує країнам, які ратифікували Конвенцію, внести до переліку видів шкідливої праці, що затверджуються на національному рівні, такі види робіт, заборонених для виконання дітьми (ст. 3):

а) види роботи, які наражають дітей на фізичне, психологічне чи сексуальне насильство;

б) підземні, підводні роботи, праця на небезпечних висотах чи в обмеженому просторі;

в) робота з небезпечними механізмами, обладнанням чи інструментами, чи та, яка вимагає ручного пересування чи транспортування тяжких вантажів;

г) праця у нездоровому середовищі, яке може, наприклад, наражати дітей на шкідливі речовини, засоби чи процеси, чи на температури, шумові рівні чи вібрації, які шкодять їхньому здоров'ю;

д) праця в особливо важких умовах, така як праця протягом великої кількості годин чи вночі, чи робота, виконуючи яку, дитина надмірно затримується у приміщенні роботодавця.

Тому для вирішення вищезначеної проблеми соціальним педагогам та освітнім закладам пропонується здійснювати соціально-педагогічну та просвітницько-виховну роботу щодо попередження та зменшення небезпечної праці. Знання, які отримують учні, студенти про дитячу працю допоможуть краще захищати себе та уникати ризикованих ситуацій.

Учні повинні знати свої права, а також мати уявлення про загрози і ризики для здоров'я, безпеки життєдіяльності, пов'язані з початком трудової діяльності. їм треба навчитися захищати себе, а для цього важливо знати, які саме закони забезпечують цей захист, до кого слід звертатися по допомогу в разі, коли їм загрожуватиме експлуатація. Роз'яснення учням їхніх прав повинно стати невід'ємною частиною навчально-виховної роботи в ПТНЗ. Таким чином, учні матимуть більше можливостей, щоб захистити свої права і вимагати їх дотримання. Тому рекомендується проведення тематичних заходів, таких як лекції, бесіди, диспути, тренінги, які сприятимуть підвищенню рівня обізнаності учнів, батьків з проблемами використання дитячої праці в Україні.

Під час проведення виховних уроків необхідно:

- сформулювати уявлення про суть дитячої праці, її масштаби на міжнародному, національному рівнях;
- дати визначення найгірших форм дитячої праці, її видів;
- визначити основні причини існування дитячої праці в Україні, а також найгірших форм дитячої праці;
- визначити сфери зайнятості та особливості потреб учнів, які залучені до дитячої праці;
- сформулювати уявлення про міжнародні та національні нормативно-правові інструменти заборони дитячої праці та найгірших форм дитячої праці і

навички користування ними при здійсненні моніторингу дитячої праці [2, с. 75-85].

Таким чином, залучення учнів до підвищення рівня поінформованості щодо дитячої праці має подвійну мету. Беручи участь у різноманітних заходах, учні дізнаються про дитячу працю, про ситуацію з цим явищем в країні та у світі в цілому, а також про результати її впливу на життя неповнолітніх та суспільство в цілому. Водночас учні поширюють ці знання в соціумі – через батьків, рідних, друзів тощо. Виходячи з вищезазначеного, педагогічні колективи, профспілки повинні контролювати дотримання норм національного законодавства у сфері праці, в тому числі й використання праці неповнолітніх, та звертатися до роботодавців з вимогою усунення порушень або недоліків, пов'язаних із застосуванням праці неповнолітніх.

Література

1. Биковець В., Курінько Р., Маршавін Д. Діяльність роботодавців та їхніх об'єднань у попередженні нерегульованої зовнішньої трудової міграції, протидії торгівлі людьми та ліквідації дитячої праці : навч. посібн. К., 2007. 174 с.
2. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової. Київ : Агентство «Україна», 2011. 292 с.

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Богдан Боднар

*студент I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Складна соціально-економічна ситуація в українському суспільстві безпосередньо впливає на один з найбільш важливих його елементів – українські сім'ї (їх норми, цінності), відображається на загальному соціальному контексті, формуючи середовище, в якому ці сім'ї існують. Один з висновків Національного звіту про стан сімей в Україні стверджує, що, на жаль, сім'я і шлюб все більше втрачають свої соціальні функції. Саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше зростає явище біологічного і соціального сирітства.

Основними законами, що регулюють питання соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків є: Конвенція ООН про права дитини, Конституція України, Кодекс про шлюб та сім'ю, Закони України «Про освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Останніми

роками прийнято низку Указів Президента України: «Про проведення в Україні у 2006 році Року захисту прав дитини», «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», Постанов Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 року № 267 «Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу», Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01 2004 року «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» та ін.

Отже, законодавство України гарантує цілу низку пільг та допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Разом з тим, соціальне сирітство як явище продовжує поширюватися.

Виходячи із економічних реалій, кількість українських сімей, які мають можливість усиновити чи встановити опіку над дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими батьківського піклування, зменшується, а відповідно збільшується частка тих дітей, які потрапляють у заклади соціального захисту. Найбільш прикорм є те, що діти сиротіють при живих батьках. Щороку близько 6 тис. дітей позбавляються батьківської опіки.

Ці та інші чинники формують проблеми вихованців інтернатних закладів. До їх складу входять проблеми як особистісного, так і міжособистісного характеру: відсутність навичок поведінки і спілкування з іншими людьми, невпевненість, комплекс неповноцінності, почуття соціальної відчуженості; недостатній прояв позитивних соціально-рольових орієнтирів, підвищена агресивність, нехтування собою як особистістю; проблеми адаптації до нового середовища.

Над вивченням даного напрямку роботи займалися такі українські вчені: А. Капська, І. Пеша, Л. Волинець, Н. Комарова, Г. Бевз, О. Яременко, В. Яковенко, О. Безпалько, І. Трубавіна та інші.

Актуальність теми обумовлена перш за все тим, що останнім часом в Україні зростає чисельність соціальних сиріт.

Для ефективного розв'язання питання соціально-правового захисту дітей-сиріт в Івано-Франківській області покликана Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р. Відтоді досягнуто вагомих результатів у сфері забезпечення прав дітей: у більшості регіонів країни зменшилися показники захворюваності дітей першого року життя; удосконалено законодавчу та нормативно-правову базу з питань упровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, що дало змогу збільшити кількість класів з інклюзивним навчанням; забезпечено пріоритетність сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (влаштування дітей цієї категорії до сімейних форм становить 90,5 %); активізовано процес усиновлення (усиновлення українських дітей громадянами України в чотири рази перевищує усиновлення їх іноземцями); проводиться реформування системи інтернатних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; активізовано

співпрацю з громадськими організаціями, спрямовану на соціальне становлення та розвиток дітей.

Ключовим міжнародним нормативно-правовим актом, котрий встановлює уніфіковані вимоги стосовно забезпечення прав дитини, є Конвенція ООН про права дитини. Вхідження України в Європейський Союз передбачає імплементацію європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей, ключові напрямки яких розкрито у Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016-2021).

З 2009 року в Україні в рамках реалізації Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року здобуто змістовних результатів у галузі дотримання прав дітей [2].

Реалізація захисту прав неповнолітніх на території Івано-Франківської області здійснюється на основі Регіональна цільова програма соціального захисту і підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту їх житлових прав, попередження дитячої бездоглядності та безпритульності на 2016-2020 роки, яка була затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 25.12.2015 р. № 49-2/2015.

Мета Програми полягає в подоланні дитячої бездоглядності та безпритульності, запобіганні дитячому сирітству, розвитку сімейних форм виховання дітей, створенні умов для всебічного розвитку та виховання дітей, забезпеченні житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа.

Зокрема, основними завданнями Програми є:

1. Підвищення ефективності функціонування органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань захисту дитинства, покращення умов проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
2. Попередження дитячої бездоглядності та безпритульності.
3. Розвиток сімейних форм виховання дітей.
4. Забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, які його не мають або втратили з незалежних від них причин, потребують його покращення.
5. Забезпечення належного утримання дітей в закладах соціального захисту дітей.

На думку авторів, виконання Програми дасть змогу забезпечити:

- підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань захисту дитинства, удосконалення статистичного обліку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- покращення умов утримання дітей в закладах соціального захисту дітей;
- першочергове влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України;
- профілактику алкоголізму і наркоманії серед неповнолітніх, попередження дитячої бездоглядності та безпритульності;

– здійснення контролю за дотриманням житлових і майнових прав неповнолітніх, особливо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– вирішення проблеми забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, які його не мають або втратили з незалежних від них причин, потребують його покращення;

– інформування громадськості з питань подолання дитячої бездоглядності і безпритульності, захисту прав дітей, в т. ч. житлових, розвитку сімейних форм виховання, пропаганди здорового способу життя серед неповнолітніх тощо.

Загалом, станом на 31.12.2019 року на обліку служб у справах дітей області перебувало 1435 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, функціонують 10 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховується 54 дитини, 81 прийомна сім'я (121 дитина), 1139 дітей влаштовані в сім'ї опікунів та піклувальників. У сім'ї громадян влаштовано під опіку, піклування 163 дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, створено 6 прийомних сімей (влаштовано 17 дітей), 2 дитячі будинки сімейного типу (влаштовано 15 дітей), усиновлено 26 дітей. Загалом, сімейними формами виховання дітей охоплено 90,5 % дітей.

На території області проживають 9 вихованців двох дитячих будинків сімейного типу, 4 прийомні сім'ї (7 дітей) та 4 дитини з сімей піклувальників, які прибули з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції.

У 2016-19 рр. 189 дітям надано статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; з них 13 – усиновлено, 127 – влаштовано під опіку, піклування, 5 – у прийомну сім'ю, 9 – у дитячий будинок сімейного типу, 6 – тимчасово влаштовано у сім'ї громадян, 29 – у державні заклади (15 – у центри соціально-психологічної реабілітації дітей, по 3 – у Надвірнянський будинок дитини, та лікувальні заклади, 4 – у ПТУ, 4 – у спеціальну школу-інтернат).

З метою захисту прав та інтересів дітей рішенням сесії обласної ради від 25.12.2015 року № 49-2/2015 затверджено регіональну цільову програму соціального захисту і підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту їх житлових прав, попередження дитячої бездоглядності та безпритульності на 2016-2020 роки. У 2016 році на придбання житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа з обласного бюджету виділено кошти в сумі 2 970,0 тисяч гривень.

Придбано житло 13 дітям-сиротам та 13 дітям, позбавлених батьківського піклування, проведено ремонт житла (шляхом співфінансування з районними, сільськими, міськими бюджетами) 2 та 4 особам відповідно вищезазначених категорій [1].

Таким чином, створення ефективної системи соціального захисту цієї категорії дітей і підлітків у значній мірі залежить від активної участі у ній органів виконавчої влади, які в свою чергу залежить від усвідомлення соціальним педагогом суспільної значущості зазначеного виду соціально-педагогічної роботи, а саме правозахисної діяльності дітей-сиріт.

Література

1. Про виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку області за 2016 рік і програму соціально-економічного та культурного розвитку області на 2017 рік. URL: <https://orada.if.ua/> (дата звернення: 02.03.2020).

2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80> (дата звернення: 02.03.2020).

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Надія Глов'як

*студентка IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОФІЛАКТИКА КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

XXI століття характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які безпосередньо мають вплив на підростаюче покоління. Діти за допомогою мережі Інтернет можуть навчатись та спілкуватись один з одним, проте медіацькування, тобто кібербулінг, останні роки набуває все більшого поширення. Тому одним із пріоритетних завдань для фахівців соціальної сфери має стати профілактика агресивності, жорстокості, нездорового медіадозвілля та кібербулінгу.

Підлітковий вік – це важкий період у житті дитини і для того щоб полегшити його протікання важливо оточити її любов'ю та підтримкою. Внаслідок змін психо-фізіологічних особливостей підлітка будь-які навіть незначні труднощі у спілкуванні з однолітками можуть призвести до суїцидальних думок. На жаль, кібербулінг не виняток. Якщо не проводити превентивні заходи щодо виникнення таких відхилень в поведінці, то суспільство стикнеться з жахливими наслідками – втратами дитячих життів.

Важливо належно оцінювати наслідки булінгу в тому числі і кібербулінгу для особистості, яка перебуває на межі формування свого світогляду, принципів та життєвих пріоритетів. Адже регулярне повторення асоціальної поведінки може перейти у загальний спосіб життя, протягом якого людина буде не здатна повноцінно взаємодіяти з членами суспільства. Нормою в такому випадку будуть різновиди девіантної поведінки. Тому соціально-правовий захист і вчасна профілактична робота повинна проводитись з єдиною метою та формулюванням завдань, які сприятимуть ефективній роботі та зменшення негативних наслідків даного явища.

19 січня 2019 року в Україні набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», в якому визначається поняття булінгу, типові ознаки, адміністративне покарання та напрямки роботи адміністрації загальноосвітнього закладу. Проте випадки кібербулінгу часто залишаються не розголошеними. Внаслідок недовіри до законодавства, особистісних переконань батьків та інших суб'єктивних чи об'єктивних чинників випадки про кібернасильство над підлітками не отримує глобального розголосу. З іншої сторони самі підлітки не можуть признатися, що стали жертвою, внаслідок незнання, невпевненості, почуття сорому чи недовіри до оточуючих. Тому соціально-правова профілактика в освітньому закладі повинна сприяти зменшенню поширеності явища кібербулінгу.

Поняття «кібербулінгу» є багатоплановим, становить інтерес не тільки соціальної педагогіки, а й інших наук, а саме: психології, педагогіки, соціології, правознавства та інших. До проблеми осмислення і дослідження кібербулінгу як сучасного різновиду медіа насильства в освітньому середовищі присвятили роботи соціальні педагоги, психологи, соціологи, правознавці та інші вчені, зокрема зарубіжні: І. Бердишев, К. Лоренц, Д. Ольвеус, В. Бесаг, І. Конн, українські: О. Лавриненко, В. Панок, С. Стельмах, В. Ролінський та інші. Профілактиці булінгу, кібербулінгу в освітньому середовищі серед підлітків присвячено роботи: О. Ворошук, О. Корабльової, А. Барліт та інші. Вплив правової діяльності на формування особистості вивчали І. Ковчина, І. Васильківська, І. Зверєва, В. Оржеховська, С. Сливка, М. Фіцула та інші.

Метою статті є обґрунтування явища кібербулінгу у підлітковому середовищі, а також визначення соціально-правових умов профілактики виникнення кібербулінгу в освітньому середовищі.

Підлітковий вік, як визнано психолого-педагогічною наукою – найважчий і найскладніший з усіх періодів розвитку дитини. Його називають перехідним, тому що протягом цього періоду відбувається своєрідний перехід від дитинства до дорослості, від нестигlosti до зрілості, що пронизує усі сторони розвитку підлітка: анатомо-фізіологічну будову, емоційну і інтелектуальні сфери, моральне становлення [2, с. 108].

Єдиного визначення кібербулінгу сьогодні немає, тому звертаємо увагу на визначення Б. Белсі, який один із перших дав тлумачення. Він вважає, що дане поняття «включає в себе використання інформаційних та комунікаційних технологій для підтримки навмисної, повторюваної і ворожої поведінки індивідом чи групою, метою якої є завдання шкоди іншим [1, с. 8].

Поняття «кібербулінгу» відносно нове для українського суспільства, але, на жаль, стало досить поширеним серед учнівської молоді. Тому пропонуємо для аналізу виділену типологію американських та європейських науковців, які глибше дослідили подану проблему сучасності. Американські дослідниці Р. Ковальски, С. Лімбер і П. Агатстон, на дослідження яких переважно посилаються в цій сфері, виокремили вісім типів поведінки, притаманних для кібербулінгу:

1. Суперечки або флеймінг (англ. *fleming* – пекучий, гарячий, полум'яний), - обмін стислими гнівними й запальними репліками між двома чи більше учасниками шляхом використання комунікаційних технологій.

2. Напади, постійні виснажливі атаки (англ. *harassment*) – переважно це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, потік СМС – повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з перевантаженням персональних каналів комунікації.

3. Обмовляння, зведення наклепів (англ. *denigration*) – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути текстові повідомлення, фото, пісні, які змальовують жертву в образливій формі.

4. Самозванство, перевтілення в певну особу (англ. *impersonation*) – переслідувач позиціонує себе як жертва, використовуючи її пароль доступу до акаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію.

5. Ошуканство, неправомірне одержання конфіденційної інформації та подальше її розповсюдження (англ. *outing & trickery*) – отримання персональної інформації в міжособистісній комунікації та передавання її (текстів, фото, відео) в публічну зону Інтернету або поштою тим, кому вона не була призначена;

6. Відчуження (остракізм), ізоляція. Онлайн відчуження можливе в будь-яких типах середовищ, де використовують захист паролями, формують списки небажаної пошти чи друзів.

7. Кіберпереслідування – приховане вистежування переслідуваних і тих, хто тиняється без діла поруч, яку зазвичай учиняють анонімно, з метою організації злочинних дій на кшталт спроб зґвалтування, фізичного насильства, побиття.

8. Хеппіслепінг (англ. *happy slapping* – щасливе ляскання) – порівняно новий вид кібербулінгу; це передавання відеороликів мобільним телефоном [4, с.278].

Важливо зазначити, що у соціального педагога одним із основних напрямків професійної діяльності є соціально-правова робота, яка реалізується на базі навчального закладу, а саме: попередження впливу негативних соціальних чинників на формування та розвиток особистості, проведення тренінгів, які сприяють поглибленому засвоєнню знань нормативно-правової бази та основних прав учнів. До пріоритетних завдань також входить формування загальної медіакультури учнів, правил спілкування в мережі та низку інших актуальних питань сучасності, які потребують консультацій кваліфікованих фахівців для підростаючого покоління. Для ефективності роботи, можна проводити різного виду опитувальники підлітків, для того щоб побачити загальну картину розуміння учнів даного явища.

Основним профілактичним напрямом є формування загальної медіакультури в сфері користування інформаційно-комунікаційними технологіями шляхом запровадження спільних правил, створення громадської

думки, формування в класі командного духу, колективу, а в школі – здорової спільноти [6, с. 25].

Таким чином, соціальний педагог проводить соціально-правову профілактику на трьох рівнях: первинна, вторинна та третинна. Первинна включає в себе усіх учнів освітнього закладу, основні завдання полягають у формуванні здорового соціально-психологічного клімату та адаптаційної особистості до негативних впливів соціального середовища.

Вторинна профілактика полягає у зменшенні розповсюдження асоціальних явищ серед учнів групи ризику. На даному етапі проводиться соціально-педагогічні та психолого-педагогічні виховні заходи групової форми роботи.

До третинної профілактики відносять комплексну роботу соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів. Така діяльність спрямована на ресоціалізацію, відновленню соціальних зв'язків з учнівським колективом конкретної особистості.

Соціально-педагогічна профілактика мобінгу (булінгу, кібербулінгу) має на меті зусилля спрямовані:

– на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз учнів, які можуть стимулювати виникнення мобінгу;

– на попередження ускладнення вже наявних проблем учнів [3, с. 85].

Особливості профілактики кібербулінгу серед підлітків у шкільному середовищі полягають у підтримці дитини сім'єю, створенні дружньої, довірливої атмосфери, що сприятиме налагодженню контакту та вирішенню проблеми кібербулінгу, якщо така подія трапляється, злагодженій роботі у школі, просвітницьких діях спеціалістів з кібербезпеки [5, с. 250].

Отже, соціально-правова профілактична робота щодо кібербулінгу в освітньому середовищі серед підлітків є важливим напрямком роботи фахівців освітньої сфери. Соціально-педагогічними умовами попередження негативних форм поведінки в мережі є ефективна просвітницька діяльність у закладі освіти. Тому обґрунтування особливостей та подальше вивчення причин виникнення даної проблеми може вберегти соціально-вразливих підлітків від потрапляння у небезпечні віртуальні ситуації, що негативно впливатимуть на соціально-психологічне становище особи в суспільстві.

Література

1. Вітюк Н. Кібербулінг як загроза психологічній безпеці особистості школяра. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 19. С. 129-138.
2. Ворошук О., Ступарик С. Прояви та шляхи ефективної профілактики булінгу в підлітковому середовищі. *Освітній простір України*. 2019. № 17. С. 107-114.
3. Корабльова О. О. Результати дослідження окремих аспектів профілактики мобінгу в малих групах школярів у загальноосвітній школі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 85-88.
4. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Кібербулінг в Україні – соціально-небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 275-284.

5. Міхаєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63) листопад. С. 247-251.
6. Найдьонова Л. А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : методичні рекомендації: Серія: На допомогу вчителю. 2011. Вип. 4. С. 25-34.

Оксана Протас
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Оксана Римик
студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗРОБІТНИХ ОСІБ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В УМОВАХ ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ

В Україні проблема соціального захисту осіб з обмеженими функціональними можливостями є особливо значущою через стійку тенденцію до зростання їх частки у суспільстві.

Згідно з обліковими даними Державної служби статистики на початок 2017-го року в Україні налічувалося близько 2,6 млн. осіб із інвалідністю [3]. Проте, працевлаштованими є приблизно четверта частина з них. На думку фахівців, ці показники є завищеними, так як зайнятість осіб із обмеженими функціональними можливостями часто існує тільки формально. Більш реальними є оцінки, які зазначають, що лише 13 % є працевлаштованими.

Особи з обмеженими можливостями потребують соціального захисту, а також розуміння їх проблем, ставлення до них як рівноправних членів суспільства. Інвалідність, порушуючи функції організму, суттєво знижує соціальну активність людини. Саме трудова діяльність сприятливо впливає на життєдіяльність таких осіб, дає змогу увійти в соціальну сферу, проводити час з оточуючими людьми, брати участь у суспільно корисній праці, а також дає їм відчуття своєї необхідності для суспільства, сприяє реабілітації.

Все це обумовлює необхідність пошуку шляхів вирішення проблеми соціального захисту осіб з особливими потребами та визначає актуальність наукових досліджень у сфері їх працевлаштування.

Окремі аспекти соціального захисту громадян досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені: Н. Болотіна, А. Гарсія, Дж. Груат, Т. Косова, В. Москаленко, І. Михайловська, В. Скуратівський, П. Шевчук та ін. Проблеми працевлаштування та зайнятості осіб з обмеженими можливостями вивчали: Н. Болотіна, О. Медведєв, Г. Чанишева, К. Уржинський та ін.

Проте, проблеми соціального захисту осіб з функціональними обмеженнями у працях вчених більш спрямовані на правові можливості працевлаштування, шляхи їх вирішення на загальнодержавному рівні, тому потребує розв'язання проблема соціального захисту таких осіб в умовах центру зайнятості.

Мета статті – виявити особливості соціального захисту осіб з обмеженими можливостями в умовах центру зайнятості.

Сучасне життя засвідчує широкий спектр проблем людей з обмеженими можливостями в Україні, що потребує посиленої уваги до них з боку держави й суспільства та соціального захисту.

Термін «соціальний захист» у перекладі з англійської мови «security» - безпека, охорона, захист, забезпечення, гарантування; «social» - «суспільний», «соціальний». У словнику-довіднику соціального працівника соціальний захист визначається як: система пріоритетів і механізмів реалізації законодавчо-закріплених соціальних, правових і економічних гарантій громадян, органів управління всіх рівнів, інших інститутів, а також система соціальних служб, яка має забезпечити певний рівень соціальної захищеності, що дають змогу досягнути соціально прийнятого рівня життя населення відповідно до умов суспільного розвитку [9].

Н. Болотіна трактує соціальний захист як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, які впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті [1].

Вченими визначено два основних підходи до поняття «соціальний захист». Соціальний захист у широкому розумінні стосується усієї соціальної сфери у державі і включає: соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, активні заходи (політика зайнятості, боротьба з безробіттям); у вузькому значенні – це певна сукупність дій, спрямованих на надання допомоги людині під час життєвих негараздів.

Право на соціальний захист мають громадяни відповідно статті 46 Конституції України, що передбачає забезпечення їх у випадку втрати працездатності, годувальника, безробіття та обставин, які від них не залежать, а також в старості й інших випадках, передбачених законом.

Основними напрямками соціального захисту громадян є: забезпечення прожиткового мінімуму, надання допомоги тим, хто неспроможний сам подбати про себе; створення умов, що дають змогу заробляти кошти для існування законним шляхом; забезпечення мінімуму соціальних благ і послуг; створення сприятливих умов праці та ін. Формами соціального захисту є: соціальне страхування, соціальне забезпечення, соціальна допомога та соціальна підтримка.

Соціальна допомога виявляється у наданні матеріальної допомоги та пільг громадянам на підставах та в розмірах, визначених законодавством. Соціальна підтримка - система заходів щодо надання за рахунок місцевих бюджетів допомоги у грошовій або натуральній формі, соціальних послуг і

пільг сім'ям і громадянам, які опинились в скрутних життєвих обставинах та самотійно подолати його самотійно.

В Україні немає єдиного терміну стосовно осіб з фізичними та психічними вадами здоров'я. У працях вчених зустрічаються поняття: інвалід; люди з особливими потребами; обмеженою дієздатністю; обмеженими функціональними можливостями; вадами розвитку.

У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» зазначено, що особа з інвалідністю – це особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, що спричинює її обмежену життєдіяльність та викликає потребу її соціального захисту [7].

Особа з обмеженими функціональними можливостями – це індивід, що має порушення у фізичному або психічному розвитку і потребує особливих умов в процесі своєї життєдіяльності [10, с. 118].

Обмеження життєдіяльності осіб з вадами розвитку, порушення їх здатності до пересування, самообслуговування, освіти, інтеграції в середовище перебування, спричинює їх соціальну дезадаптацію та труднощі трудової діяльності у майбутньому.

Дітей з обмеженими можливостями поділяють на такі групи: 1) з порушеннями слуху; 2) вадами зору; 3) порушенням інтелекту; 4) мовленнєвими вадами; 5) порушеннями опорно-рухового апарату; 6) складною структурою порушень (сліпо-глухонімі та ін.) [2].

Головним суб'єктом соціального захисту осіб з функціональними обмеженнями залишається держава, діяльність якої полягає у створенні відповідних інститутів, розробці заходів, застосуванні механізмів, призначених забезпечувати життєві та соціальні потреби інвалідів, реалізовувати їх громадянські права та свободи, створювати рівні можливості для інтеграції в суспільство, сприятливі умови для забезпечення соціальної, медичної, трудової реабілітації.

Основні положення соціальної політики держави щодо дітей-інвалідів визначені у законах України «Про основи соціальної захищеності інвалідів України» (1991), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), Про соціальні послуги (2003), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006). Право на працю осіб із функціональними обмеженнями гарантує Конституція України. Окрім того, країною ратифіковано низку міжнародних актів, спрямованих на недопущення дискримінації таких людей у сфері зайнятості, серед яких: Конвенція МОП № 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів»; Декларації ООН «Про права розумово відсталих осіб», «Про права інвалідів», «Про стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», Конвенція про права інвалідів; низка рекомендацій Ради Європи і т. д.

Основні напрямки вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту осіб з обмеженими можливостями, у тому числі, їх працевлаштування визначені Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991) [5]. Він визначає основи соціальної захищеності інвалідів і

гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами умови для реалізації громадських, економічних, політичних та інших прав і свобод.

Реальна практика свідчить, що залучення осіб з обмеженими можливостями до сфери праці важливе як для них самих, так і для держави, оскільки підвищується їх життєвий рівень, можливість самореалізації. Водночас, ці особи мають труднощі з працевлаштуванням через низку причин: наявність стереотипів у суспільстві щодо їх можливостей; необґрунтовані уявлення їх самих щодо побудови особистої професійної стратегії; невідповідність наявних вакансій їх освітньо-кваліфікаційному рівню; недостатня кількість вакансій, заявлених установами; формальний підхід до складання індивідуальних програм реабілітації цих осіб, що стає на заваді їх працевлаштуванню; відсутність мотивації у роботодавців щодо створення адаптованих робочих місць для цих осіб; відсутність гнучких форм організації праці, зокрема, використання надомної праці та ін.

Саме регіональні центри зайнятості служби зайнятості України сприяють забезпеченню особам з обмеженими можливостями право на працевлаштування. Державна служба зайнятості – це централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України.

Основним законодавчим актом, який регулює діяльність державної служби зайнятості, став Закон України «Про зайнятість населення». Безробітною є особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна працювати [6].

Соціальний захист у разі настання безробіття – це комплекс заходів, що передбачений соціальним страхуванням на випадок безробіття та законодавством про зайнятість населення.

Центр зайнятості реєструє людей з інвалідністю і допомагає їм у пошуку роботи, готує їх до працевлаштування, надає інформацію про вільні вакансії, виплачує допомогу з безробіття, у разі потреби – організовує навчання тощо.

У центрі зайнятості впроваджуються нові підходи до працевлаштування інвалідів. Так, особи з обмеженими можливостями можуть самостійно чи за допомогою спеціаліста підібрати роботу, отримати послуги з профорієнтації та профнавчання, ознайомитися із вакансіями, оволодіти технікою пошуку роботи, обрати професію з урахуванням медичних показань, програми реабілітації. Для ефективного підбору роботи та працевлаштування осіб з функціональними обмеженнями, спеціалістами проводяться професіографічні екскурсії на виробництва, профінформаційні семінари для осіб з інвалідністю, засідання клубу, ярмарки та міні ярмарки.

Таким чином, у сфері зайнятості в Україні недостатньо використовуються трудові ресурси осіб з інвалідністю. Проблему працевлаштування цих осіб не можна розв'язати лише зусиллями центрів зайнятості та соціальних установ на місцях. Потребує вирішення проблема створення нового механізму заохочення роботодавців щодо залучення осіб з функціональними обмеженнями до трудової діяльності, розширення можливостей їх працевлаштування за рахунок

власної підприємницької діяльності, самозайнятості на дому. Тому, важливим завданням державної політики має стати активізація роботи органів виконавчої влади, спрямованої на забезпечення прав працевлаштування осіб з обмеженими можливостями.

Література

1. Болотіна Н. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
2. Бондар В. Спеціальна педагогіка. Луганськ : Альма матер, 2003. 436 с.
3. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці: практ. посіб. / уклад. О. Бабак, І. Гладка, Н. Малиновська, В. Скаковська; за ред. В. Дьяченка, М. Авраменка. Київ : «Ун-т Україна», Всеукр. центр професійної реабілітації інвалідів, 2007. 156 с.
4. Встановлення європейських стандартів соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Євроінтеграційний портал*. URL: <https://eu-ua.org/analitika/vstanovlennya-yevropeyskyh-standartiv-socialnoi-zahyshchenosti-osib-z-invalidnistyu-v> (дата звернення: 17.02.2020).
5. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.91 року – ред. 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 18.02.2020).
6. Закон України «Про зайнятість населення» від 04.07.2013 ред. 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 17.02.2020).
7. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» від 06.10.2005р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 17.02.2020).
8. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» від 06.10.2005р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 18.02.2020).
9. Кизименко Л. Словник-довідник соціального працівника [для студентів та соціальних працівників]. Міні-госларій / Л. Кизименко, Л. Бедна. Львів : ДЦ МОУ, 2000. 67 с.
10. Технології соціальної роботи: навчальний посібник / О. Агарков та ін.; Запоріжжя : АТ «Мотор-Січ», 2015. 487 с.

Оксана Протас

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Софія Фіцак

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ПАНСІОНАТУ

Важливою соціальною проблемою на сучасному етапі на світовому рівні та в Україні є забезпечення соціальних гарантій громадянам похилого віку та

створення умов для покращення життя даної категорії населення. Демографічне старіння стало сучасною тенденцією розвитку цивілізації.

Україна за часткою населення у віці понад 60 років входить до тридцятки держав, посідаючи наразі 25–26 місце у рейтингу країн світу. Згідно з демографічним прогнозом України на період до 2050 р. (перегляду 2010 р.) зазначалося, що найвищі темпи зростання у контингенті населення людей похилого віку будуть в 2015–2020 рр. та у першій половині 2040-х років, а найвищий рівень старіння може бути досягнутий у 2050-х роках [1].

Значне збільшення частки людей літнього віку спонукає державну соціальну політику до реалізації правових положень, зафіксованих у законодавчих і нормативно-правових актах з питань визначення пріоритетних напрямів соціальної роботи із зазначеною категорією населення відповідно до потреб часу. Вагоме значення у ній має не тільки задоволення потреб та здатностей цих осіб, а й сприяння їх адаптації у суспільстві, враховуючи, що темп старіння залежить від способу, рівня життя, становища у сім'ї, умов праці, соціально-психологічних чинників. Саме тому вагомого значення набуває соціальна робота з людьми похилого віку. Фахівець, який працює з ними має не тільки здійснювати управління (планування, організація, інформування, стимулювання, контроль, регулювання, оцінка), а й соціальний патронаж, допомогу та підтримку і бути готовим вирішувати соціальні проблеми цих людей.

Проблема старості висвітлена у працях науковців різних наук, зокрема філософії, біології, геронтології, психології, педагогіки, та соціальної роботи, зокрема. Проблеми геронтології досліджували багато вчених, серед яких: В. Альперович, Р. Яцемірська О. Краснова, О. Левінсон, В. Роїк, Т. Смирнова, М. Старикова, А. Тащева, Є. Холостова, та ін. Становище людей похилого віку та стратифікаційні процеси у структурі суспільства досліджували: С. Кравцов, О. Комарова, А. Лобанова Л. Стадник.

Мета статті – виявити особливості соціальної роботи з людьми похилого віку та самотніми непрацездатними громадянами в умовах геріатричного пансіонату.

Період старості тісно пов'язаний зі зміною соціального статусу людини. Перехід до життя пенсіонера чи вдівця (вдови), так само як і пристосування до погіршення здоров'я, часто слугувало сигналом втрати керування, відповідальності та автономії [2].

Тому об'єктом уваги соціальних працівників мають стати пенсіонери та самотні непрацездатні громадяни. Потрібно розрізняти поняття «людина похилого віку» та «самотній непрацездатний громадянин». Людина похилого віку – це людина, яка отримує пенсію, за віком або станом здоров'я [4]. Поняття «самотній непрацездатний громадянин» визначають, як особу, яка проживає самотньо, самотньо, без родичів та у зв'язку зі станом здоров'я визнана законодавством України непрацездатною і потребує допомоги [4].

Соціальна робота з людьми похилого віку базується на законодавчих документах, серед яких: Конституція України (1996), Закон України «Про соціальні послуги»(2003), Закон України «Про основні засади соціального

захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (1993). Соціальне забезпечення людей похилого віку здійснюється через систему пенсійного забезпечення, передбаченого законодавством (Закон України «Про пенсійне забезпечення» 1991 р.).

Вихід на пенсію, з одного боку, сприяє втраті особою можливості професійної самореалізації, а з іншого, - забезпечує появу вільного часу, який вона може присвятити своїм захопленням, частіше бачитися з рідними людьми. Проте звуження кола спілкування, фізична слабкість викликають незворотний комплекс психологічних, ціннісних, мотиваційних змін, що, може призвести до виникнення нового життєвого ритму літньої людини [1].

На думку Є. Холостової, люди похилого віку можуть стикатися з такими проблемами: переживання, викликані різного роду втратами (фізичної активності, слуху, зору, смерті близької людини); зміна психіки (внаслідок розчарування, відторгнення); зниження психологічних здібностей та можливостей людини на фоні гострих захворювань; наслідки зловживання алкоголем (порушення здоров'я, розумова відсталість, деградація особистості); низька матеріальна забезпеченість; почуття незатребуваності; соціальна ізоляція, фінансові зловживання, зневага, занедбаність [4, с. 171]. До основних проблем, що постають перед людьми похилого віку, можна віднести важке матеріальне становище, незадовільний стан здоров'я, низький рівень якості медичних послуг, байдуже ставлення близьких. Літня людина має залишатися в центрі інтересів родини, відчувати себе повноправною особистістю, цікавитися громадським життям. У зв'язку із зайнятістю дітей, літні люди часто залишаються наодинці зі своїми проблемами та змушені звертатися за допомогою до соціальних служб [4, с. 171].

Механізм соціального захисту людям похилого віку реалізують як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, як державні, так і громадські організації. На державному рівні забезпечують гарантоване надання законодавчо встановлених розмірів пенсій, допомоги та інших видів натурального забезпечення; послуг і пільг. На регіональному рівні, з урахуванням умов та можливостей, розв'язують питання додаткового підвищення рівня забезпечення: соціальне обслуговування вдома; в закладах соціального обслуговування (будинках-інтернатах, пансіонатах та ін.); термінове соціальне обслуговування з метою надання невідкладної допомоги одноразового характеру; соціально-консультативна допомога, що спрямована на адаптацію громадян похилого віку, розвиток орієнтації на власні сили [3].

Відповідно до законодавства України соціальну допомогу та соціальну реабілітацію людей похилого віку здійснюють органи соціального захисту, інші державні та громадські організації. В останні роки зростає мережа геріатричних пансіонатів із підвищеними нормами витрат на утримання громадян похилого віку. Геріатричний пансіонат – це стаціонарна соціально-медична установа загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, які досягли пенсійного віку та інвалідів першої та другої групи старших 18 років, ветеранів війни та праці, які за станом здоров'я потребують догляду, побутового і медичного обслуговування [3].

Приймання до пансіонату здійснюється за путівкою головного управління праці та соціального захисту населення обласної державної адміністрації, виданою на підставі пакету необхідних документів. Тимчасове вибуття підопічних за заявою дозволяється за погодженням з адміністрацією пансіонату на термін не більше двох місяців на календарний рік.

Соціальна робота з людьми похилого віку передбачає: виявлення осіб, які потребують соціального піклування вдома й у спеціальних установах; створення умов для прояву активності людей в мікросоціумі й задоволення їх інтересів; роз'яснювальну роботу серед близьких людей похилого віку.

Соціальна робота з людьми похилого віку провадиться у таких напрямках: соціальне обслуговування, догляд і соціальна підтримка вдома; соціальне забезпечення, соціальна допомога; догляд і соціальна допомога в стаціонарних установах; соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах і відділеннях денного перебування.

У соціальній роботі з людьми похилого віку вирішуються такі завдання: попередження причин, які породжують їх проблеми; сприяння реалізації їх прав і законних інтересів, забезпечення можливостей самореалізації і самовиявлення; попередження соціальної ізоляції, відсторонення від активного життя; дотримання рівності і врахування їх при отриманні соціальної допомоги та послуг; виявлення індивідуальних потреб в соціальній допомозі; надання соціальних послуг з пріоритетом сприяння їм в ситуаціях, які загрожують їх здоров'ю і життю; забезпечення інформованості престарілих громадян про можливості соціальної допомоги і послуг. Важливим завданням соціальної роботи з літніми людьми є надання їм можливостей реалізовувати свої здібності, брати участь у громадській діяльності; сприяти адаптації до нових умов [5].

Одним із дієвих засобів соціальної реабілітації людей похилого віку є їх трудова та громадська зайнятість. Інноваційними формами соціальної роботи з людьми похилого віку є створення клубів за інтересами, де вони можуть спілкуватися, виконувати певні громадські функції, займатися спільною діяльністю, або волонтерська діяльність самих пенсіонерів, котрі допомагають доглядати інших.

Отже, знання потреб літніх людей необхідне для визначення оптимальних форм роботи з ними та вибору тих видів соціальних послуг, яких вони особливо потребують. У зв'язку з цим подальший розвиток соціальної роботи з людьми похилого віку повинен бути спрямований на підвищення якості та розширення спектру послуг, зокрема, у сфері профілактики і соціально-медичного забезпечення; на створення умов у суспільстві, щоб люди похилого віку якомога довше зберігали свій соціальний статус, залишалися активними й корисними членами суспільства

Література

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні / Міністерство соціальної політики України. 29 січня 2018. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14711.htm4> (дата звернення: 03.03.2020).
2. Краснова О., Лидере А. Социальная психология старения: уч. пособие для студентов высш. уч. заведений. Москва : Изд. центр «Академия», 2002.

3. Соціальна робота в Україні: навч. посібник / І. Зверева, О. Безпалько, С. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Зверєвої, Г. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
4. Технологии социальной работы: учебник / под общ. ред. проф. Е. Холостовой. Москва, 2001. 400 с.
5. Тюття Л., Іванова І. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посіб. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. С. 327-337.

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Олександр Звір

*студент I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Для сучасної української школи характерна активна реформація в галузі освіти. Позаяк освіта орієнтована на суспільство майбутнього, то побудова нових підходів, засобів та технологій має на меті перебудову усталеного сприйняття людини, пошук нового формату навчання й виховання, що був би пристосований до світових стандартів і водночас ураховував особливості та цінності українського суспільства. Людство прогресує швидкими темпами, еволюціонує розвиток особистості, що й зумовило в підсумку реформу освіти в нашій державі. Реформа стала закономірним процесом, який покликаний враховувати нові запити громадян України. Як відомо, формальна освіта в нас тривалий час не змінювалася, не брала до уваги надпотужні темпи розвитку суспільства. Рівень знань випускників шкіл, за міжнародними дослідженнями TIMSS, не був достатньо високим, що зумовило внесення змін в освітні моделі. Основою впроваджуваних освітніх реформ став компетентісний підхід що включає в себе одну з головних компетентностей – соціальну компетентність.

Аналіз проблеми показав, що питанню формування соціальної компетентності присвячено низку досліджень світових та вітчизняних учених (Т. Байбара, О. Банах, Н. Бібик, О. Гомонюк, М. Гончарова-Горянська, В. Калінін, О. Овчарук та ін.). У їхніх працях зазначено, що саме сформована на високому рівні соціальна компетентність визначає якість існування людства. Вчені доводять: розвиток соціальної компетентності знизить випадки соціально неприйнятної поведінки, котра зараз активно проявляється в сучасному соціумі. Результати досліджень доводять, що, коли з самого початку навчання дитини у школі працювати над формуванням соціальної компетентності, то це значно

знизить ризики прояву девіантної чи деструктивної поведінки загалом [1, с. 136]. У середовищі людей з високим рівнем соціальної компетентності менше проявів расизму, ксенофобії, авторитаризму. Егоїстичні прояви особистості нівелюються толерантністю та взаєморозумінням. Особливо гостро це питання стоїть сьогодні, коли значна частина громадян неправильно розуміє демократію і переводить її у площину всездозволеності. Сучасним школярам надзвичайно потрібні навички, що дадуть змогу правильно скористатися здобутками демократії.

Сьогодні прискореними темпами відбуваються зміни в суспільному житті, що зумовлене насамперед розвитком інформаційних технологій. Швидкі зміни у соціумі, збільшення та доступність інформаційних потоків спричинилися до перетворень як соціуму загалом, так і кожної особистості зокрема. Основою, базою дидактичного процесу стають не самі знання й навички, а вміння самостійно здобувати їх і раціонально застосовувати у щоденному житті. Значних змін зазнала і змістова лінія освітнього процесу: отримані нові знання опираються на практичне їх застосування. Вагоме місце відводять сьогодні індивідуальним показникам особистості. Науковці цей феномен пояснюють тим, що ще донедавна світові освітні системи були орієнтовані на індустріальне суспільство, тобто працю у групі, колективі, жорсткі рамки соціальних ролей, суму загальних інтелектуальних показників. Однак у сучасних умовах на перший план виходить потреба підвищення рівня адаптованості індивідуумів до життєвих реалій. Праця у групі орієнтується на особистісні показники своїх членів, застосовуючи їх у тих напрямках діяльності, в яких вони почувають себе найкомфортніше, до яких найбільшою мірою адаптовані. Опанування соціальних ролей відбувається згідно внутрішніх можливостей особистості, а оцінювання особистості відбувається, не як раніше, за кількісними, а за якісними показниками. Якість можливостей особистості оцінює не диплом, а суспільство, адже особистість – елемент соціуму. Суспільство дає високу оцінку тим особистостям, які вміють презентувати себе, свої знання, зважати на емоції та поведінку оточуючих, володіють високим рівнем критичного мислення, адаптують свою результативність під соціальні запити. Відсутність цих показників, хоч скільки дипломів не отримала б людина, розцінюється соціумом як невміння якісно працювати, що знижує загальну цінність людини.

Згідно з науковими трактуваннями, на сучасному етапі розвитку суспільства соціальна компетентність – це фундаментальна компетентність особистості [2, с. 72]. У наукових джерелах цей феномен трактовано як «свідоме вираження особистості, яке виявляється у її переконаннях, поглядах, відношеннях, мотивах, установках на певну поведінку, у сформованості особистісних якостей, які сприяють конструктивній взаємодії» [2, с. 73]. Інакше кажучи, сформована компетентність відповідає взаємодії людини з соціумом. Соціальна компетентність містить предикат «softskills» (м'які навички), яким на сучасному етапі розвитку суспільства відведено першочергове місце в оцінці особистості. Д. Губарева до навичок цієї групи відносить індивідуальні, комунікативні, управлінські навички і зазначає: дане поняття визначає міру

взаємодії членів суспільства, тому «м'які» навички однаково необхідні як для щоденного життя, так і для професійної діяльності [3, с. 27]. «Softskills» мають вплив на всі сфери життя особистості, незалежно від виду її професійної діяльності.

У багатьох країнах точаться дискусії щодо того, які саме навички необхідні для сучасної людини. Отримані професійні знання, вміння та навички реалізуються людиною саме через «м'які» навички. Вміння представити, вирішувати сформульовані завдання та ряд інших навичок сприяє проявленню того стовбура знань, що його людина напрацьовує за життя. Однак інша група вчених (О. Лошкарева, І. Ніненко, І. Смагін, Д. Судаков) дотримуються іншої думки. Вони в основу кладуть все-таки екзистенційні, «м'які» навички, мотивуючи такий підхід тим, що саме вони впливають на визначення характеру людини, і метанавички («м'які» навички), що формують здатність особистості оперувати навколишнім і внутрішнім світом. Наступним вони визначають шар кросконтентних навичок, на яких базується будь-який вид діяльності. Контентну групу навичок, до якої входить більшість жорстких навичок, вони моделюють на зовнішній шар через те, що ці навички здатні змінюватися щодо виконуваних особистістю завдань. Та і в аналізованих, і в інших моделях «м'які» навички є домінуючими у взаємодії особистості з оточуючим світом і основою для оцінки чи впровадження «твердих» навичок. «Softskills» визначають стиль вирішення особистістю життєвих ситуацій, формують гнучкість мислення, що в сучасних умовах вважають основною рисою гармонійної особистості, адже вони дають змогу побачити людину цілісно. За рівнем сформованості цієї групи навичок можна прогнозувати, як людина зможе орієнтуватися в життєвих ситуаціях, розв'язувати проблемні завдання, керувати своїми емоціями, реалізувати критичне мислення тощо. Саме рівень сформованості «м'яких» навичок дає змогу прогнозувати продуктивність особистості. Як відомо, освіта плекає майбутнє нації. Приділяючи увагу в навчально-виховному процесі формуванню цих навичок, ми плекаємо конкурентоспроможного майбутнього фахівця, який відповідає суспільним запитам, спроможний реалізувати себе в мінливому світі [46, с. 13]. Тому сьогодні ці навички мають першочергове значення. Наголосимо, що початок їхнього формування та розвитку припадає на молодший шкільний вік.

Аналіз нормативних освітніх документів України уможлиблює висновок, що в освітньому процесі «м'яким» навичкам належить особлива роль, починаючи ще з початкових класів. Згідно Державного стандарту початкової освіти, основною умовою щодо обов'язкових результатів освітнього процесу є ключові компетентності; всі вони передбачають наскрізні вміння читати усвідомлено, вміти формулювати власну думку усно й письмово, проявляти критичне мислення, креативність, ініціативність, вміння логічно обґрунтовувати власну думку, управляти емоціями, здійснювати оцінку ризиків, приймати оптимальні рішення, вирішувати складні завдання, взаємодіяти з оточенням. Як бачимо, наскрізні вміння – це і є сформовані «м'які» навички.

Державним стандартом освіти України передбачено, що зміст природничої, здоров'язберігаючої, громадянської та історичної, технологічної, інформативної освітніх галузей об'єднується за допомогою різних комбінацій їх компонентів, викликаючи появу нових предметів і курсів. Їхній перелік і назви передбачені типовими освітніми програмами й освітньою програмою закладу загальної середньої освіти. Для формування соціальної компетентності не виділено спеціально часу чи предмета, а передбачено міжпредметну інтеграцію. Цю позицію можна аналізувати у двох площинах:

– по-перше, над проблемою формування соціальних навичок працюють всі учасники освітнього процесу з огляду на їхній пронизуючий характер; формування цього роду навичок відбувається паралельно з набуттям школярем особистого досвіду;

– по-друге, процес формування соціальних навичок вимагає виділення окремого часу для усвідомлення вагомості щодо розвитку затребуваних умінь та навичок у контексті формування сучасної особистості.

Виділення спеціально часу чи окремого курсу дало б змогу досконаліше відпрацьовувати знання, уміння та навички, які необхідні особистості для плідної співпраці з соціумом, самовдосконалюватися й самореалізовуватися.

Поняття «соціальна компетентність» введене в науковий обіг німецьким ученим Г. Ротом. Він трактував соціальну компетентність як один із різновидів загальної компетентності, що відображає взаємодію між людьми [4, с. 82]. Наступники німецького вченого розвинули його ідеї, доповнивши тлумачення соціальної компетентності як особистісне формування, свідомий прояв особистості, що виражається в її переконаннях, поглядах, ставленнях, мотивах, установках на певний вид поведінки, у сформованості особистісних якостей, котрі сприяють конструктивній взаємодії між людьми.

У контексті нашого дослідження проаналізуємо дефініції поняття «соціальна компетентність молодшого школяра». Так, це поняття – комплекс якостей особистості, який включає ефективну взаємодію з різними соціальними групами й індивідами, креативне засвоєння школярем морально-етичних та соціальних норм комунікування та регулювання стосунків, застосовуючи рефлексію міжособистісних та внутрішньоособистісних власних позицій [6, с. 53].

Науковці розглядають соціальну компетентність як один зі складників складної системи із загальної структури особистісної культури школяра, завдяки якому значною мірою забезпечується оптимальне задоволення потреб завдяки правильно організованій діяльності, що регулюється рівнем соціальної свідомості індивіда. Соціальна компетентність – взаємозв'язок її складових: рушійних сил, знань, особистісної активності молодших школярів [5, с. 106].

Соціальна компетентність – це комплексна характеристика особистості, що віддзеркалює знання, уміння й навички, які вона отримала під час вивчення навчальних дисциплін і корті потрібні дитині для реалізації соціально адекватної поведінки, вміння оптимально сприймати навколишній світ, вступати у відносини й комунікувати з оточенням, враховуючи соціальну ситуацію [5, с. 17].

Як інтегративну особистісну характеристику дитини сприймає соціальну компетентність О. Гомонюк. За її переконанням, саме ця компетентність відображає визнання школярем своєї цінності та цінності інших людей, готовність до співпраці з дорослими й ровесниками. Школяр, який набув соціальну компетентність, знає правила поведінки та взаємодії, вміє знайти вихід із незручних ситуацій, – це проявляється в гнучкому ставленні до осіб різного віку й різних культурних уподобань, у відповідальності за свої дії та результати діяльності, у вмінні рефлексувати [1, с. 140].

На думку Д. Губаревої, соціальна компетентність як інтегративна якість дитини передбачає спроможність освоєння та відтворення нею соціальних знань, навичок, ціннісного ставлення (школярі 1–4 класів), первинних навичок рефлексії (школярі 3–4 класів) до соціальної ролі учня, педагога, батьків і ровесників, України, а також щодо ігрової діяльності, навчання й дозвілля, сучасних електронних пристроїв [3, с. 28].

Загалом науковці доводять, що соціальна компетентність – це комплексна всебічна характеристика особистості, яка своїм всестороннім впливом охоплює всю складну систему життєдіяльності особистості в суспільстві. Позаяк особистість – істота соціальна, то площина соціальної компетентності охоплює:

- соціальні мотиви, знання, вміння, навички, потрібні для ефективної взаємодії із зовнішнім світом;

- самопочування і самосприйняття особистості в мінливому світі.

У руслі цього соціальна компетентність вдало поєднує як високий рівень навичок побудови партнерських стосунків, здатності до співпраці на взаємовигідній основі, так і потрібний рівень комфортності, щоби йти в ногу з вимогами соціуму [6, с. 32].

Соціальна компетентність передбачає наявність в особистості точності, принциповості, навичок обстоювання власної думки, протистояння негативним впливам, а також толерантності, уміння адаптовуватися в колективі. Соціальна компетентність передбачає наявність достатнього рівня оптимізму, віри в свої сили і власний успіх, але водночас і вміння критично себе оцінити, поглянути на себе збоку, наче очима іншої людини, і уникнути завищення самооцінки, більше працювати над собою, поповнювати знання, ліквідовуючи наявні прогалини.

Соціальна компетентність вчить поважати права й особливості інших людей, рахуватися з їхніми думками й поглядами. Це засвідчує ситуативний характер проявів соціальної компетентності. Формування соціальної компетентності – це і становлення особистості, розвиток її життєвого потенціалу, забезпечення життєтворчості. Це вміння дитини робити вибір, приймати рішення, брати відповідальність за свої вчинки, безконфліктно співіснувати з оточенням.

З огляду на проведені вивчення, аналіз та узагальнення наукових дефініцій у роботі соціальну компетентність молодшого школяра розглядатимемо як цілісне компонентне утворення в системі його провідних компетентностей, яке віддзеркалює цінності, знання, уміння, здатності й особистісні якості, котрі забезпечують активність учня початкових класів у

суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з навколишнім світом та формування на основі цієї взаємодії інтеріоризованого школярем соціального досвіду.

Література

1. Гомонюк О. Ключові компетентності соціального педагога. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 1. С. 135–142.
2. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 71–74.
3. Губарева Д. В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 1 (19). С. 27–32.
4. Докторович М. О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій. *Наука та освіта – 2006: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції*. Т. 2. Педагогічні науки. Дніпропетровськ, 2006. С. 81–89.
5. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 208 с.
6. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2011. 240 с.

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Юлія Федорчук

*студентка І курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

СПЕЦИФІКА ВИЯВУ ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Соціальна педагогіка сьогодні активно розвивається, про що свідчать ряд праць, у яких розроблено її методологічні засади, формується понятійно-термінологічний апарат, розробляються інноваційні технології соціально-педагогічної діяльності. Вивчаючи закономірності роботи дітей із сімей учасників АТО/ООС, не можемо не брати до уваги механізми становлення та розвитку цієї категорії дітей, соціально орієнтовану діяльність інституцій, що причетні до становлення особистості. Також необхідно вивчити й проаналізувати основні соціально-педагогічні категорії, якими надалі будемо оперувати.

Перш ніж характеризувати проведену нами практичну роботу, звернемося до наукового аналізу термінів, що використовуються в дослідженні. Серед ключових – термін «соціально-педагогічна підтримка». Зазначимо, що аналізу цієї категорії приділяється велика увага у дослідженнях сучасних науковців. Це пояснюємо розвитком в Україні інституту соціальних працівників та

соціальних педагогів, а також розвиток системи соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів, які стикаються з низкою життєвих проблем.

У 50-х роках ХХ ст. поширюються різноманітні течії у психологічній, соціальній, психіатричній практиках, результатом чого стало виникнення специфічних галузей діяльності фахівців – консультування, наставництва, а також професій соціального працівника/педагога, практичного психолога. Узагальнюючи, вчені окреслюють мету їхньої діяльності як розв'язання соціально-психологічних та особистісних потреб клієнтів. Інституалізація цих послуг виокремила два принципово нових види послуг та професій: соціальної допомоги, яка полягає у сприянні вирішенню проблем людини; психологічної допомоги – консультування із проблем особистості [1, с. 76].

На сьогодні є достатня кількість джерел, у яких розкрито сутність, зміст, напрями соціально-педагогічної підтримки різних категорій осіб. Здебільшого вони належать до прихильників гуманістичного напрямку в педагогіці. Автори цих праць одностайні в тому, що на життєвому шляху кожній дитині необхідна підтримка у її життєтворчості, життєствердженні, реалізації власного потенціалу.

Перед аналізом категорії «соціально-педагогічна підтримка» простежимо концептуальні підходи до сутності самої соціальної педагогіки. Н. Чернуха виокремлює такі: педагогічна допомога в конкретних соціальних умовах (Ф. Дістервег, Німеччина); соціальний супровід процесу виховання (К. Магер, Німеччина); наукова дисципліна, предметом дослідження якої є процес виховання в усіх періодах життєтворення особистості (Х. Міскес, Німеччина); вчинки й діяльність, що дають змогу коригувати негативні прояви у поведінці молодих людей (Е. Молленхауер, Німеччина); соціально-педагогічна діяльність з дітьми та молоддю у позашкільному середовищі (І. Зверева, Г. Лактіонова); педагогіка соціалізації особистості (А. Капська, Н. Лавриченко, Л. Міщик, С. Савченко, С. Харченко) [5, с. 179].

Категорія «соціально-педагогічна підтримка» тісно пов'язана з ще однією вагомою категорією – «соціально-педагогічна діяльність». Вони співвідносяться на багатьох рівнях, тісно взаємопов'язані, взаємодіють та взаємодоповнюють одна одну. Підтримка логічно й органічно вписується у процес соціально-педагогічної діяльності, адже вся робота соціального педагога базується на наданні допомоги й підтримки різним категоріям дітей та молоді. Надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки й допомоги особистості є одним із важливих завдань соціально-педагогічної діяльності.

Новий тлумачний словник української мови слово «підтримка» трактує у трьох значеннях:

- 1) дія за значенням підтримувати;
- 2) те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою комусь, чомусь; підтертя, підпора, піддержка;
- 3) те, що зберігає чию-небудь життєздатність, підкріплює, зміцнює кого-небудь [3, с. 669].

У понятійно-термінологічному словнику з соціальної роботи наведено значення терміна «соціальна підтримка»: це система заходів по наданню

допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому становищі [4, с. 99]. О. Безпалько наводить два значення цього терміна: 1) система дій суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, що сприяє вирішенню проблем клієнтів, котрі перебувають у складних життєвих обставинах через забезпечення їх допомогою чи іншими видами соціальних послуг; 2) комплекс дій, які створюють умови для соціальної захищеності громадян.

Науковці оперують також терміном «педагогічна підтримка» і трактують її як дії вчителя у закладі загальної середньої освіти чи викладача у закладі вищої освіти з надання учням/студентам допомоги педагогічного, здебільшого дидактичного характеру. Як бачимо, між цими двома термінами є тісний зв'язок. Водночас діапазон впливу соціально-педагогічної підтримки значно ширший, ніж педагогічної. Щодо соціальної, то вона здебільшого спрямована на надання підтримки різним верствам населення в організації матеріального, побутового, соціального життя й адаптації. Тому науковці зазначають: соціально-педагогічна підтримка дітей є ваговою складовою діяльності соціального педагога, входить до переліку його найважливіших професійних обов'язків.

У педагогіку термін «підтримка» введений Н. Криловою і розвинений О. Газман та іншими вченими [1, с. 75]. Науковці здебільшого розглядають її як професійну діяльність соціальних педагогів у закладах освіти різних рівнів щодо надання допомоги дітям задля вирішення їхніх проблем. О. Безпалько, Т. Селевко, В. Серіков та ін. обґрунтовують доцільність оперування і такими термінами, як «соціальна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка», «медико-соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «соціально-педагогічна підтримка».

С. Коляденко обґрунтовує твердження, що соціально-педагогічна підтримка – це:

– система дій суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, покликана вирішувати проблеми осіб, що перебувають у несприятливих життєвих обставинах, через надання їм допомоги чи інших видів соціальних послуг;

– система заходів, які створюють умови для соціальної захищеності громадян [1, с. 75].

Н. Чернуха обґрунтовує соціально-педагогічну підтримку як систему заходів, що сприяють активізації соціально-педагогічної діяльності в соціальному середовищі. Втілення соціально-педагогічної підтримки на практиці сприяє оптимізації процесу соціалізації та соціального виховання, створює ефективні умови для соціального, адаптації, профілактики й соціального обслуговування [5, с. 181].

Підтримку і супровід науковці розглядають як взаємоперехідні та взаємопов'язані процеси соціально-педагогічної діяльності, які потрібні одній і тій же особі на різних етапах життєдіяльності. Соціально-педагогічна підтримка реалізується у різних формах, однією з яких є соціально-педагогічний супровід – дії, спрямовані на підтримку природно обумовлених процесів та психоемоційних станів особистості.

Термін «підтримка» дуже часто вживається у словосполученні «допомога і підтримка». Вчені обґрунтовують та уточнюють співвідношення цих термінів. У значення терміна «підтримка» вони вкладають зміст: «надання допомоги». Якщо враховувати, що допомога – це конкретна система заходів, які сприяють покращенню рівня життя, то підтримка є реалізацією цих заходів на практиці, тобто практичною діяльністю з надання допомоги потребуючим. Застосування терміна «соціально-педагогічна підтримка» щодо дітей передбачає виявлення, визначення та вирішення проблем потребуючих дітей чи в умовах ситуації, у якій порушуються базові права дитини.

С. Коляденко зазначає, що соціально-педагогічна підтримка спрямована на допомогу особистості у входженні в соціум, у її життєдіяльності, набуття нею наступних характеристик: позитивне бачення іншої людини, сприйняття її як самоцінності; спроможність віддавати себе іншим; креативний характер життєтворчості; здатність самостійно проектувати своє майбутнє; вміння брати на себе відповідальність за власні вчинки; пошук сенсу життя [1, с. 76].

Залежно від того, на який об'єкт спрямована підтримка, виділяють такі її види:

- щодо дитини – передбачає стати порадиником для особистості в ситуаціях вибору, труднощів, саморозвитку; надати допомогу в певних видах діяльності; долучитися до її думок, дій, вчинків у конкретних ситуаціях;

- щодо вчителів, вихователів, всіх учасників освітнього процесу – допомога у намаганнях вчителя позитивно впливати на дитину, підтримка його творчих пошуків у царині соціально-педагогічної діяльності як щодо конкретної дитини, так і групи дітей;

- щодо класу – допомога учнівському активу в організаторській та практичній діяльності, сприяння їм в отриманні досвіду соціально позитивної діяльності; допомога дітям у реалізації їхніх творчих задумів та починань; діагностування та розвиток нахилів та здібностей дітей; виявлення корисних ініціатив, підтримка їх; допомога дітям у пошуках себе, життєствердженні, саморозвитку, пошуку свого життєвого шляху.

Безперечно, соціально-педагогічна підтримка проявляється в усіх сферах суспільного життя, зокрема, і в освітній. Специфіка її у тому, що вона потрібна тоді, коли особистість взаємодіє із соціумом і під час цієї взаємодії стикається з питаннями, які їй самій складно вирішити. Сьогодні процес соціальної підтримки здійснюється професіоналами. Така інституціалізація соціальної підтримки є результатом тривалих пошуків у царині соціальної педагогіки. Соціально-педагогічна підтримка дає змогу:

- оволодіти конкретним досвідом поведінки;
- реалізувати ряд функцій, пов'язаних із виконанням певних соціальних ролей;
- засвоїти соціально значущі норми та правила;
- сформулювати й розвинути позитивні соціальні якості особистості.

Оцінюючи інфраструктуру соціально-педагогічної підтримки, науковці виділяють різні сфери її вияву:

1) за інституційним критерієм – заклади загальної середньої освіти, заклади вищої освіти, а також внутрішньовідомчі: ЦСССДМ, науково-дослідні центри тощо;

2) за критерієм віку – діти, учнівська й студентська молодь, педагоги, вихователі, всі учасники освітнього процесу

Соціально-педагогічна технологія підтримки є найоптимальнішою послідовністю співпраці соціального педагога, який виступає суб'єктом підтримки, і різних об'єктів підтримки – дошкільнят, молодших школярів, підлітків, молоді та ін. Така спільна взаємодія сприяє саморозкриттю дітей та молоді, розвиває їхню здатність мобілізувати внутрішні ресурси для оптимального вирішення конкретної ситуації, самим прогнозувати свій подальший життєвий шлях.

Важливим є питання технологій соціально-педагогічної підтримки. Технології – це форми, методи, засоби, які використовує соціальний педагог у своїй практичній діяльності. С. Коляденко соціально-педагогічні технології підтримки об'єднує у групи:

– 1 група – форми, методи, засоби, що сприяють реалізації загальних процесів і узгоджуються з метою та завданнями соціально-педагогічної підтримки. До них вчена відносить технології соціальної освіти, соціального виховання, соціального формування, соціального загартування, соціального становлення. Загалом вони сприяють успішній соціалізації індивіда, оптимізують процес його соціального розвитку;

– 2 група – специфічні технології соціально-педагогічної підтримки. Вони виокремлені за функціональною ознакою. До них належать наступні види технологій: діагностики, планування, оцінювання, прогнозування, моделювання, проектування, програмування. Також науковці відносять до них технології втілення мети й виконання завдань соціально-педагогічної підтримки, реалізацію зворотного зв'язку, забезпечення особи інформацією відповідно до конкретної ситуації;

3 група – ситуаційні технології: адаптування, анімації, компенсаторного впливу, консультації, контроль, корекція, мобілізація внутрішніх ресурсів, соціального забезпечення, патронування, посередницькі функції, просвітницькі, профілактичні, реабілітаційні, технології стабілізації, соціальної терапії, експертизи [1, с. 78].

Реалізація на практиці завдань соціально-педагогічної підтримки сприяє забезпеченню дітям та учнівській молоді оптимальних умов життєтворчості з максимальним урахуванням їхніх інтересів, можливостей, потреб. У руслі цієї думки нам імпонує міркування О. Кузьменка щодо взаємодії та взаємозв'язку соціально-педагогічної підтримки та соціальних інституцій. Вчений доводить, що різні соціальні інституції кожен різною мірою впливають на конкретну особистість, сферу її інтересів та оточення, умови життєтворчості, адже включають у різні види взаємодії, причому спрямовують цю взаємодію у доцільне русло, надають їй відповідного позитивного соціального спрямування. Світ повний суперечностей та незрозумілих для дитини проявів. Оскільки дитяча психіка є незміцнілою, то важливо надавати соціально-педагогічну

допомогу й підтримку дітям та молоді з метою їхньої успішної адаптації до умов конкретного середовища чи мікросередовища. Це також захищатиме права дитини, сприятиме її становленню та саморозвитку, убезпечить від багатьох немотивованих труднощів та розчарувань, що у майбутньому позитивно вплине на формування гармонійної особистості [2, с. 58].

Забезпечення ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей та учнівської молоді неможливе без співпраці закладів освіти, сім'ї, соціальних інституцій, що причетні до процесу виховання. Така взаємодія створить сприятливі умови для розвитку й соціалізації особистості, допоможе їй у життєвому та професійному самовизначенні, захистить від негативних зовнішніх впливів, сприятиме ефективному вирішенню проблем у складних життєвих ситуаціях.

Література

1. Коляденко С. Соціально-педагогічна підтримка студентської молоді // Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир, 2014. С. 75–79.
2. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 184 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко; вид. 2-ге, випр. Київ : Аконіт, 2004. Т. 2: К–П. 928 с.
4. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. Козубовської, І. Миговича. Ужгород : Мистецька лінія, 2001. 152 с.
5. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 179–182.

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Вікторія Чернецька

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ

Люди похилого віку становлять значну частку населення. Це призводить до зменшення кількості робочої сили, створює додаткове навантаження на працездатних осіб, перешкоджає демографічним процесам, призводить до ряду соціальних проблем. У зв'язку з особливостями фізіологічного стану люди похилого віку стикаються з низкою проблем зі здоров'ям, що унеможлиблює ведення повноцінного життя. На допомогу часто приходять сім'я, однак не завжди. Це обумовлено низкою причин: літня людина може бути самотньою, не

мати сім'ї; члени сім'ї можуть перебувати далеко один від одного (наприклад, за кордоном); частина випадків – це повна байдужість осіб до долі хворого самотнього члена їхньої родини. У таких випадках роль соціального працівника є визначальною. Максимальна підтримка здорового довголіття українців і відтак зростаюча потреба в соціальних працівниках для догляду за потребуваними літніми людьми сьогодні є одним із найважливіших завдань соціальної роботи.

Сьогодні українське суспільство перебуває на такому етапі розвитку, коли зміни й перетворення соціуму зумовлюють виникнення нових фактів та явищ суспільного життя. Відповідно створюється ситуація, коли загальновідомі наукові терміни неповною мірою задовольняють сучасні запити щодо вирішення назрілих проблем різних категорій клієнтів. Тому зростає кількість наукових досліджень, автори яких формулюють дефініції актуальних категорій соціальної педагогіки: підтримка, соціальний супровід, патронаж та ін.

Аналіз наукових досліджень дає змогу зробити висновок, що на сьогодні достатньо повно вивчено й обґрунтовано особливості роботи соціального працівника/педагога у роботі з різними категоріями клієнтів, у т.ч. з особами похилого віку. Зокрема, визначено особливості роботи соціальних працівників із цією категорією осіб; охарактеризовано актуальні проблеми, які супроводжують людей похилого віку; висвітлено особливості їхньої життєдіяльності у геріатричних пансіонатах.

Утім, маловивченим є питання соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування. Наявні наукові дослідження стосуються здебільшого соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді. Тому дослідження такої категорії, як соціально-педагогічна підтримка, в контексті допомоги людям похилого віку є сьогодні своєчасним та актуальним.

Підтримка особистості – міждисциплінарне питання. Його вивченням займаються педагоги, соціальні педагоги, психологи, соціологи, юристи. Одним із перших у науковий обіг поняття «підтримка» ввів О. Газман – на той час він трактував підтримку дітей в освітній галузі як інноватику. Його вчення розвинула й продовжила Н. Голованова. Питанням соціальної підтримки людей похилого віку присвячені дослідження російського науковця А. Дюміна. В Україні питання соціально-педагогічної підтримки літніх людей вивчають В. Кіпень, Т. Коленіченко та інші науковці.

Узагальнення поглядів науковців дозволяє зробити висновок, що термін «соціально-педагогічна підтримка» все ширше залучається до наукового обігу, ним активно оперують як теоретики, так і практики – соціальні працівники, соціальні педагоги. Традиційно його тлумачать із позицій цілеспрямованої фахової роботи соціального працівника/педагога у напрямі створення ефективних умов для особистості у її життєтворчості. Педагоги, психологи, юристи тлумачать термін у руслі своїх галузей наук, однак майже всі визначення базуються на базовому понятті «підтримка».

Словникові джерела термін «підтримка» трактують у трьох значеннях: як дію; як опору й піддержку; як стимул до збереження й укріплення життєздатності особи [5, с. 669].

Понятійно-термінологічний словник із соціальної роботи термін «соціальна підтримка» визначає наступним чином: це система заходів із надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово перебувають у складному становищі [6, с. 99]. За О. Безпалько, термін «соціальна підтримка» має два значення: 1) комплекс дій суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, що допомагає вирішити проблеми клієнтів, що опинилися у скрутному становищі, шляхом надання їм допомоги чи інших видів соціальних послуг; 2) робота, спрямована на створення умов для соціальної захищеності осіб [1, с. 180].

Окремі напрацювання з означеної проблеми знаходимо в С. Коляденко. Вона трактує соціально-педагогічну підтримку як:

– дії суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, спрямовані на вирішення проблем осіб, що перебувають у скрутному становищі, шляхом надання їм допомоги або інших видів соціальних послуг;

– комплекс заходів, спрямовані на створення умов для соціального захисту громадян [4, с. 75].

Н. Чернуха визначає соціально-педагогічну підтримку як заходи, спрямовані на активізацію соціально-педагогічної діяльності в соціумі. Реалізація соціально-педагогічної підтримки на практиці оптимізує процеси соціалізації і соціального виховання, сприяє ефективнішій адаптації, профілактиці й соціальному обслуговуванню [7, с. 181].

З'являється все більше досліджень, автори яких адаптують визначення підтримки до соціальної роботи з людьми похилого віку. Так, Т. Коленіченко розглядає виховну складову соціальної роботи з літніми людьми крізь призму термінів «соціалізація», «адаптація», «реабілітація», «патронаж». Опираючись на погляди О. Газмана, дослідниця проектує його визначення підтримки на категорію літніх людей. Т. Коленіченко пропонує розглядати соціально-педагогічну підтримку як спільну роботу соціального педагога з літніми людьми у напрямі визначення інтересів та мети означеної категорії клієнтів, можливостей і способів усунення проблем та перешкод, що з'являються у людей похилого віку, перешкоджають їхній життєдіяльності, збереженні людської гідності, виявленні активної життєвої позиції, самостійному досягненню позитивних результатів у процесах навчання, спілкування, здорового способу життя [3, с. 149].

Науковці зазначають, що практичну реалізацію соціально-педагогічної підтримки літніх людей доцільно реалізувати з урахуванням їхніх проблем і потреб. Метою соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку традиційно визначають надання превентивної оперативної допомоги особистості у вирішенні проблем, сприяння соціальній активності літніх людей, їхній життєдіяльності. Специфіку соціально-педагогічної підтримки вони пояснюють її тісним зв'язком із життям, з соціокультурними умовами, у яких перебувають люди похилого віку, їхніми стосунками з іншими людьми.

Завданнями соціально-педагогічної підтримки літніх людей є зміна до кращого їхнього соціального статусу, оптимізація умов у тому закладі чи середовищі, в якому перебувають особи означеної категорії. Провідним компонентом соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку є її педагогічна складова, пов'язана зі здобуттям освіти в «Університетах третього віку», створення сприятливих умов для адаптації стареньких людей до нового середовища перебування, їхньої соціалізації, покращенні стосунків із близькими людьми й оточуючими.

У наукових джерелах поняття «соціально-педагогічна підтримка» розглядають у тісному зв'язку із соціальною, педагогічно, психологічною підтримкою [2, с.184]. Це оправдано, тому що явище підтримки є міждисциплінарним. Однак не варто ототожнювати підтримку із такими категоріями, як соціальна допомога та захист. Це, безперечно, вагомі процеси, однак вони стосуються здебільшого цільових груп осіб, що потребують комплексного системного підходу у вирішенні різного роду проблем. Таку понятійно-категоріальну розбіжність пояснюємо тим, що соціально-педагогічна підтримка літніх людей ще не отримала остаточного оформлення, однак перебуває у ході інтенсивного теоретичного та практичного вивчення й обґрунтування.

Підтримка здебільшого має адресний характер і спрямована на вирішення конкретних проблем літніх людей. Вона повністю виключає будь-які звинувачення на кшталт «сам винен», «раніше потрібно було думати», «як посієш – так і пожнеш; як постелиш – так і виспишся» тощо. Цим пояснюється гуманістичний характер підтримки. Літні люди – одна з найуразливіших категорій громадян, тому звинувачувати їх у власних бідах – непрофесійно, негуманно, навіть якщо вони й припускалися життєвих помилок. Мова йде про те, щоб скрасити останні роки чи навіть дні життя літньої людини, дати їй змогу відчувати, що вона не самотня, навіть якщо немає чи не спілкується з рідними людьми. Зважаючи, що процеси старіння населення сьогодні відбуваються швидкими темпами, враховуючи уразливість означеної категорії клієнтів, складні сучасні соціально-економічні обставини, людей похилого віку відносять до пріоритетних цільових груп соціально-педагогічної підтримки. В основу реалізації соціально-педагогічної підтримки літніх людей покладено норму соціальної відповідальності.

За характером реалізації соціально-педагогічна підтримка літніх людей є процесом суб'єкт-суб'єктної та полісуб'єктної взаємодії, що спрямований на створення оптимальних умов для подолання людиною життєвих негараздів, розв'язання конфліктних ситуацій, покращення умов життєдіяльності людей похилого віку.

На основі аналізу досвіду діяльності стаціонарного відділення територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в смт. Більшівці Галицького району Івано-Франківської області ми дійшли висновку, що стратегії соціально-педагогічної підтримки літніх людей обираються та розробляються відповідно до життєвих потреб конкретної особи, особливостей життєвої ситуації, стану здоров'я особи, особливостей її

характеру, а також у контексті специфіки закладу, розвитку соціуму, його соціальних норм, цінностей та установок. Тому соціально-педагогічну підтримку людей похилого віку будемо розглядати як соціальне замовлення та цілеспрямовану соціально-педагогічну діяльність. Вивчення емпіричного досвіду діяльності зазначеного закладу підтвердило потребу в соціально-педагогічній роботі переводити суб'єкт-об'єктні стосунки у суб'єкт-суб'єктні, тобто широке залучення тих, хто потребує підтримки, у систему взаємодопомоги, самодопомоги, сприйняття літньої людини як активного та мотивованого співучасника вирішення назрілих проблем.

Комплексність і складність сучасних проблем підтримки людей похилого віку вимагає осмислення сучасними науковцями проблеми соціально-педагогічної підтримки як міждисциплінарної категорії. Це оправдано з огляду на її складність і багатовекторність, поєднання ознак, характерних для різних галузей наукового знання: соціальної роботи, геронтології, психології, соціології, медицини та ін. Вона знаходить свій практичний вияв не лише у підтримці осіб, що потребують вирішення проблем, а й спрямована на активізацію особистісного потенціалу людей похилого віку, залучення їх до соціального життя, підтримку віри у власні сили, у потрібність іншим. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку у системі професійної діяльності соціального працівника має комплексний характер, тому що поєднує не лише соціально-педагогічну діяльність, а й заходи щодо покращення матеріального становища літніх людей, залучення державних та недержавних організацій до вирішення їхніх потреб.

Для ефективної реалізації соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку соціальний працівник повинен:

- мати чітке уявлення про літніх людей як цільову групу соціальної роботи, знати їхні особливості й потреби;
- мати глибокі теоретичні знання щодо сутності, мети й завдань соціально-педагогічної підтримки, володіти технологіями її реалізації, вміти застосовувати теоретичні знання на практиці;
- володіти навиками соціальної рефлексії, емпатії, гуманістичної свідомості, співчутливого ставлення до літніх людей, усвідомлювати персональну відповідальність за результати своєї фахової діяльності;
- збагачувати свій соціальний досвід щодо поведінки з літніми людьми у різних життєвих ситуаціях, вміти налагоджувати конструктивну соціальну взаємодію з ними, сприяти їхній успішній комунікації з оточуючими;
- володіти методами залучення людей похилого віку до соціальної діяльності, до участі у посильних для них видах життєдіяльності;
- вміти організувати безконфліктне спілкування літніх людей з оточуючими та вчити їх способам конструктивного вирішення конфліктів [2, с. 185].

Залежно від того, наскільки складною є проблема, а також залежно від особливостей та сфери вияву проблеми, до процесу соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку можуть бути залучені працівники системи

соціальних послуг, соціальні служби, спеціалізовані центри, органи місцевого самоврядування, неурядові організації тощо.

Узагальнення теоретичних постулатів, результатів спостереження за практикою підтримки літніх людей у закладах соціального обслуговування дало змогу сформулювати таке визначення соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку: це соціально-педагогічна діяльність, спрямована на допомогу літнім людям у соціальній адаптації та інтеграції до умов перебування; активізації зусиль у напрямі самопомоги; сприяння у реалізації життєвого потенціалу; створення ефективних умов для позитивної життєдіяльності, подолання труднощів соціальної взаємодії; соціальний захист у складних життєвих ситуаціях.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна підтримка // Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 180.
2. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку як складова їх соціального захисту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2013. Вип. 17. (Ч. 2.). С. 184–188.
3. Коленіченко Т. І. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2014. Вип. 19. С. 147–154.
4. Коляденко С. Соціально-педагогічна підтримка студентської молоді // Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир, 2014. С. 75–79.
5. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко; вид. 2-ге, випр. Київ : Аконт, 2004. Т. 2: К–П. 928 с.
6. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. Козубовської, І. Миговича. Ужгород : Мистецька лінія, 2001. 152 с.
7. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 179–182.

Наталія Сабат

*канд. пед. наук, викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Ульяна Плєскун

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ПІДГОТОВКА ВИХОВАНЦІВ ДБСТ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ

Україна пройшла складний шлях своєрідних випробувань різних форм опіки над дитиною. Сьогодні у пріоритеті – сімейні форми виховання: дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, адже немає органічнішого й

ефективнішого середовища для гармонійного розвитку дитини, як сім'я. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають право на особливий захист та допомогу держави. Їхні права закріплені у низці міжнародних та вітчизняних законодавчих документів.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають право на особливий захист та допомогу держави. Їхні права закріплені у низці міжнародних та вітчизняних законодавчих документів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що вивченням інститутів сімейного влаштування дітей-сиріт займалися Г. Бевз, Н. Доля, А. Капська, Н. Комарова, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва, О. Яременко. Над створенням методичної бази для реалізації соціально-педагогічної роботи з вихованцями ДБСТ та батьками-вихователями працювали Т. Бондаренко, Н. Комарова, І. Пеша, С. Солодчук, І. Трубавіна та ін.

Питання суті та змістового наповнення соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, описано у працях Ю. Артемаскіної, О. Безпалько, О. Дронової, В. Єфименко, І. Зверевої, О. Караман, О. Кузьменка, С. Куличкової, Т. Макеєвої, А. Мудрик, Л. Олефіренко, Ю. Поліщука, О. Прохорової, Н. Соколової, С. Харченка, В. Хоронжука та ін. Вивчення та аналіз досліджень науковців засвідчили, що ними проведено ряд досліджень особливостей вихованців ДБСТ, специфіки їхнього становлення при взаємодії з вихователями, назагал випрацьовано технологію соціального супроводу сімейних інституцій, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Однак аналіз практичних та методичних здобутків у царині підтримки вихованців ДБСТ свідчить, що недостатньо вивченим є такий аспект їхньої підтримки, як підготовка до самостійного життя в умовах соціуму. Удосконалення й доопрацювання потребує методична база фахівців, які працюють в інституціях сімейної опіки і надають підтримку їхнім вихованцям.

Про вагомість сімейних форм виховання та потребу їх активізації йдеться у ряді нормативно-правових документів. Так, в Указі Президента від 30 вересня 2019 р. № 721/2019 «Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей» йдеться про важливість розвитку саме сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здійснення ефективного соціального супроводу сімей, у яких виховуються такі діти (п. 2 б) [4]. Символічно, що підписання Указу відбулося 30 вересня, в День усиновлення. Документ регулюватиме забезпечення оптимальних умов для реалізації права дітей на виховання у сім'ї, а також підтримку сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя чи окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Завдяки державній субвенції стало можливим відкриття дитячих будинків сімейного типу по всій Україні. Порядок їх створення та влаштування в них дітей регулюється Постановою кабінету Міністрів України № 564 від 26 квітня 2002 р. «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу».

Президентом України підписано Указ «Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей» № 721/2019. Указом передбачено планомірні кроки приєднання України до Конвенції про захист дітей. Передбачено удосконалення процедури усиновлення: пріоритет матимуть ті сім'ї, у яких виховується дитина-сирота. Указом передбачено потребу розроблення механізмів отримання достовірної та правдивої інформації про дотримання прав дітей, охоплених різними формами опіки; швидкого й ефективного реагування на випадки порушення прав дітей. Доручення Кабінету Міністрів та місцевій владі, задекларовані в Указі, є важливими для батьків-опікунів, адже спрямовані на підвищення матеріального стану, надають ряд гарантій [4].

До ДБСТ влаштовують осіб, що мають визначений статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Передусім влаштовують дітей, які перебувають між собою у родинних стосунках. Винятком є випадки, коли за медичними показниками чи з яких інших причин вони не можуть виховуватися разом.

Особи, які виявили бажання стати батьками-вихователями, обов'язково повинні пройти навчання за спеціальною програмою. Його організують ЦСССДМ із залученням фахівців з педагогічних, психологічних, медичних та ін. галузей. Якщо хоча б один із кандидатів у батьки-вихователі не пройшов навчання, визнаний недієздатним, позбавлений батьківських прав, або ж є колишнім опікуном, якого позбавили повноважень за неналежне виконання обов'язків, то дозволу на створення ДБСТ подружжя не отримає.

За вихованцями ДБСТ зберігаються пільги й державні гарантії, що встановлені законодавством для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дітям-вихованцям не забороняється підтримувати особисті контакти з біологічними батьками чи іншими родичами, якщо це не вступає у суперечність із рішенням суду і не порушує прав дітей. Порядок організації такого спілкування визначають органи опіки та піклування.

З метою вивчення практичного досвіду діяльності нових форм сімейної опіки ми відвідали дитячий будинок сімейного типу родини Данилюків, що мешкають у селі Жовнівка Бережанського району Тернопільської області. Метою ми поставили вивчення практичної підтримки дітей, спрямованої на підготовку їх до майбутнього самостійного життя в соціумі.

Раніше родина Данилюків проживала в Тернополі. Світлана й Олег – надзвичайно чуйні і добрі люди, зі щирою душею. Подружжя взяли за життєве кредо слова про те, що чужих дітей не буває. Розуміючи, що місія потрібна й важлива, але водночас і відповідальна, все зважували й обдумували, і тому такий крок був свідомим. Направду, Світлана й Олег – люди мужні, відважні і водночас добрі та чуйні. У складний час економічної нестабільності,

невизначеності вони вирішили заопікуватися чужими дітьми. У 2008 р. вони вперше взяли на виховання хлопчика – він є найстаршим сином у сім'ї. На той час йому було шість роців [1]. Великій родині складно було проживати в місті: великі витрати, державної допомоги вистарчало лише на найнеобхідніше. Тому було прийнято рішення переїхати в село, щоб діти мали змогу привчатися до праці, зростали на свіжому повітрі, серед природи. В Інтернеті шукали можливі варіанти і побачили гарний новий будинок. Усім членам сім'ї надзвичайно сподобалося нове помешкання, і вже у вересні 2018 р. сім'я переїхала проживати у с. Жовнівку Бережанського р-ну [2]. Там вони оселилися у просторому світлому будинку, що набагато більший за їхнє попереднє житло. На те, щоб сім'я Данилюків могла переїхати у просторе зручне приміщення, з державного бюджету виділили понад мільйон гривень. Ще 61 тис. грн на облаштування житла надали з місцевого бюджету [3]. 10 жовтня, на день народження будинку, до родини часто приходять представники місцевої влади, приїжджають гості із району й області.

Зараз на вихованні сім'ї Данилюків дев'ятеро дітей, з них п'ятеро – прийомні. Найстаршому синові – 30 років, наймолодшому – п'ять роців. Батьки зробили і продовжують далі робити все для виховання дітей, піклуються про їхнє здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток. Діти мають все необхідне для успішного навчання, розвитку природніх нахилів та здібностей. Всі живуть єдиною великою дружною родиною, тому всі діти привчені до праці, допомагають та підтримують один одного. Сім'я має господарку, обробляють город. Діти змалечку привчаються до праці. Батьки кажуть, що ніщо так не зближує і не здружує дітей, як праця. У процесі трудової діяльності діти спілкуються між собою, краще відбувається їхня соціалізація. Всі діти з ДБСТ живуть єдиною сім'єю, не ділять проблем чи роботу. Такий підхід дозволяє кожному відчувати себе потрібним і значущим, вселяє у дітей впевненість та підвищує їхню самооцінку.

Батьки виховують своїх дітей так, щоб вони не комплексували, відчували тепло сімейної атмосфери і мали почуття впевненості й захищеності. Для дітей намагаються створити такі умови, щоб вони могли успішно адаптуватися до соціуму, будували плани на майбутнє і працювали над їх втіленням; щоб згодом могли створити власні повноцінні сім'ї та несли відповідальність за своє життя і за життя тих, хто поруч. Голова сім'ї Олег Данилюк охоче спілкується з усіма, хто приїжджає до них. У розмові пан Олег зазначає, що вони з дружиною не роблять різниці між рідними та прийомними дітьми, намагаються до всіх ставитися однаково, усім приділяти увагу. «Я просив Бога, – зізнається батько, – щоб він «перемішав» усіх діток, щоб неможливо було їх розділяти, розрізняти, і Бог вислухав мене. Так воно зараз і є. Ми з дружиною любимо всіх дітей, вони усі – наші рідні, і діти це розуміють й відчують». Із нетерпінням очікують батьки того дня, коли всі з'їжджаються додому, збираються разом під одним дахом, спілкуються.

Таким чином, вивчення практичного досвіду функціонування дитячого будинку сімейного типу, що у селі Жовнівка Бережанського району Тернопільської області, засвідчив, що пріоритетним напрямом батьків-

вихователів є підготовка дітей до майбутнього дорослого життя. З цією метою батьки культивують ціннісне ставлення до дітей, привчають їх до праці, мотивують до саморозвитку, підтримують у дитячих задумах і планах.

Література

1. Будар Т. Відкрили дитячий будинок сімейного типу. URL: <https://svoboda-news.com> (дата звернення: 02.05.2020).
2. Будинок сімейного типу у селі Жовнівка Бережанського району. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GspXtrzri7s> (дата звернення: 08.12.2019).
3. Понад мільйон гривень з державного бюджету – на будинок сімейного типу в Бережанському районі. *Тернопільська обласна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/news/detail> (дата звернення: 08.12.2019).
4. Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 721/2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721/2019> (дата звернення: 09.11.2019).

Лідія Тимків

*канд. психол. наук. доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи,*

Ірина Криса

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Для багатьох держав світу важливим питанням є і залишається реінтеграція в суспільство колишніх засуджених.

Проблема реінтеграції в суспільство осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, в сучасних реаліях нашого життя постає досить гостро. В місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України, які контролюються українською владою, тобто без установ Криму та окупованої частини Донецької та Луганської областей, станом на 01.01.2019 року утримувалося 55078 осіб [3]. Більше третини з них раніше вже відбували покарання.

Щорічно в Україні звільняється з установ виконання покарань велика кількість засуджених. Загалом протягом 2018 року, як заявив заступник Міністра юстиції, з установ Державної кримінально-виконавчої служби на території України звільнено 10 тис. 919 осіб: за обраним місцем проживання направлено 10 тис. 630 (97 %) звільнених, з них зареєстровано за місцем проживання 7 тис. 506 осіб (69 %) [5]. Опісля звільнення, перед колишніми

ув'язненими постає ціла низка складних соціальних проблем. Насамперед, це відсутність житла, засобів до існування, професії та постійної роботи. Значна частина звільнених втратила соціально-корисні зв'язки, довіру з боку близьких, потребує психологічної, соціальної, юридичної та медичної допомоги.

Унаслідок складної соціальної адаптації, досить часто, особи звільнені з місць позбавлення волі, повертаються до колишнього способу життя або поповнюють лави бездомних. Особливо ускладненим є процес соціальної адаптації та реінтеграції осіб, що втратили житло внаслідок позбавлення волі.

Термін «реінтеграція» розуміється як процес повернення людини в суспільство в ролі активного і незалежного члена соціального життя, що передбачає компенсацію втрат соціальних зв'язків, досягнення нею відповідного рівня емоційного стану тощо. Так, Г. Гладій в процесі реінтеграції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, виокремлює два основні етапи. Перший, який передбачає звільнення від асоціальної моделі поведінки і набуття просоціальної, окреслення основних життєвих цілей, спрямованих на новий, правослухняний, спосіб життя. Другий етап – це набуття та закріплення нових, просоціальних, практик досягнення основних життєвих цілей. Такими практиками виступають: здобуття професійної освіти; працевлаштування за професією; вирішення проблеми власного житла (якщо його немає); відновлення або створення сім'ї саме в контексті правослухняного співжиття громадян сучасного українського суспільства [1, с. 186].

Вагомий внесок у розвиток теорії постпенітенціарного патронажу зробили ще в ХІХ ст. І. Фойницький, П. Люблінський, С. Гогель, Д. Дриль та інші. Проблематика реінтеграції колишніх засуджених висвітлена у працях Т. Журавель, В. Калівошко, О. Кочемировської, В. Проскури, О. Вакуленко, особливості соціальної підтримки осіб, які втратили житло внаслідок позбавлення волі, розкрито в працях, присвячених роботі з бездомними (Н. Кабаченко, Л. Соловій, С. Ананко, М. Соха), пристосування колишніх в'язнів до суспільства досліджено у роботах В. Батиргарєєвої, В. Дрижак, О. Олійника, О. Шкута, В. Васильєва та інших.

Успішність процесу реінтеграції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, в соціум залежить від ефективності соціальної підтримки і соціально-психологічного супроводу в постреабілітаційний період, їх адекватного включення у звичайне соціальне життя. Важливу роль у процесі реінтеграції відіграють різноманітні соціальні інститути – як державні так і недержавні.

Таку підтримку і супровід надає Івано-Франківський центр обліку бездомних громадян. Центр обліку та нічного перебування бездомних громадян є бюджетною установою управління соціального захисту Івано-Франківської міської ради та надає різні види соціальних послуг громадянам, які опинились на вулиці. Зокрема, веде первинний облік бездомних громадян, видає посвідчення про взяття на облік і тимчасову прописку, сприяє реєстрації переважного місцезнаходження, здійснює соціальне патрулювання, надає інформаційні, правові та консультаційні послуги, сприяє у відновленні документів, майнових і житлових прав.

Так, упродовж 2018 року до Центру обліку бездомних осіб звернулося 223 особи: з них 31 особа з місць позбавлення волі. Даним особам, соціальними працівниками було надано низку соціальних послуг, а саме: влаштовано в будинок-інтернат, працевлаштовано, відновлено втрачені родинні та соціальні зв'язки, влаштовано до реабілітаційного центру, проведено низку соціальних консультацій.

Соціальні працівники Центру обліку бездомних громадян та будинку нічного перебування, плануючи індивідуальну роботу з колишніми засудженими, враховують: специфіку осіб, що вийшли з місць позбавлення волі, їх потреби, інтереси, запити, наявність негативних якостей особистості; особливості об'єктивних умов (економічних, політичних, правових, соціальних, соціально-психологічних); суб'єктивні фактори (типові характеристики клієнтів центру обліку); соціальну спрямованість найближчого мікрооточення, насамперед сім'ї; фактори ризику, що призводять до кримінальних рецидивів, опрацювати механізми їх превентивності [6, с. 425].

Без сумніву, реалізувати весь обсяг діяльності з постпенітенціарного супроводу колишніх засуджених можливо за умови співпраці Центру обліку бездомних осіб та недержавних організацій. Така співпраця надає можливість клієнтам закладу отримати більш якісні соціальні послуги, що сприяє процесу реінтеграції осіб, звільнених із місць позбавлення волі. Між Центром обліку бездомних громадян налагоджена тісна взаємодія з благодійною організацією «Благодійний фонд «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ». Проте, на нашу думку, слід залучати ще більшу кількість громадських організацій для оптимізації реінтеграції в суспільство колишніх засуджених.

Сучасними науковцями розроблено різноманітні заходи стосовно постпенітенціарного супроводу колишніх засуджених. Зокрема, В. Проскура виокремив три базові напрямки роботи державних установ і недержавних організацій в роботі із звільненими з місць позбавлення волі: нормативно-інтегративний; соціально-педагогічний; терапевтично-корекційний.

Ці три напрямки передбачають: 1) інтеграцію (реінтеграцію) колишнього ув'язненого в недевіантне соціальне середовище через надання ресурсної бази (первинної інформації, житлових умов тощо) для виокремлення соціальної особистої активності та кола спілкування (завдання Центрів обліку, ресоціалізації); 2) інтерналізацію (реінтерналізацію) норм, цінностей, традицій, звичаїв, світогляду, ідеології та ін. (соціально-виховний постпенітенціарний супровід недержавних організацій); 3) терапевтично-корекційне забезпечення процесу конструювання особою колишнього ув'язненого свого життєвого простору-часу. Реалізація цих напрямів дозволить особам, звільненим із місць позбавлення волі, поступово реінтегруватися в соціум, покращити свій матеріальний стан, налагодити соціально корисні зв'язки, що забезпечить відносну автономію особи щодо «соціального тиску» криміногенного та некриміногенного середовища (груп, організацій тощо) [4, с. 6].

Саме належна організація та забезпечення оптимальних умов реінтеграції і створюють можливості для подальшого повноцінного функціонування індивіда у соціумі.

Важливою умовою реінтеграції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, в сучасне українське суспільство є їх соціальна підтримка та соціально-психологічний супровід державними та недержавними інституціями. Критеріями успішності реінтеграції в суспільство колишніх засуджених, виступає рівень засвоєння ними просоціальних навичків своїх життєвих завдань, що дає змогу уникати рецидивів порушень правових норм і законів суспільного життя.

Подальші дослідження процесу реінтеграції колишніх засуджених, які користуються послугами Центру обліку бездомних громадян, будуть спрямовані на розкриття взаємодії всіх причетних до цього процесу служб, організацій та благодійних фондів у вирішенні соціальних проблем. Що свого часу підштовхнули людину на скоєння правопорушення.

Література

1. Гладій Г. Особливості реінтеграції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, у християнських реабілітаційних центрах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей / ред. рада: М. Слюсаревський (голова), В. Кремень, С. Максименко. Київ : Талком, 2018. Вип. 42 (45). 214 с.
2. Державна пенітенціарна служба України. URL: <http://www.kvs.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2020).
3. «Донецький Меморіал». Діяльність кримінально-виконавчої системи України у 2015, 2016, 2017 роках. *Статистичний огляд*. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1453132032> (дата звернення: 25.01.2020).
4. Проскура В. Технології соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Запоріжжя, 2008. 16 с.
5. Чернишов Д. Підготовка засуджених до звільнення та їх реінтеграція у суспільство є одним із ключових наших завдань. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-chernishov-pidgotovka-zasudjenih-do-zviltrennya-ta-ih-reintegratsiya-u-suspilstvo-e-odnim-iz-klyuchovi> (дата звернення: 25.01.2020).
6. Шахрай В. Технології соціальної роботи: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Лідія Тимків

*канд. психол. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Вероніка Томків

*студентка I курсу ОР «магістр»
спеціальності «Соціальна робота»*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У реаліях сучасного етапу розвитку суспільства особливе місце займає гуманізація соціальних відносин, яка не можлива без процесу формування

високого рівня соціального інтелекту в громадян. Соціальний інтелект передбачає: гуманне ставлення (розуміння, дії та вчинки) до інших людей; здатність легко спілкуватись та взаємодіяти з іншими людьми; здатність знаходити спільну мову з людьми, уміти входити у їхнє середовище та ставити себе на місце іншого.

Необхідно зазначити, що дослідження соціального інтелекту є однією із найбільш суперечливих тем у сучасній соціально-психологічній науці. Окремого вивчення потребують питання особливостей розвитку соціального інтелекту на різних етапах онтогенезу, зокрема в дітей старшого дошкільного віку.

Саме дошкільний вік, на думку І. Ісаєвої, Т. Цибуленкової, О. Шиловой та інших, є одним з найсприятливіших періодів у формуванні соціального інтелекту. Науковці вважають, що головними соціальними умовами розвитку соціального інтелекту виступають такі чинники як: взаємодія з однолітками та дорослими, що забезпечує досвід соціальних взаємовідносин; активне розширення репертуару соціальних взаємин та використання технологій психолого-педагогічного супроводу в закладі дошкільної освіти.

Провідним видом діяльності дошкільників є гра, яка сприяє оволодінню дитиною прийнятої у суспільстві поведінки, засвоєнню культурних рольових стереотипів і схвалених соціумом зразків поведінки та відбувається навчання методам розв'язання соціальних проблем, що виникають у мінливому світі.

Виходячи з цього, дошкільний вік є одним із сенситивних періодів розвитку щодо формування соціального інтелекту.

Дослідження проблеми соціального інтелекту в зарубужній психології представлені в працях таких відомих вчених, як: Г. Айзенк, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, Дж. Кілстром та Н. Кантор, С. Космітські і У. Джон, Г. Олпорд, Е. Торндайк, Р. Стернберг; серед українських та російських дослідників варто зазначити М. Бобнєву, Ю. Ємельянова, Н. Калініну, Н. Кудрявцеву, В. Куніцину, О. Луневу, О. Михайлову, С. Руденко, О. Савенкова, Д. Ушакова.

Переважає більшість проведених досліджень розглядає особливості соціального інтелекту лише в одному віковому періоді [5].

У вивченні соціального інтелекту можна виокремити три різні підходи, в яких його розглядають:

1) як соціальне пізнання, а саме – сприймання інших, розуміння соціального контексту та вміння читати невербальні сигнали (С. Сургова, П. Екман, М. Саллівен, S. Baron-Cohen);

2) як соціальну компетенцію, що вимірюється наявністю певних поведінкових проявів, які вказують на соціальну ефективність (М. Форд, М. Тисак, Дж. Гілфорд);

3) як комплекс, що охоплює соціальну компетенцію та соціальні когнітивні навички, визнаючи важливість набуття навичок соціального мислення та соціально прийнятної поведінки (Ю. Ємельянов, Н. Руда, Г. Ожубко, Д. Ушаков, Д. Люсін, Н. Кантор).

Низка дослідників розглядають соціальний інтелект в межах вікового підходу (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Чеснокова, В. Куніцина), що є дуже

важливим, оскільки недостатній розвиток соціального інтелекту в дошкільний період ускладнює особистісний розвиток дитини, призводить до проявів небажаної поведінки. Поступово дитина звикає до агресії чи замкнутості як засобу адаптації в суспільстві.

Особливості соціального інтелекту в дошкільному віці були предметом досліджень таких вчених, як І. Харитонової, Я. Михайлової, І. Ісаєвої, Н. Рубльової (описано соціальний інтелект дітей дошкільного віку), О. Шиловой (особливості соціального інтелекту старших дошкільнят та першокласників).

Метою статті є визначення поняття «соціального інтелекту» та аналіз особливостей формування і розвитку соціального інтелекту в дітей старшого дошкільного віку.

Поняття «соціальний інтелект» був введений у психологію Едвардом Лі Торндайком в 1920 р., що трактував соціальний інтелект як здатність до прогнозування міжособистісних відносин та прирівнював його до здатності мудро діяти в людських стосунках.

У 1937 р. Г. Олпорт у своїх працях зазначає, що соціальній інтелект – це особлива здатність (соціальний дар) правильно оцінювати людей, прогнозувати і забезпечувати адекватне пристосування в міжособистісних взаємодіях. Він виокремлює комплекс якостей, котрі забезпечують розуміння інших людей; соціальний інтелект був включений до системи цих якостей як окрема здатність [4].

Проблемі соціального інтелекту приділяли й активно приділяють увагу і вітчизняні психологи. Вперше поняття «соціальний інтелект» використав Ю. Ємельянов, який зазначає, що «це сфера можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда, розуміючи під цим стійку, засновану на специфіці розумових процесів афективного реагування та соціального досвіду здатність розуміти самого себе, інших людей, їхні відносини та прогнозувати міжособистісні дії» [3].

На нашу думку, соціальний інтелект – це здібність розпізнавати, відчувати і прогнозувати поведінку, вчинки і дії оточуючих людей.

На думку І. Ісаєвої, сенситивним періодом розвитку соціального інтелекту у дошкільному віці є перехід від середнього до старшого дошкільного віку, саме у цей період відбувається становлення та розвиток логічного мислення.

У старшому дошкільному віці складаються суб'єктивні та об'єктивні передумови для активного розвитку в дітей соціального інтелекту. Соціальний інтелект дошкільнят має своєрідність своєї структури, що включає в себе комунікативно-особистісний компонент, психологічні характеристики самосвідомості та особливості соціальної перцепції. Найважливішою психологічною умовою успішного його розвитку в дітей є інтенсивна їх взаємодія у формі позаситуативно-особистісного спілкування зі значущими дорослими, а також оволодіння батьками, вихователями та вчителями початкової школи соціально-педагогічною компетентністю.

На основі аналізу досліджень вчених (М. Бобнева, Ю. Ємельянов та ін.) можна виокремити наступні чинники розвитку соціального інтелекту:

1. Життєвий досвід, – йому належить провідна роль у розвитку комунікативної компетенції. Важливий досвід міжособистісного спілкування.

2. Мистецтво, – естетична діяльність, що різнобічно збагачує людину: і в ролі творця, й у ролі того, хто сприймає твори мистецтва. Воно сприяє розвиткові комунікативних умінь.

3. Загальна ерудиція – це запас достовірних і систематизованих гуманітарних знань, які стосуються історії та культури людського спілкування, якими володіє даний індивід.

4. Наукові методи – передбачають інтеграцію всіх джерел комунікативної компетенції, відкривають можливість опису, концептуалізації, пояснення і прогнозу міжособистісної взаємодії з подальшою розробкою практичних засобів підвищення комунікативної компетенції на рівні індивіда, груп і колективів, а також всього суспільства.

Для розвитку соціального інтелекту дошкільнят І. Ісаєва пропонує створювати предметно-просторове розвиваюче середовище. Система методів, які доцільно використовувати, передбачає: усвідомлення соціальних взаємодій, програвання різних соціальних ролей, моделювання, вирішення проблемних соціальних ситуацій, рефлексію та самоаналіз власних соціально-інтелектуальних проявів. Найбільш вдалимими формами, на думку автора, є спеціально організовані види діяльності, сюжетно-рольові, дидактичні й творчі ігри, художньо-мистецька діяльність [2].

На нашу думку, сприятливими для розвитку соціального інтелекту в умовах сімейного середовища слід назвати позитивний сімейний мікроклімат, активне використання бесід, задоволення комунікативних потреб дитини, інтенсивну взаємодію у формі неситуативного особистісного спілкування з пріоритетною позитивно особистісно-орієнтованою позицією в спілкуванні дорослого, а також позитивну роль відіграє такий стиль сімейного виховання, як «кооперація», відсутність з боку батьків спроб не виправдано форсувати психічний розвиток дитини.

Таким чином, можна вказати на те, що дошкільний вік є сенситивним для розвитку соціального інтелекту. На розвиток соціального інтелекту впливають багато чинників, серед них важливе місце посідають особливості виховання у родині та спеціально створені умови у закладах дошкільної освіти. Перспективним завданням подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні шляхів взаємодії батьків, вихователів та психологів з цілеспрямованого формування соціального інтелекту старших дошкільників.

Література

1. Андреева Г. Психология социального познания. Москва : Аспект Пресс, 2005.
2. Исаева И. Педагогическое сопровождение развития социального интеллекта ребёнка в период дошкольного детства : автореф. дис. ... канд. психол. Наук : 13.00.01. Ростов на Дону, 2011. 27 с.
3. Ковальова О. А. Проблема визначення поняття «соціальний інтелект» у психологічній науці. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 10. С. 10-14.
4. Куницына В., Казаринова Н., Погольша В. Межличностное общение : учебник для вузов. Санкт-Петербург, 2002. 544 с.

5. Харченко С. Особливості соціального інтелекту в різні вікові періоди: теоретичний аналіз. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 43, ч. 3. С. 333–341.

Віталія Яремчук
канд. психол. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ВІДЧУТТЯ САМОТНОСТІ ЯК ПРОЯВ КРИЗОВОГО СТАНУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Підлітковий вік знаходиться в центрі уваги фахівців різних сфер: психологів, педагогів, соціальних працівників. Підліткова криза є однією з найбільш травмуючих і гострих у становленні особистості. Чим зумовлений такий інтерес фахівців? Насамперед, підлітковий вік – це час активного формування світогляду, інтересів, системи ціннісних уявлень, розвитку рефлексії, зміни самооцінки та формування відчуття дорослості особистості. Період дорослішання, перехід від дитинства до юності як ніякий інший етап онтогенезу характеризується емоційно – психологічними новоутвореннями та акцентуаціями. На цьому віковому етапі процес дозрівання особистості відбувається відразу у трьох сферах: статевій (гормональна активність, статева ідентифікація, побудова уявлення про привабливість свого фізичного «Я», зміна психосексуальної свідомості), загальноорганічній (зміна зовнішності, швидке збільшення зросту та внутрішніх органів, що безпосередньо пов'язано зі статевою і соціальною сферами), соціальній (засвоєння нових норм та цінностей, відокремлення від світу дорослих та входження до референтних груп, емоційний фон у підлітковому віці характеризується нестабільністю та полярністю. У результаті побудови власних життєвих цінностей та встановлення міжособистісних відносин на фоні переживання проявів підліткової кризи, одним із найбільш гострих переживань стає відчуття самотності та відчуження. Зазначена проблема особливо загострилася на фоні інформаційного простору. Крім того, підлітки ще не володіють дорослими інструментами подолання депресивних і суїцидальних настроїв, які виникають супутньо з самотністю.

Наукова проблема полягає в тому, що у існуючих дослідженнях немає чіткого розуміння наявності такого феномена, як «підліткова самотність» та її впливу на соціалізацію підлітків. Загалом, проблема самотності особистості знайшла відображення у дослідженнях Р. Вейса, Л. Виготського, С. Малишевої, Н. Рождественської, І. Кона, О. Долгунової, І. Слободчикова, А. Мудрик, І.-Дж. Тендера.

Метою повідомлення є аналіз основних детермінант виникнення почуття самотності як прояву кризового стану в підлітковому віці.

У психології хронологічний проміжок часу під назвою «підлітковий вік» часто називають перехідним, критичним або кризовим. Саме поняття «криза» характеризує стан, породжений проблемою, яка постала перед індивідом і якої він не може розв'язати за короткий час і звичним способом. Криза підліткового віку пов'язана із переходом із дитинства до дорослості і супроводжується якісними та кількісними новоутвореннями. В цей віковий період відбувається ломка старих поглядів, стереотипів, структур та формування нових стереотипів і побудови нових структур. Це може супроводжуватися зниженням продуктивності і успішності, негативізмом, емансипацією від батьків, проявом інтересу до іншої статі (побачення, розваги), підвищенням агресивності, виникненням печалі та глибокого нещастя, страху, замкнутістю та відстороненістю особистості. В цей час найбільшої трансформації зазнає «Я»-концепція підлітка. Відбувається побудова нового образу «Я», на який впливає зовнішнє соціальне оточення підлітка (сім'я, школа, друзі та однолітки). Підліток намагаючись довести собі та іншим свою самостійність та унікальність, прагне до усамітнення, що допомагає йому в індивідуалізації. «Відчуття самотності ... – нормальне явище, наслідок народження внутрішнього життя», – пише І. Кон [2]. Але в процесі своєї індивідуалізації відокремлення свого я особистість стикається із проблемою самотності, він внаслідок своєї неповторності усвідомлює, що ніхто у цьому світі його не розуміє «мене розуміють тільки у тому випадку, якщо інша людина не тільки знає мотиви моїх переживань, але й приймає їх як деяку, причому безумовну, цінність» [2]. Підлітки за своєю природою є конформістами, їм буває важко відмовити групі, притримуватись власної думки, оскільки зробивши, це вони втрачають почуття безпеки, яке дає їм приналежність до групи: «свідомість групової приналежності не тільки полегшує підлітку автономізацію від дорослих, але і дає йому надзвичайно важливе почуття емоційного благополуччя і стійкості» [2, с. 128-129]. Все вищесказане активно впливає на процес соціалізації підлітка, яка в період кризи проходить дуже складно через зростання соціальної та моральної зрілості та його входження у нову систему відносин. Тому при недостатній підтримці з боку авторитетних для підлітка людей та референтних груп у нього може виникнути почуття непотрібності і як наслідок самотності та відчуження. Визначення самотності, на думку дослідників, найкраще відображає стан речей: «Самотність – це не просто склалась ситуація, коли ти проводиш час один. Це почуття, що в тебе немає близької людини, яка змогла б тебе зрозуміти...це відчуття, що в твоїх соціальних зв'язках щось зруйнувалося або ніколи не існувало» [2; 4; 6]. Почуття відчуження слід розглядати і як наслідок переживання підлітком почуття самотності, і як фактор, що несе в собі соціальну депривацію. Характеристики відчуженості відповідають трьом рівням психічного відображення: 1) відчуження на емоційному рівні трактується як прояв нездатності до прихильності та любові, відсутності емоційного зв'язку з іншими людьми; 2) відчуження когнітивне проявляється в байдужості або

негативній оцінці когнітивної діяльності особистості; 3) відчуження на психосоціальному рівні є наслідком психосоціальної ізоляції [1, с. 56]. Проблема полягає ще й у тому, що для підліткового віку самотність – особливий психоемоційний стан, який може стати базовим для формування таких негативних явищ, як комплекс неповноцінності, напруга, тривожність, порушення комунікативної сфери. Проте не всі психологи визначають самотність у підлітковому віці як патологічне негативне явище. Так, І. Кон розглядає самотність підлітка як нормальний стан особистості цього перехідного періоду: «Відкриття свого внутрішнього світу – дуже важлива, радісна і хвилююча подія, але вона викликає також багато тривожних і драматичних переживань. Разом із усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших, приходить відчуття самотності. Юнацьке «Я» ще невизначене, розпачливе, дифузне, воно часто переживається як неспокій або відчуття внутрішньої порожнечі, яку чимось необхідно заповнити. Звідси росте потреба у спілкуванні і одночасно підвищується вибірковість у спілкуванні, потреба у самотності» [2, с. 62]. Тому дану проблему слід поділити на два види. В першому йдеться про протиставлення підліткових груп і суспільства в цілому. Другим є самотність як наслідок протиставлення окремо взятого підлітка та групи. Однією із основних проблемних наслідків переживання самотності у підлітків є схильність до асоціальної поведінки та маргіналізація. В період власної ідентифікації та пошуку свого місця в суспільстві підлітку як ніколи потрібна підтримка та розуміння з боку дорослих; якщо він не знаходить такої підтримки, то звертається до таких же «відторгнутих суспільством» однолітків: «Самотній серед дорослих і серед законослухняних однолітків, беззахисний перед зовнішніми домаганнями, підліток, входячи в асоціальну групу, отримує реальну фізичну, психологічну, моральну і навіть матеріальну підтримку. Це докорінно змінює його самопочуття і формує впевненість у тому, що група захистить його від образ та утисків» [7, с. 39-46]. Відображаючи реальну картину важливості впливу почуття самотності та відчуження на особистість підлітка, слід визначити причини, що можуть призвести до такого стану. Так, дослідження С.М алишевої та Н. Рождественської, які вивчали проблему самотності у підлітковому віці, дозволили зробити висновки про причини її виникнення: усвідомлення себе як унікальної неповторної, ні на кого несхожої особистості. В ході переживання своєї унікальності можуть виникнути думки про те, що ніхто в принципі не зможе зрозуміти іншу людину, в силу чого всі «приречені» на самотність. Відсутність достатньої кількості міжособистісних контактів з однолітками. Тільки у спілкуванні з однолітками підліток може самоствердитись, навчитися взаємодіяти в неформальній групі однолітків, відчути підтримку друзів і підтримати когось самому. Підлітки, що не мають в достатній кількості міжособистісного спілкування у референтних групах, як правило, відчувають почуття самотності. Підліткова криза пошуку «сенсу життя» також може призвести до загострення самотності. Вимушене утримання підлітків в яких-небудь групах. Даний феномен часто спостерігається в дитячих притулках: діти не мають можливості залишитись на самоті, тому

нереалізована потреба в усамітненні породжує в них думки про нерозуміння оточуючих їх особистих потреб [3, с. 63–68]. Ф. Райс згрупував можливі причини виникнення почуття самотності у підлітковому віці, основними з яких є: почуття відчуженості від батьків(або нестача позитивної батьківської участі в житті дитини); неповні сім'ї; маргінальний статус підлітка в суспільстві; надлишкове очікування уваги до своєї персони; підвищене бажання виділитись, яке призводить до того, що підліток відчуває себе невдахою та відторгнутим; знижена самооцінка та загострене почуття жалості до себе, песимізм стосовно можливості бути позитивно оціненим оточуючими; почуття байдужості до життя, його беззмістовність, низькі очікування стосовно власних успіхів у навчанні, що призводить до ланцюга невдач і замкнутості; підвищена тривожність і сором'язливість; розкриття власних когнітивних здібностей, які дозволяють краще себе пізнати; зростання відчуття волі, яке лякає підлітка; прагнення до самоідентифікації [6, с. 324]. Зважаючи на вищезазначене, завданням психолога має бути наступне: 1) виявлення підлітків, що характеризуються високими показниками негативного переживання самотності; 2) допомогти підліткам усвідомити власні психологічні обмеження та змінити негативне почуття самотності на позитивне, пробуджуючи у нього інтерес до власної особистості та пошуку шляхів особистісного зростання; 3) застосовуючи певні психологічні технології, допомогти підлітку спрямувати процеси, що супроводжують відчуття самотності, на досягнення особистісного зростання та позитивних зрушень у власному житті.

Отже, самотність у підлітковому віці – це певний психологічно-соціальний стан ізоляції особистості, відчуження, що супроводжується тривожністю, відчуттям непотрібності, депресіями та фрустрацією. Здійснивши аналіз наукової літератури, ми визначили основні групи причин виникнення самотності у підлітків: індивідуальні особливості підлітка (низька самооцінка, сором'язливість, невміння встановлювати міжособистісні контакти, страх бути відторгнутим); особливості підліткового віку як одного із найбільш кризових у житті особистості; особливості мікросоціуму підлітка, характер стосунків у сім'ї, особливості виховання, кризові обставини, такі, як смерть батьків чи розлучення та інші важкі стресові ситуації; особливості макросередовища, процеси, які характеризують політичну, соціально - економічну ситуацію в країні і в світі в цілому. Особливості переживання та темпи проходження підліткової кризи залежать від індивідуальних особливостей підлітка, та все ж таки вчасне виявлення появи відчуття самотності та відчуження, а також встановлення їх причин створює можливість допомогти особистості ефективно справитись з цією проблемою.

Література

1. Истратова О. Н. Большая книга подросткового психолога [изд. 3-е.]. Ростов на-Дону, 2010. 636 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности. Москва, 1989. С. 252–129.
3. Мальшева С. В. Особенности чувства одиночества у подростков. *Вестник МГУ*. Серия 14. Психология. 2001. № 3. С. 63-68.
4. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко та ін. Київ : Либідь, 2003. 536 с.

5. Райс Ф. Психология подросткового возраста. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 720 с.
6. Рогова Е. Е. Переживание одиночества подростками с разной социальной направленностью. *Вопросы психологии*. М., 2007. № 5. С. 39-46.
7. Салдер Р. А. Від самотності до аномії. Лабіринти самотності. Москва, 1989. С. 16- 17.
8. Швалб Ю. М. Самотність: соціально-психологічні проблеми. Київ, 1991.
9. Gary R. Collins, Christian Conseling: A Comprehensive Guide (Waco, Tex.: Word, 1980) 72 – 79.

Віталія Яремчук

канд. психол. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ольга Острижнюк

студентка I курсу ОР «магістр» спеціальності «Соціальна робота»

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ РИС ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ

Формування вольових рис характеру дуже важливе для сучасних підлітків, оскільки саме цей період життя людини є своєрідним переходом із дитячого віку до реалій дорослого життя та викликів суспільства, де вчинки підлітка несуть уже індивідуальний характер і відповідальність. Тому, якщо взяти до уваги загалом підліткову фазу, то в соціальному аспекті вона є продовженням первинної соціалізації, оскільки, як і діти, підлітки знаходяться на утриманні батьків чи держави, які несуть відповідальність за їх життя та вчинки до моменту досягнення ними повноліття. Тому виховання підлітка і становленні у ньому вольових рис характеру і формування індивідуальності, які будуть необхідні для подальшого дорослого життя, є пропорційним завданням школи і батьків. Діти є різними за характером і рисами, тому нашим завданням є скоригувати та сформувати те, що закладено в них генетично у соціально-психологічному аспекті.

Мета повідомлення: розкрити соціально-психологічні особливості формування вольових рис характеру підлітків.

Підлітковий етап життя є проміжним станом суспільного становища, оскільки статус юнацтва визначають особливості психіки, де зміни можуть лякати молоду особу, тому важливо вчасно дати пораду, поговорити чи просто надати підтримку підлітку при потребі, який може не розуміти радикальних змін в організмі чи підсвідомості. Отож, головним актуальним завданням залишається виявити, що таке характер і як він формується у підлітка під впливом певних чинників. Характер багато в чому визначає ступінь

наполегливості людини в реалізації цілей і задач. Власне кажучи, характер впливає на весь стиль поведінки людини і її відносин з навколишніми. Не випадково вже зі стародавності давалися описи щасливих і нещасливих, поганих і гарних характерів. Багато письменників – тонких знавців людської психології – показали, як багато в житті може зробити людина з сильним оптимістичним характером і скільки неприємностей може принести важкий або слабкий характер. Думаю, тут влучною буде думка видатного французького письменника В. Гюго, який про характер висловився так: «У кожної людини три характери: той, котрий йому приписують; той, котрий вона сама собі приписує; і, нарешті, той, котрий є в дійсності». Психічно-психологічні властивості особистості відчують на собі вплив соціальних факторів, опосередковуються ними. Однією з властивостей людини, що формується під безпосереднім впливом суспільства, взаємодії особистості з іншими людьми, є характер. Отож, характер – це особливі прикмети, риси, котрих людина набуває в суспільстві. Таких рис психологи налічують декілька тисяч. Характер утворюється із сукупності стійких індивідуальних особливостей особистості, які складаються і виявляються у спілкуванні та спільній діяльності людей. Характер зумовлює для особистості засоби поведінки, вчинки у стосунках з іншими. Знаючи характер людини, можна передбачити, як вона буде діяти за тих чи інших умов; характер – це певна програма поведінки. Можна виділити провідні та другорядні риси характеру. Є цільні, суперечливі, сильні, вольові та слабкі характери [2, с. 63]. Тому, для виявлення можливих дій підлітків варто зазначити структуру рис характеру, бо саме це є визначальним у вербально-невербальному спілкуванні та у формуванні відносин у колективі чи загалом у суспільстві. Структура рис характеру виявляється у тому, як людина ставиться:

а) до інших людей, демонструючи уважливість, принциповість, прихильність, комунікабельність, миролюбність, лагідність, альтруїзм, дбайливість, тактовність, коректність або протилежні риси;

б) до справ, виявляючи сумлінність, допитливість, ініціативність, рішучість, ретельність, точність, серйозність, ентузіазм, зацікавленість або протилежні риси;

в) до речей, демонструючи при цьому бережливість, економність, акуратність, почуття смаку або протилежні риси;

г) до себе, виявляючи розумний егоїзм, впевненість у собі, нормальне самолюбство, почуття власної гідності чи протилежні риси.

Риси характеру допомагають нам скласти візуальний індивідуальний портрет людини. Варто вказати, що деякі риси характеру можуть бути розвинуті надміру, і це призводить до формування так званих акцентуйованих рис характеру. Акцентуації характеру – це крайні варіанти норми характеру як результат підсилення його окремих рис. Акцентуації характеру можуть спричинювати неадекватні дії, вчинки людини. Виділяють такі основні типи акцентуації характеру:

–інтровертний тип, якому властиві замкненість, утруднення в спілкуванні та налагодженні контактів з оточуючими;

- екстравертний тип, якому притаманні жага спілкування та діяльності, балакучість, поверховість;
- некерований тип – імпульсивний конфліктний, категоричний, підозріливий;
- неврастенічна акцентуація – з домінуванням хворобливою самопочуття, подразливості, підвищеної втомлюваності;
- сенситивний тип – з надмірною чутливістю, лякливою, сором'язливістю, вразливістю;
- демонстративний тип, якому властиві егоцентризм, потреба в постійній увазі до себе, співчутті [4].

Характер тісно пов'язаний з темпераментом, який може сприяти або протидіяти розвиткові певних рис характеру. Тому важливо знати свій темперамент. Так, холерику або сангвініку легше, ніж меланхоліку чи флегматику, сформувати в собі ініціативність і рішучість. Однак для холерика може стати серйозною проблемою формування стриманості та самоконтролю, а для сангвініка – вимогливості до себе та самокритичності. Меланхоліку важче долати сором'язливість і тривожність, а флегматику – розвивати активність. Характер формується з перших днів життя людини до останніх його днів. У перші роки життя провідним фактором розвитку характеру стає наслідування дорослим; у молодшому віці поряд із наслідуванням на перше місце виступає виховання. А, починаючи з підліткового віку важливу, у формуванні характеру вагому роль відіграє самовиховання [5, с. 148]. Характер може свідомо цілеспрямовано вдосконалюватися самою людиною завдяки зміні соціальної поведінки, спільної діяльності, спілкування з іншими людьми. Треба знати, що характер можна змінювати протягом усього життя людини, але це надзвичайно клопітка справа, яка вимагає самоконтролю і постійної роботи над собою, своїми думками, діями та вчинками. Тому зазвичай, той образ людини, я б сказала характерний портрет, який склався у підлітковому віці, влучно характеризує людину та спосіб її життя, який супроводжує її увесь дорослий етап. Винятком хіба можуть слугувати сильні стресові чинники, які дали змогу задуматися про свої дії, але тут хіба що покаже на помилку в житті, а не буде виправляти її характер чи вольові риси. Бо, якщо людина з перших днів була сором'язлива і замкнута, то вона такою і буде, оскільки цей протитип характеру закладений у неї генетично і на підсвідомому рівні.

У підлітковому віці внаслідок всебічного спілкування і розвитку молодий організм, наче губка, всмоктує у себе різноманітну інформацію, мислить і розвиває свої дії на підсвідомому рівні. Головні завдання батьків та школи, близького оточення – направити у правильному напрямку хід думок чи дій того підлітка, обов'язково вказати, що він повинен вчитись відповідальності за свої дії. Підлітковий період нестабільний, чутливий, важкий і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей довкілля. У цьому віці визначаються основні джерела та базиси, що є передумовою всього подальшого становлення особистості. З'являється моральний кодекс, який диктує підліткам стиль поведінки і взаємин з ровесниками. Моральний розвиток набуває суттєвих змін саме у підлітковому віці. Інтелектуальні зміни

дозволяють розвиватися власній ієрархії цінностей, яка починає впливати на поведінку підлітка. Розвиток ціннісних орієнтацій підлітка характеризується їх ускладненням, збільшенням лібералізації, зростанням особистісної незалежності. Ціннісні орієнтації починають складатися в складну і стійку систему, яка визначає становлення активної життєвої позиції. Підлітковий період – сенситивний для розвитку уявлень про свої потреби, спрямованості особистості, оформлення ідеалів. Тому особливо важливим є вивчення даного віку і вироблення заходів для допомоги в розвитку особистості, зокрема характеру. Спроби дослідження та побудови наукової типології характеру робилися неодноразово впродовж всієї історії психології. Ґрунтовну спробу такого роду зробив німецький психіатр і психолог Е. Кречмер. Його ідеї виявилися вельми плідними. Їх ефективно розвинули П. Ганнушкін, Б. Шелдон, Е. Фромм, К. Леонгард, А. Лічко та інші. Всі типології людських характерів виходили з ряду загальних ідей. Основні з них такі: характер людини формується досить рано в онтогенезі і впродовж решти його життя проявляє себе як більш-менш стійкий [3, с. 19].

Але розвиток характеру не завжди є рівномірним, спокійним та якісним процесом, тим паче у підлітків. На основі того, що соціальна ситуація дитини є нестійкою та значною мірою стресово впливає на формування особистості, в підлітковому віці мають місце часті прояви агресії, тривожності, конфліктності та протиправної поведінки. Практика виховання показує, що підлітки є найбільш складною для педагогічної роботи віковою групою.

У регуляції поведінки підлітка велика роль належить свідомості, великі значення набувають свідомі вольові зусилля, свідоме керування своєю поведінкою, своїми емоціями. Підліток здатний не тільки до окремих вольових актів, а й до вольової діяльності. Підліток значно частіше сам ставить перед собою певні цілі, сам планує свою діяльність і нерідко виявляє значну наполегливість, витримку, рішучість і навіть мужність у процесі досягнення цих цілей. Визначеного та стійкого уявлення про себе підлітки часто ще не мають. Саме цим і пояснюється підвищена чутливість оцінці їх вчинків та результатів діяльності з боку старших, до своїх успіхів і невдач. Тому навіть окремі невдачі чи негативні оцінки з боку оточуючих можуть викликати у підлітка невпевненість у своїх силах, нерішучість і сором'язливість, уявлення про власну неповноцінність. Так само і випадковий успіх, похвала, позитивний відгук можуть призвести до переоцінки своїх сил і можливостей, сумнівної самовпевненості. Для підлітків характерна невичерпна жага діяльності, велика рухливість, прагнення активно брати у всьому участь, інтерес до всього що відбувається. Якщо його енергія, активність не знаходить правильного виходу, то вона виявляється у вигляді пустощів, витівок, ігнорування правил, метушні, нерідко призводить до більш важких випадків порушення дисципліни [1, с. 233].

Слід зазначити характерну для підліткового віку підвищену збудливість, деяку невірноваженість характеру, порівняно часті, швидкі і різкі зміни настроїв, форм поведінки. Сміливість і рішучість може швидко змінитися у підлітка боязкістю, сором'язливістю; невпевненість у собі, у своїх силах

періодично змінюється переоцінкою своїх сил і навпаки. Підліток то веселий, рухливий і прагне спілкування, то задумливий і замкнутий, то м'який, привітний, ласкавий і ніжний, то різкий, нешанобливий. Без будь-якої серйозної причини він може «зірватися», нагрубити, проявити прискіпливість, зарозумілість, нетерпимість, без будь-яких об'єктивних причин, глибокий, активний, дієвий інтерес може тимчасово поступитися місцем млявості, апатії, байдужості. Мабуть, ці особливості характеру підлітка багато в чому визначаються тим «внутрішнім переломом», тими змінами в його організмі і, зокрема, в нервовій системі, які пов'язані зі статевим дозріванням.

Таким чином, у добре організованих колективах, у тому числі у сімейних, з правильним режимом праці та відпочинку, доброзичливими відносинами і твердими вимогами, період статевого дозрівання і пов'язаних з ним змін в організмі підлітків проходить безболісно. Неминуха внутрішня перебудова організму в цих умовах відбувається спокійніше, а її зовнішні зміни малопомітні і несуттєві. Слід зазначити, що характер не є застиглим утворенням, а формується і трансформується протягом усього життєвого шляху людини. Хоча він і обумовлений об'єктивними обставинами життєвого шляху людини, самі ці обставини змінюються під впливом вчинків людини. Успішне формування рис характеру потребує єдності виховних заходів сім'ї, школи та соціального середовища, громадськості.

Література

1. Бушай І. М. Особливості психокорекції «Я-образу» підлітків-акцентуантів в системі психологічної служби школи. *Психологія. Збірник наукових праць*. Випуск 3(10) / НПУ ім. М. П. Драгоманова). Київ, 2000. С. 233–238.
2. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра : діагностика, педагогіка. Київ : Укрвузполіграф, 1992. 216 с.
3. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія. Київ, 2009. 448 с.
4. Гурлева Т. Відповідальність підлітка. Київ : Главник, 2008. 128 с. URL: <http://zavantag.com/docs/1172/index-198971.html> (дата звернення: 12.10.2019).
5. Кормило О. М. Саморуйнівна поведінка підлітка при різних типах акцентуацій характеру. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 13. Ч. 5. С. 147–154.

Іван Сабат

*вчитель трудового навчання Білокриницької ЗОШ І-ІІ ст.
філії опорного закладу «Підгаєцька ЗОШ І-ІІІ ст.»
Підгаєцької районної ради Тернопільської області*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Сьогодні в Україні відбувається активне реформування освітньої системи з використанням кращого вітчизняного досвіду та провідних світових тенденцій, що актуалізують питання творчого розвитку, креативного мислення, компетентностей школяра і віддають їм перевагу над традиційним

заучуванням. Відтак змінюються завдання вчителя: не просто контролювати вивчення та відтворення учнем знань і вмінь, а й допомагати і підтримувати його у ході засвоєння і творчого застосування отриманих знань на практиці. Цей процес повинен відбуватися з максимальним урахуванням особистих здібностей та природних задатків школяра.

Тому в українських школах змінюються усталені підходи до змісту освіти, зокрема, і в трудовому навчанні. Динамічний розвиток суспільства і виробництва потребує висококваліфікованих креативних фахівців, які б не лише володіли техніко-технологічними знаннями і знали технології роботи з інструментом, а й вміли застосовувати ці знання на практиці. Вагоме значення має розв'язання учнями творчих завдань, формування практичного досвіду.

У цьому плані достатньо повно реалізувати таку діяльнісно-практичну модель можна на уроках трудового навчання – загальноосвітнього предмета, що є основою предметного наповнення освітньої галузі «Технологія».

У змісті навчальної програми передбачено формування у школярів ключових та предметних компетентностей, спрямованих на максимальне наближення процесу трудового навчання до життєвих потреб учня, його нахилів, бажань, інтересів, здібностей. Передбачені компетентності – це знання, вміння і навички, які не є окремішними, а йдуть у тандемі зі сформованою життєвою позицією школяра.

Відповідно до державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти технологічний компонент освітньої галузі «Технології» має прикладну спрямованість. Трудове навчання у 5-9 класах базується на практичній діяльності учнів. Підбираючи об'єкти праці, вчитель має враховувати не тільки вікові та індивідуальні особливості учнів, їхні знання та практичні уміння, відповідність технологічного процесу виготовлення виробу змістові навчального матеріалу, суспільну та особистісну значущість виробів, спрямованість на оволодіння узагальненими способами діяльності, на формування умінь планування та самоконтролю, а й можливості включення учнів до ситуацій реальної самостійності, реалізації ситуацій вільного вибору шляхом розв'язання проблемних завдань [3, с. 28]. Залучення учнів до ситуацій вільного вибору викликає певну емоційну реакцію і в той же час стимулює їх до прояву своєї індивідуальності, аналізу та синтезу набутих знань, умінь; збагачує досвід прийняття самостійного рішення; формує навички самооцінки і є умовою підготовки школярів до включення у проектно-технологічну діяльність. Усю вагомість ситуацій вільного вибору у процесі трудового навчання можна передати словами В. Сухомлинського, який зауважував, що величезне виховне значення фізичної виховної праці полягає в тому, що зусилля розуму – думка, творчість, винахідництво – знаходиться у ньому на першому місці, а зусилля рук мають якби підлеглий характер.

Головна мета трудового навчання – формування технологічно грамотної особистості, підготовленої до життя і активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства. Її досягнення забезпечується змістом трудового навчання, який розроблено відповідно до Державних стандартів освітньої галузі «Технологія» [1]. Оновлений зміст

трудового навчання є особистісно орієнтованим. Свідченням цього є назви змістових ліній Державного стандарту: людина в технічному середовищі; технологічна діяльність людини; соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці; графічна культура людини; людина й інформаційна діяльність; проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури.

Реалізація змісту навчальної програми спрямована на вирішення таких завдань:

- формування у школярів технологічного світогляду, застосування у практичній діяльності технологічних знань;
- розвиток в учнів практичних навиків творчої діяльності, творчого та критичного мислення у процесі вивчення проектної технології;
- ознайомлення школярів з місцем та значенням інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному виробництві, щоденному житті;
- формування культури поведінки у користуванні різноманітними засобами праці;
- забезпечення умов для професійного самовизначення, свідомого вибору професії з урахуванням власних нахилів та здібностей;
- формування у школярів культури праці, навичок раціонального ведення домашнього господарства, культури побуту, відповідальності за результати власної діяльності;
- формування комплексу особистісних якостей, необхідних людині як суб'єкту сучасного виробництва й культурного розвитку соціуму;
- виховання активної життєвої позиції, адаптивності, мобільності, готовності до безперервної професійної освіти, конкуренції на ринку праці, бажання активно долучатися до підприємницької діяльності;
- забезпечення умов для реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання, виховання та розвитку особистості.

Навчальна програма дає можливість формування в учнів практичних навичок, необхідних для роботи на сучасному механізованому та автоматизованому виробництві. Саме на уроках трудового навчання учні на політехнічній основі оволодівають системою різноманітних техніко-технологічних та економічних знань, набувають умінь і навичок самостійної роботи з різними матеріалами. Під час користування інструментами, пристосуваннями та приладами в учнів формується шанобливе ставлення до процесу праці, культивується сумлінність у досягненні результатів. Правильно побудовані уроки трудового навчання значно впливають на майбутні вибір дитиною професійного шляху.

Вагоме значення у професійній підготовці школярів мають також факультативні курси та курси за вибором. Вони орієнтують багатьох дітей на конкретну професію та забезпечують набуття ними певного обсягу знань, умінь і навичок. Однак провідна роль належить саме урокам трудового навчання та вчителю, який їх проводить. Одним із завдань трудового навчання за новою програмою є створення умов для професійного самовизначення учнів, обґрунтованого вибору ними професії. Тому вчитель повинен підбирати завдання та вироби, які б відповідали нахилам та здібностям школярів, були їм

цікаві. На заняттях слід використовувати такі форми й методи роботи, які максимально сприяють розвитку активності та самостійності учнів у ході оволодіння ними знаннями й трудовими вміннями [2, с. 73]. До них належать виконання проєктів, лабораторних і практичних робіт, екскурсії на виробництво. Реалізуючи вищезазначені форми роботи, вчитель дає завдання учням для самостійних спостережень, дослідів, безпосередньо продуктивної праці.

Цікавим у реалізації є метод проєктів на уроках трудового навчання, що дає змогу скеровувати школярів до самостійного вибору майбутнього фаху. В основі методу проєктів лежить розвиток пізнавальних процесів учнів, умінь самостійно конструювати свої знання.

Для розвитку творчого потенціалу учнів доцільно поєднувати їхню діяльність на уроках трудового навчання із заняттями гуртків. Гурткова робота доповнює навчання на уроці і організовується згідно тих принципів і закономірностей, що і навчальний процес. Правильно спланована гурткова робота розширює діапазон учнівських можливостей, зацікавлює дітей, допомагає обрати улюблену справу. Діти охоче долучаються до навчання народним ремеслам, тому їм треба пропонувати якомога розмаїтіші види діяльності, щоб сформувати у них різноплановий досвід.

Важливою складовою навчально-виховного процесу є позаурочна робота з трудового виховання. Саме під час позаурочних видів діяльності продовжується розвиток соціальної активності учнів, залучення їх до суспільно корисної діяльності.

Таким чином, на уроках трудового навчання, а також на заняттях гуртків та позаурочної роботи з трудового виховання за допомогою інноваційних технологій відбувається формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного суспільства, здатної до самовизначення в сучасній соціокультурній ситуації та спроможної максимально проявити свій креативний потенціал.

Література

1. Державні стандарти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 12.02.2020).
2. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навч. метод. посібник / за заг. ред. О. М. Коберника, Г. В. Терещука. Умань : СПД Жовтий, 2008. 212 с.
3. Методика трудового навчання: проєктно-технологічний підхід: навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Коберника, В. К. Сидоренка. Умань : СПД Жовтий, 2008. 216 с.
4. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання. Ч. II. Загальні засади методики трудового навчання. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. 186 с.

ЗМІСТ

Березовська Л., Ваків Х. ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ	3
Березовська Л., Жмурик Ю. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї	6
Березовська Л., Стрілецька Л. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	10
Березовська Л., Іваськевич С. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	13
Ворощук О., Баріляк Д. ФОРМУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ	17
Ворощук О., Марчак Т. ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	21
Дідух І., Боднар Х. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	24
Дідух І., Глушко Г. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗОШ	28
Дідух І., Дзюбак Ю. ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКА ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЗАГАЛОМ	31
Дідух І., Прокоп'юк Т. ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	35
Зозуляк-Случик Р. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ	38
Зозуляк-Случик Р., Годорак М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОРА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	40
Зозуляк-Случик Р., Михайлюк М. СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ»	43
Зозуляк-Случик Р., Трінчук М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ»	46

Ковбас Б., Маковічук Л. ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОСТІ ТА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	49
Ковбас Б., Слота М. ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	52
Комар І., Бенюк І. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ГІПЕРАКТИВНІСТЬ» У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	56
Комар І., Гутник Т. ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ	59
Комар І., Смірнова К. ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЧИННИК ЗНИЖЕННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	62
Кулик І. ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	65
Кулик І., Гнатюк Т. БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	68
Кулик І., Дранчук М. ДУХОВНІСТЬ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ	72
Кулик І., Легун М. ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї	75
Лемко Г., Акімова Р. ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	78
Лемко Г., Бабінчук М. ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї СЕРЕД ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	83
Лемко Г., Пелещишин О. ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПІЇ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	87
Мисак Б. ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ – СОЦІАЛЬНА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ	91
Мисак Б., Бондарюк Л. СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	94
Мисак Б., Вербова С. УДОСКОНАЛЕННЯ ПАТРОНАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	98
Мисак Б., Шемет Т. ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯКІ ХВОРІЮТЬ НА ДЕМЕНЦІЮ	102

Мисак Б., Івасів П. ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ	104
Михайлишин Г., Двожан М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	107
Петришин Р. ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА ЗМІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ДИТИНИ	109
Петришин Р., Багира Я. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ В УМОВАХ ЗСО	113
Петришин Р., Грига Р. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	117
Петришин Р., Боднар Б. УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ- СИРИТ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	120
Петришин Р., Глов'як Н. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОФІЛАКТИКА КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	124
Протас О., Римик О. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗРОБІТНИХ ОСІБ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В УМОВАХ ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ	128
Протас О., Фіцак С. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ПАНСІОНАТУ	132
Сабат Н., Звір О. СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ	136
Сабат Н., Федорчук Ю. СПЕЦИФІКА ВИЯВУ ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ	141
Сабат Н., Чернецька В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ	146
Сабат Н., Плєскун У. ПІДГОТОВКА ВИХОВАНЦІВ ДБСТ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ	151
Тимків Л., Криса І. ОСОБЛИВОСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	155
Тимків Л., Томків В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	158

Яремчук В. ВІДЧУТТЯ САМОТНОСТІ ЯК ПРОЯВ КРИЗОВОГО СТАНУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	162
Яремчук В., Острижнюк О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ РИС ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ	166
Сабат І. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ	170

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції

**ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій.

Відповідальність за зміст тез несуть автори публікацій.

ISBN 978-617-8011-07-9

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 10,46
Наклад 100 прим.

Видавництво
«НАІР»
Івано-Франківськ, Симоненка, 1
(0342) 50-57-82, 0504336793
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.